

SALİMET NUKOVA

KÖPRÜ

Ankara, 2014

"Bir Avrasya Yazarlar Birliği Kuruluşudur"

Baskı

Sage Matbaacılık
Tel: (0312) 283 65 64

BENGÜ YAYINLARI

Sakarya Mahallesi Göztepe Sokak No: 5 Altındağ/ANKARA
Tel: +90(312) 311 70 52 Faks: +90(312) 311 70 32
e-posta: bilgi@benguyayincilik.com

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

ÖNSÖZ

TÜRK ELİNDE, NOGAYIM TURGAN YERİNDE

Köpten miradım bar edı turk yerinde yaşaytagan nogayıma barmaga, onun tılın esıtpege, kabarın tınlamaga, adetın, kasıye-tın bılmege. Turkke ketken nogayıma yazgan yatlavım da bar, men onı Astrahan kalada ozgan nogay yaslardın festivalinde kat-nasıp, okıganda, kasıma bır neşe katın yuvurup keldiler, bızım Tursıyada yuvuklarımız bar, bertagı olarga okıyık, dep. Mıne ol yatlav:

*Turkke ketken nogayım, sagıngandır togayın,
Turkke ketken nogayım, kaytıp senı mutayım?
Termelerin tartkışlap torbalarga tıkkansın,
Ot yagandı ayavlap ızgı kere yakkansın.
Şıbırtkındı köterıp, kök atına urgansın.
Kekelındı keterıp, belge bekin salgansın.
Ata yurtın kaldırıp, kayda ketıp bargansın?
Eki tızın taldırıp, bukıreyıp kalgansın.
Neden Turkke ketkensın, kök tenızdı ötkensın,
Kögeımlıgın kaldırıp, erdı yetım etkensın!
Yolak yüzden yas agıp, yılay edı kalganlar...
Yüregınnen kan tamıp, kökıreğı tolganlar*

*Artınızdan tıgırdı, yeteyim, dep şöl kambak.
 Essız anay yığıldı, yok endı oga turmak.
 Ay, yığıtler, yığıtler, uzıldiler umitler.
 Artka kaytuv enmeyek, batırler kaytıp kelmeyek.
 Turkke ketken nogayım, yat yerde yatıp kaldın ma?
 Turkke ketken, nogayım, nasıbındı taptınma?
 Turkke ketken nogaydın şölde kalgan ızı man.
 Yetim kalgan togaydın bir yırlagan kızıman.
 Bugunlerde mungayıp, sızdı oylap turaman.
 Tamurımın en tubın körmege avas bolaman.
 Turkke ketken nogayım tıldı, dındı mutpagan,
 Tek nege dı es yıyıp, artına ol kaytpagan!*

Bır kere sosı oyım man Stambulda okıytagan Aygul Abubekerova man bolıstım. Onın turk nogayları man baylanısı kuşlı eken. «Salımet-abay, men endı yıl oraza ayda, Allah buyırsa sızge mıradınızdı yaşavga toltırmaga kömek etermen»,_-dedi yıgerlı kızalak. Sosı oyımdı yaşavga şıgarmaga Şamil kadem de kömek etti, ol da Tursıyada okıgan, onda sıyı da, abırayı da bar. Şamil Acıgaytarov turk em şöl nogayları man arasındagı fondı da aşıp, ıslep baslagan. Ol maga sızdı bes yıl artta kelgen nogaylar bilediler, mutkan yoklar, konakka kutediler, dep könıllendirdi.

Bu yıldın oraza ayı da baslandı, şukır Allaga, namaz kılayatıp turk nogayıma barmaga tağı da bır niyet ettım. Arası uş kun de ketpey Şamil kadem tel soktı: «Aygul karındas onda barımen de söylegen, sızdı kutıp turadılar!» eki kunnen men bilet almaga kettım, 17 iyölde Rezvan kadem 14 yasına tolgan kun Stambulga uşpaga dep, kanatlı kuska oltırdım.

Uşaman kökke, kustay uşaman.
Astımda mekanlar konızday yatkan,
Uşaman, ak aspanga uşaman,
Astımda ak bulıtlar ak tavday kongan.
Tolkınlasıp ak bulıtlar,
Ak dunıyaga kırgızdı,
Oylarımdı inji etıp,
Alemetli bek tızdı.
Kanatlı kus uşırtadı
Bek yumaklı dunıyaga.
Kömülemen, kömülemen
Aşık, taza avaga!
Nıyetlendım kökte uşıp
Turk nogayga barmaga!

Samoletka(Uşakka) mineyekte aldıma bek yarasık kıskayaklı şıktı, bız tez tanıştık. Atı- Aminat, Suntınskiy rayonının(ilçesinin) Mokok atlı avılınnan . «Mokok-ol ne?»-dep soradım. «Kus»,-dep yavapladı ol. Bek yaradı bu yan maga. «Kıyevım turk, injener(mühendis), alı ol ırakta, kızım yasına tolmagan, anama kaldırıp, kullıklarım man baraman. Sız bır de korkpanız, ondagı halktın yüregi sonday da aşık, ademşılık, ımanlık sonday da kuşlı.» Böten de Aminat er kısılerdın hatınlarga ıygı karavın, olardı aruv saklavın özelenıp aytadı.

Sosı malek yan man habarlap, terezeden ak mamıklı bulıtlarga köz taslap, ekı saat otız takıyka kaytıp ketkenın de bilmey kaldım.

Dagıstannın samoletı(uşağı) 3 saatke keşikken edı, kene de aeroportta(hava alanında) menımen adanasımın kedesı Alıbo-

lat oraza avızı man oltırıp, ıslam dını akında yürekke yetken tarihlerimen könilimdi köterip turdı. Ol bolmagan bolsa, könilim tömen bolayak edı. Menım akıllı bebem Sulak avıldın medresesinde arab tılın üritedişe! Men onı man bek öktemsiymen em, özekte, sosınday taza, ımanlı bala yolga salayatkanda yolım bolayagına senemen.

Stambuldın aeroportında(hava alanında) menı okuvşım, Karagas avıldın kızı Almıra Bayrameşeva özının kıyevı ıbrahimnın köligimen 3 saat kutıp tura ediler. Bu tuvılma sıy? Sav bolsınlar! Almıra doktorga Kazahstanda okıgan, sonda kosagı man da tanısıp, Tursıyaga kelgenler. ekevide doktırlar, ekı balası da bar, bek tatım yaşaydılar. Sıyladılar, as tızdılar. Aşap, yuvınıp, habarlap, tatlı uykıga kömılıp kettim.

Şet elde bu menım bırıñşıkešem

18-NŞI İYUL. YOLIGIS.

Mıne men Stambul kalasında Aygulmen kezemen, yan-yagıma kışkey baladay bolıp karayman. Kobısıñşe hatınlar şarıat boyınşa kıyıngeñler. Tamaşası sol: birevının betinde de ızalanuv, yaman oy, avaralık sezbeymen. Son Kuday suydı Sıylıhan man menı yolıktırmağa. Ol şölımızdın Lenin avılınan, munda 12 yıldan berı ayelimen yaşaydı. Bugun ol sınglısı Ayguldın kullıkları man uşak pan Ađrı Dođubeyazıt kalasınan uşıp keliptı eken. Sol kalada balalardı okuvga tuspege azırleytagan uçrejdenıedin(dershane) generalnıy direktorı eken. Maşalla! «Bizde sosınday 4 uçrejdenıe(dershane) bar, okuvşılardı EGY(YGS)’ge azırleymız, okuvga tuspege. Mektebten son bır mekanda 800 bala okıydı»-dep habarlaydı Sıylıhan . «Sızın balalarga katı kun, tıñşayuv yokpa?»-dep tamaşaga kalaman. «Mun-

da okuvga, bilimge aylak üyken mane beriledi, basında akıl bol-
 masa, suysen prezıdettın(cumhurbaşkanının) balası bol, akşan
 milyon bolsa da, okuvga túsıp bolmaysın. Kolında dıplomu
 bar ademnın bolsa sıyı bek üyken». Onı tınlayatıp esime bızım
 EGY(YGS)eler túsıp ketedi...

A keşte bız barımız de «Fatıh» atlı meşitte taravıh namazga
 bardık. Mundagı dınnın kuşılığına tamaşam keledi. Ne şaklı
 hatınlar namaz kıladı ekenler. Kışkeney balalarga deyim ana-
 larınnan korım alıp enkeyediler. Sosı imandı korgende, öz ye-
 rımın ademlerının dın bılımı kerekli yerge yetken yok ekenine
 mungaydım, ama senımdı yoymadım : Alıbolattay, öz uvılım
 Şamildey küşli imanlı kedeler turgan şaklı alımız tuzeler, dep
 oyladım.

*«Fatıh» atlı meşitte taravıhtı kılaman,
 Köplüğine insannın tamaşaga kalaman.
 Yavlıklarga oranıp, enkeygenler hatınlar.
 Olardan körım alıp, namaz kıla kız ballar.
 Salavattın sesışe, cümle muşem kozgalttı.
 «Nege bızde bulay tuvil?»-namısımdı uyanttı.
 Enkeyemen namazga, Kudayıma yalbarıp.
 Körgenıme bu zattı yuregım men kuanıp.
 Bız namazdı kılğanda ak kus uştı aspanda.
 Aytadılar: kus bolıp karay Payhambar yogardan.
 Uştı ak kus aylanıp, taravıhke kuanıp,
 Yılay edı hatınlar yuregınnen yas agıp.
 33 rakat namazım, tilegımdı ettagı.
 Sosınday berk imandı bız betke de bertagı.
 Hatınlarga böten de kerek edı bu iman.*

*Bolmas edı sol zaman aramızda bır yaman.
 Tağı da men tiledım ballarıma savlıktı,
 Kosagıma, anama, adanaska, kardaşka,
 Yelıme em halkıma rahatlıktı, tanlıktı.
 Tileğımdı habıl et, asıretlı Kudayım,
 Körgendı, esıtkendı şölıme barıp aytayım.*

19 İYUL

Mine Ankara kalaga deyım avtobuska Aygul kızım menı olıttı: «Bır de korkpanız, abay, onda sızdı Ramazan-akay kutıp turayak!»-dep parahatlandıradı. Korkpa degen men bolama, korkaman, bırıñıkere şet elde, tıl de anlamayman... Ama Aygul bek akıllı, ol menı bır turk kızga bır zatlar aytıp tapşıradı, ol da maga karap, kulemsırep, basın ızeydı. Tezden Ramazan-akay da tel sogıp, sen kayerde, dep sorap turdı. Men parahatlanıp ıspayı avtobustın ıñında şalkayaman: aldımda kışkey komp-yuterde ne de bar: kınno, oyın, reklama, ınternet. Tek barıde turk tılınde. Kışkey tılıne uyreneyım, dep «Umıt» degen kınno da karap, köz yasımdı surtıp te aldım, yurekke tıyetagan turk kınnosı(atası balasın ölımnen kutaruv uşın bır bay baydın ölım alde yatkan balasına ıñkımuyşelerin satıp, onı da, öz uvılın da ölımnen kutkaradı. Mine kayday ata! Süytıp yan-yagıma karayman, tabıyatka, tögerektın tazalıgına ajeypı etemen:

*Tas tavlardı tesıp ösken terekler,
 Tap suvretşı yasaganday boyak pan,
 Tav üstıne kongan alemet üyler,
 Bıyıklıkler, karasan da kayaktan.
 Ne yarasık turk yerinde tabıyat:*

*Karay turıp tamaşaga kalamam.
Yuregimde tebinedi tulpar at,
Kalem alıp, oyım yaza baramam.
Suklanaman, könlü kustay yırlaydı
Nogaylarım ayak baskan yerine,
Ankarada adanaslar karaydı.
Asıgaman tamırlarım körmege.*

Sosı yarık oylarım man avtobus pan 6 saat yurıp, Ankaraga yettim. Munda menı Ramazan- akay köpten kütıp turı edı, men köliktın art betine oltırayak bolıp edım, ol maga: «Sen benim karındasım, men senin adanasın, aldığa oltır»-,dedi. Bırınşı sözınnen ok men Ramazan akaydın öz nogayının üyken patriotu ekenin anladım. «Kalay bargım keledi şölge, ata-babalarımın öliğine barıp, bır dua okısam eken!»- dep kürsındı.

Mıne bızdı Ramazan Can'nın ayelinde: hatını Hıkmet esık aldında yıllı yolıktı, kayın anası 73 yasındagı anay- Rabiya tetey de aldım kuşagın ken yayıp şıktı. Olardın eki kızı, bır unıgı bar eken. Ramazannın tamgası yemboyılık- karasıyak eken. Rabiya –tetey yetısan. Barıde oraza tutadılar, kuran okıydılar. «Bız Rossıyada yaşagan bolsak, bız de sızdey bolıp dınge osal bolayak edık. Tamırımızdan alıs bolsak ta Kuday bızdıdın küşlı yerge yerlestirdi, şukır deymız»,-dediHıkmet.

Keşte avız aşarga bızdı konakka Ramazan'nın kardaşları şakırdı, sıpırağa turlı nogay aslar tızıldı: ınkal, burşak sorpa, et, tatlı süt düğü, plov, suvık suv, karbız, özlerının yup-yuka bolıp pısırilgen nogay ötpegi. Olar bek süyındiler şöl yerinnen kelgen konagına, bu nasıp tuvılma, dep yüzlerin surttılar. Yuregıme bek yıllı boldı munday konakbaylıktan. Olardın ar bır sözın esimde

saklamaga şalışaman. Bır-bır nogay avıllar tav arasına, şukır yer-ge yasırınıp konganlar. Sekerlı avıldan, 40 kuyı avıldan yıyıldılar hatınlar bu üyge, ar bırısu özelenıp şöl nogaylarına salam aytılar. Ramazan'nın abası Merva-Aksat abay: «Bek kıynalaman, nogaylar munda baska milletlerge üylenıp, kıyevge şığıp azaya berediler. Okımaga, ıslemege ketediler evropaga, yıllı uya tavıp yaşap kaladılar. Aldın sonday zatlar yok zamanda nogay nogaydı alıp, köbeyıp turatagan edık. Endı bır 100 yıldan tılımızdı tamam da yoysak yaraydı»-, dep kaygıradı. Hatınlar, barızattı da aytpaga süyıp, bırı-bırısin bölıp söyleydiler, bılgenlerimen bölisediler, bızım yaşav akında da köp soraydılar. Bır neşe sözlerin anlamasam da, olardın öz nogayların körmege süye ekenlerin ayan sezemen.

Ramazan akay man em onın hatını man yartı keşege de-yım habarlasamız. Ramazan akay yuvırıp barıp, kışkey dorbasın akeledi, onnan bır baalı zattay etıp, eki kagıt şıgaradı, onda bolsa nogaylardın tamgalarının yasaluvı em atı bar eken: «Men öliklerden karadım yetisan, yemboylık, karasıyrak tamgaları bar sıntaslarda!»- dep ar bır tamgadı ayavlap sıypaydı.

Ramazan akaydın akında onı tanıganlar barıde bek yıllı habarlaydılar, ademşılıgın aytadılar. Men de kördım: yüzinde tek yumartlık sezimler egılgen.

20 İYUL 2013 YIL. ANKARA, NOGAY DERNEGI.

Ramazan-akaydın ayelı men amanlasıp Ankara'dın «Bırlık» organizatsıyasının ofisine baramız. Munda ol menı bu küptın basın özi men bıрге yetıp yüretagan Cemıl Sütbaş em tağı da bır nogay patriotu onın yuvıgı Emin Sütbaş pan tanıstıradı. Bu turk nogaylardın derginde, Ramazan-akay aytkanlay, biykeler

de belsen katnasadı ekenler. Mine ol alemet aruv yas biykeler-dın atları: Betül Doğan, Semra Arabacı, Baktışen Arabacı-apteli sınılıler, Sibel Orak.

Betül Doğan finansıst, kuvnak yuzlı kıskayaklı menı men tanıskanınna aylak suyinedı, sız betke barıp koreredım nogayla-rımdı, deydi. Arbasın kuvadı, türk tılınde bır ıyspayı tavısı man yırlaydı, nogay yır bılmeysınme ?-degen soravıma : «Ayhay senı uyreneredım!»-dep kozlerıme yıllı karaydı. «Kel bızge konakka, menım yıravşı kıymaslarım kop, senı tez ok yırlap üyreteler»-deymen.

Sibel Orak busırmanşa kıyınge, anası onın şerkeş, ırgak tabınnan 1864 yıl surgınnen kelgenler. Uvılı Yasın-Bekir Aslan-tepe men ekevi kışkey kafe yurıtedıler. Bızdı onda aketıp türk halkının asların tattırdı. Bır kıızı em unıgı bar eken.

Semra man Baktışan-apteli-sınglıler, ekevi de tup tamırı nogay ekenıne öktemsıydıler, söylep üyrenmege kalay bır tal-pınadılar bekarlar. Bız Köstengılden, anamız bızım Akin'nen, deydıler, avıllardın atların atların aytıp.

Sosı bıykeler men kaladı aksam namazga deyım arba man aylanıp,Cemil Sütbaş'tın üyüne konakka (ıftarga) şakırıldık. Turtısyada avız aşarga bır-bırın konakka şakırıuv bır aruv adet eken. Cemıldın hatını bızdı sııra tızıp karap turı, Cemil özi tömenge túsıp yaşaytagan bıyık mekannın kasında kutıp turadı. Sııradağı astı tatıp habarlaymız. Bu nogaylarga bızde bolatagan barı zat ta kıızıklı.

«Sızde nogay adetlerı, er kıısı men hatın arasındagı hasıyet-ler kayday?»-dep soraydılar. «Bızde er kıısıge sıy bek üyken, ha-tını as asıp, aldına tızedı, bala terbıyalaydı, üydeğı kullık köbısı hatınnın moynında. Er kıısıler avıllarda tek kıır kullıklarda. Kobı-

sınşe hatınlar kıyevlerinin yanında, arbadın aldında kankaymaydılar, ol erşılıkke sanladı»- degende olar bek tamaşası keledi. «Bizde bıykelerdın pravosı aylak kop, olardan soramay bır yakka ketpeysin, savıt birge yuvasın, birge sıpıra tizesın, birge konak yatkarasın. Birge yatasın, birge turasın. Hatın dayım da arbadın aldında»- deydi Emin-aka. Son maskaralap: «Olla hatındı sız betlerden aluv kerekeken»- deydi. Süytıp oynap-külüp turk no-gayım man zamannın kaytıp ketkenın de sezbeymız. Astan son «Bırlık» dernegını katnasuvşıları Sibel, Baktışen, Semra, Betül Doğan man Ankara'dın avız aşardan son kara halk bolıp tınşaya-tagan yerine baramız. Ademler sonday da kop. Ayak baskanday yer yok: bır yerde artist yıraıvşıldın kontsertı, baska yerde türlü avas instrumentlerinde an şıgarayatırlar, barı de tınlaydılar, yuvanadılar. Satuvşılar da balşıbınlarday aluvşıldın yanında aylanadılar. Betül Doğan estelik bızım kıymaslıkka dep, moynıma moyşak aladı, Baktışen bu Patma'dın kolı dep, duaga yayılğan bır koldın suvenırın körsetıp, ar ayelde ol bolmaga kerek dep, bılgengerın aytıp turdı. Men de Patma'dın (Payğambardın hatını Fatıma) kolın alaman, Allah nasıpten ayırmasın dep. Kalay kujır zatlar köremen, satuvşılar desen adem men bır aruv bavır etıp söyleydiler, Rossıyadan kelgen konağımız degende külemsırep, amanlasadılar, Allah savlık bersın degen yorav yoraydılar. Yene süytıp kızıklı ötedı bugunğı künım de. Savbolınız, turk yerinde-ğı kıymaslarım!

21 İYUL, KATI KUN.

Bugun Baktışen kıymasım üyinde menım ekinşı tatlı er-tenım. Ol anası Döndü men bır parahat yaşaydı, ısı bar, özi aytkanlay ökımetke kullık etedi, arbası bar. Kullıktan kelse ana-

sının yılı-yumsagin aşaydı. Döndü abaydın üş kızı, bır uvılı bar. «Ne üşin atınız Döndü?»-dep sorayman. Menım anamda 10 bala tuvgan, baslap kızlar bolganga, endı bolayak kız bala dep aytkısı kelıp «Döndü» (bolayak) dep ataptılar. Bizde kız tuvıp tursa aldın «Kıztaman» dep aytadılarşa dep esime tusıp ketedi. Döndü-abay habarşıl, könılı aşık kıskayaklı, esitkenın aytadı: «Ata-babalarımız Turtsiyaga esin sasıp, yolda öle-öle yetiptiler. Turk patşalığı nogayga yer beriptı, baslap tav yerinnen bergen bolıptı, ama bizim nogaylar tavda atlarımız şıdamaydı, kenlıktı süyedi dep danıllarda yerlesiptiler». Döndü abaydın kızı meni arbasına oltırtıp anasının anası(enesi) Kamberge alıp baradı. Yolda yazılğan yazuvlarga tamaşam keledi «Işkı- pıslıktın anası» dep. Işkışılık munda aylak uyat iseken. «Ama bay turkler işediler aylanganda bır, arakı munda aylak baa-100 lira, bizim akşa man 1 min 800 manet. Oo! Bizge de sonday baa saluv kerek eken!»

Yesıktı aşıp Kamber teteydı körgeın zamanda avızımdı aşıp kaldım, tap özımnın Altın atlı tetem köz aldım kelgendey boldı. Ak tastarı külpıldep, kuşagin yaydı, ata-baba yurtımnan kelgen kızım, dep aya-küye boldı. Ol aldına un takta salıp, oklav man un yazıp oltıredi: «Kalakay pısıremız, kalakay tım-tırakay» Kamber Sütbaş bek ötkır, şugıl, söylemege süyetagan anay. «Kalakaydı koyı nogay şayga tuvrap aşamaga süyemen, tok saklaydı. Menım kaynatam kobızşı bolıptı. Ol bu yaklarga bajası man, dort adanası man kelıptı. Tıyzem tilenıp keldık, aşamaga yuka ötppek berdiler, bız onı ne ekenın anlamay kaynagan suvga saldık, ol da suvda ırıp ketti, dep esitkenım bar. Bala zamanımda esimde koylarımız köp edi, sıyırlar köp, yılık bar. Anamız bızdı üy kullıgın etıp üyretti. Bayga barganda birevge de uydegi bolgan zattı bildirme, basın tesilse, yavlıgınının ışinde, kolın sınsa,

egininnın ışinde.» Kamber-teteydın terbiya, nızam akında söz-
leri tap bız betteğı yası üykenlerdın sözlerindey. Yas taypadın
tı savlay turk halktın tılıne döngen. Bas dep men olardı kaytıp
anlarekenmen, dep korktım, ama söyley- söyley bır-bırımızdı
anlap başladık.

Kamber-tetey 86yasında, yaşap turgan yan kosagı ölgen-
de, oga 40 yas bolıptı, on bala man tögılıp kalıptı, ama onavın
da yalgız özi ayak ustıne salıp, adem etıptı. Mıne onın balaları:
Nayme 65 yasında, Döndü-61, Sevum-58, Atıyce-55, Zılka-
de-53, Murat-52, Asiye-50, Mina-48, Emin-47, Azız-45. Sosı
on baladan 35 bala tuvgan, sol 35 ten 25 bala tuvgan. Mıne kay-
day nasıplı Kamber-tetey. Barı balalarına da kuran okıp uyretıptı,
tı, uş uvılın okuv okıttırıp, dıplom ıslatıptı, kızlarına bolsa: «Sız
üy bıykeleri, bas dep aruv hatın bolınız, kuranınızdı okıp bajarı-
nız, bala terbiyalap bılınız, akşadı sizge baylarınız tapsın»-depti.
Men korgen- korgen ademnen: «Tamganız kım?»- dep sorasam
. «Yetısan yade Yemboylık»- dep yavaplaganlarına kujırım kele-
dı. Kamber anay: «Yemboy» degen kol bolgan, sonnan atımız
ketken , deydi. Soyley-soyley Kamber- anaydın kalakayının ıyısı
burındı kutıklap baslaydı, Sevım kızı aldımızga börtenke nogay
şaydı, ıssı kalakay man saladı.

Burşı-tuzı tatıgan, kalempere kokıgan

Adem ışıp toymagan börtenke şay, nogay şay, dep bızım ya-
zuvşımız, şayırımız Suyun Kapayev yazgan, dep olarga aytaman.
Soytıp şaylanıp, habarlap Kamber- tetey men amanlasamız. Ne
aruv ettın, balam, maga kelıp, Allah razı bolsın, Allah senı sıy-
lasın, dep süyinedi anay. Ol öz unıgına kelındı şölden almaga
süyedı. Unıgı bolsa suvretşı-okıtuvşı, nogaydın tarıhı men kı-
zıksınadı. Kalay yahşı bolaredı şöl kızın alsam, dep özelenedi.

Son Baktışen menı «Ata kule» dep atalgan biyiklikke mın-dıredı. Sol yogardan Ankara tap ayanda day seziledı. Bek yarasık kala! Baktışannın aytuvına köre, ökımetı olarga bek aruv karaydı, bır yaramagan ıslar etse etekşilerı, savlay halk köteriledı. «Sızın kıraldın baylıgına köplerdın közi kızadı, sız nege bay yaşamaysız?»- dep seyırıenedı Baktışen. Ol maga turk halkının barı hasıyetlerin aytadı, hatınlardın sıyı uyken eken, özi de arbasın kuvıp aydaydı, kaladı körsetedi. Anlamagan sözlerımdı kaytıp bolsa da anlatpaga şalıladı.:

22 İYUL , DUYSEMBI KUN.

Bugun men «Ak ın» degen nogay avılga yollanaman. Yol man maşın tıgıradı, ıssılık, tögerekke karayman, öz şölimde kezgendey bolaman, tek biraz töbeşikler körinediler. Bır saat kader yürğennen son «Ak ın'ge» de kıremız. Köp buzılğan üylerdın kepleri, sarı saz ban sılangan azbarlar, kırtlengen azbarlar sonda ok közge ılınediler. Ama aruv üyler de bar. Menı akelgen arba Yüksel degen hatınının üyının kasında toktadı. Aldımızga alpıs-ka yanaskan, tolı etli kıskayaklı şıktı, kapıdı ken aştı, kırgende ok yogardagı ağaş töbe tamaşaga kaldırdı.

Yukseldın kosagı-kazak(nayman), atı Salih. Olar avılda ekevi yaşaydılar. Balaları Avstriyada, Berlinde, Stambulda eken. Yüksel de özın «yemboylık» dep biledı. Ytısanlardın akında maskaralap: «Yemboylık- yetı atası bır koylık, yetısan- yetı atası bır ıstan»-dep külemsireydi. Nogaylar akında ne zatlar bilesız, dep sorayman. Mıne onın esinde kalgan takpaklar.

Anasına karap kızın al, ayagına karap asın ış.

Anası bırđın yanı bır, atası bırđın malı bır.

Atam-anam bar bolsın, avızı burnı yok bolsın. Onın manesı

kayday, degen soravıma.: «Balalar ata-anasın oylamay, olarga kaldırmay as aşasalar, olardı uyaltayak bolıp ayılğan soz»- dep anlatadı. Kızırma kıskayaklıdın akında bulay dedi: «Erten ketken alleziy, keşte keler alleziy, türlü- türlü yibekten tuyme tikken alleziy». Kızım-kızım, kız tana, kızıma keler yüz tana, degen yırı bızıkınde yeken.

Bu avıldın ademleri barı de kuran okıydılar, namaz kılıp, oraza tutadılar. «Bızdı ata-anamız , uvil bolsa, 9 yastan, kız bolsa, 7 yastan namaz kılıp, kuran okıp uyretkenler, ol zatları bilmegen-üyken uyatlıkka sanaladı. Dalaga köp kızırma, kız balaga kızıruv uyat, dep uyretken, kuran ar kımge de tırıde de, ölide de kerek. Sol arada bular ga avıldası Hacı—omar degen kuvnak köniılı akay kırıp keldi, meni oraza avızı man yetip, sav avıldı korsetip şıktı. Mektebin, meşıtın, medresesın, doktır üyin, oramların, bır aruv üydın kasına yanaskanda: «Bu doktır Azız'dın üyi!»-dep ökten-sıdı, konısı üylerge köre ol bek körkli edı. Tukenge de kırgızdı, tukennın kasında balalar tetikler men kızırıp yüriler, olar video kameraga karap şol nogaylarına salam yıberdiler.

Yekınlı namazdı kılıp, Ak ın avıldın mezarına, ölilerge zıyarat körmege kettik.

*Bılgenımdı men okıp, bu mezarga kıremen,
Kabırda yatkan kardaşka şölımnen salam beremen.
Yetsın benim bu duam kavrıp yatkan yanlarga.
Tolsın tar kamırları yennet yemıs bavlarga.
Kardaşı kalmagan yanga bolsın duam seker-bal.
Ar kımge de yetiyek vakıt kelse bu ajal.
Ayak astı ölenler şılle künnen kavrıgan,
Yazuvı yok sıntaslar yetım kımık yayırgan.*

*Yanasaman olarga, yazuvların ızleymen.
Belki, menım tamgam bar:tıklep-tıklep közleymen.
Nege aşe tarttılar ata-baba mezarlar?
Bızden dua kutkendeı bir tamırdan şıkkınlar.*

Süytıp, yüregım tolıp, uşın dunıyada turganlar man amanlasıp mezardan şıktım.

Yatkan yerlerı yarık bolsın, ya Alla, okıgan duam ar kaysısına da yetsın sosı oraza aydın ıygı kunınde.

Bu mezarda eki şeyıt ölıgı de bar, bızde «şahıd» bolıp ölgen deydilerşe, olardı okımetı yarasıkılap yasaptı, eki bayrak ta yelpıldep turılar. Bu otızga tolmagan sabıyler terroristlerdın nas kollarınnan yan berıptıler. Mustafa atlı şeyıttın anası Rabıya orazaga dep kaladan avılga kelıptı, onı man Yuksel-abay uyınde oltırıp şay ıştık, habarlastık. Kaygırınan anadın kuyıgı ömır boyga bıtpıydı-av. «Ne kördık, ne körmedık, kuyıp-yallap kaldık, ayttırılınan kızı baredı, kıyevge şıktı. Mustafadan son bır ulım, 4 kızım bar. Solarga tilek tilep yaşayman.»- dep Rabıya –abay teren oylarga komılıp ketedı. Keşte yazuvlarımdı, esıtkenımdı-körgenımdı yazıp oltırında bır zanırınan balalardın tavısı esıtıldı. Olar orazadın basında, ortasında, ızında şaramazan aytıp kışkıradı ekenler ar bır uyge kelıp.

Tur, tur, tur anay, konırandı kıy, anay,

Ul tapkanı ul bolsın, kıy tapkanı kıy bolsın

Ol da maga ten bolsın. Balalarga şıgıp uvak akşa paylayman, olar man habarlagım keledı. « Bu abay kırgızşa soyleyme?»- dep soraydı bır bala baskasınnan. «Balalar, bılıp koyınız, bız barımız de nogaylar, tamırımız bır, dep men olarga bır neşe yatlav, yıy aytım, olar avızın aşıp tınladılar. Soytıp könilenıp bu künımdı de ozgardım.

23 İYUL, SALI KUN.

Bugun men Yuksel abay man meşitke kuran tınlamaga bardım, onda bır otızdan artık hatınlar aldılarına uyken kuran kıtapların tızıp, kuran okımaga azırlengenler. Bır Leyla atlı yas kıskayaklı ortaga taban oltırıp, suvdıratıp kuranın okıydı. Kalganlar işlerinin okıydılar. Bır saat kader okıdılar, men de olardı tınlap. Kudayım-Allam, keşır menım kurandı bilmegenımdı dep turdım.

Meşitten şığıp avıldın şetinde yaşaytagan Mavye- anaydın uyıne bır Yuksel-abaydın avıldası Pınar degen yas kıskayaklı menım basımdı yetip bardı. Oga 90 yase ken. Kaynanası bız betten keleyatkanda tenizde tuvıptı, kaynatam malga bek bay bolıptı, dep habarlaydı. «Menım babam-şarman, anamnın tabını- mangıt ay tabını»- dep bır zatlar esine tusıredı.

Mavye- anay zalımdey sarınlar bileđı eken, men olardı, yerden yıllı koyan tapkanday yazıp aldım.

*Enşı şette uyım bar, kel de tokta
Atına ıyer salayım, kumıs nokta.*

*Kültöbedı yıynadım: yurın-murın,
Men seni men soylemeymen, şoşka burın.*

*Okalı börkım, tel şaşım, avrıydı basım,
Avrıganda yoklamaydı adanasım.*

*Sen kelgende üyime, koy soyarman,
Salıvlı tösek, salkın üy bos koyarman.*

*Üy artında atlar kuyrıgın tığıp otlar
Akşasın nege bermeydı bızım yaman kartlar.*

*Torgay soyıp as ettim, mol-mol yetti.
Arka sanın akalıp sadaka ettim.*

*Ölen-şöpten as bolgan,
Baka-şayan bas bolgan.*

*En de şette üyin bar-tas kalavlı,
Baralmayman üyine-ıyt baylavlı.*

*Oklavdı aylandırdım, kelın bızge
Donsın dep,
Ogırlı ayagı man üyımızge kelsın dep.*

Mavye- anay kızı man turadı, ol da ıslıbyıke, neşe türlü örnekler, oyuvlar tıgedı eken. Olardı Gollandıyaga, baska elleрге satadı eken. Ol körsetedi kayday oyuvlar tıgıp bolataganın. Maşalla, önerli nogayım.

Mavye-anaydın üyinnen kelgende üyde savlay avıldaslar yıyılıp, kasık borek yasap turılaredı . Bır mısapır kelgende süytıp etediekenler. Savbolsınlar sıylaganlarına. Avılda ademler bır-bırı men bek tatım yaşaydılar, birge namazga, kuran okuvga baradılar. Birge iftar etediler. Köbısı orazada kalaga, balalarının yanına ketediler, özlerine as aspaga kıyın bolatagan bolsa, kobısı avılda tınık, rahatlık dep yaşaydılar. Abaylar man köp soyledık, men olarga bızım şöl nogaylarının sarınların yırladım, takpakların aytım, yartısın anladılar, yartısın anlamadılar. Ama kulagında kalsın, dep aytım, olar bızım adetlerdı kop soradılar, üydegi kışkeyer bala ata-anasın karap kaladı, degende bek suyındılar, bızde şe olay tuvıl, dep kursınıp te aldılar.

Hacı-omar –akay menı Cemal Ünal üyine konakka alıp

bardı, onun hatını Sıdika kobızda kutırtıp oynaydı, bızge de bır neşe andı zanıratıp şaldı. Cemal-atamız da tanımagan adem yo-keken, olarda konakta Alıbyı Romanov, Kazmuhanbet Zeyna-dın ulı da bolıp ketıptiler, kompyuterde suvretlerin körip, tama-şam keldı. Cemal- akay internette oltırıp, Fesbuk pan barı men de habarlap turğanın kördım, ama azan şalganda ok, ol atılıp turıp, meşitke Hacı-omar men asıktı. Men onun 90 yasındagı anası em kobızşı bıykesı men nogay man turk tıldı karıştırıp, bır zatlar habarladım, 90 yasındagı anay da bır neşe şınlar şınladı. Ak ın avılında şın bılıp, şın yırlav-uyken küyez ekenın kördım. Taravıh namazdan son bu turk nogaylardın «bardak şayın» (bı-zım orıs şayga soytıp aytadılar) ışıp, nogaylar akında söyledık. Olar menım ayelıme üyken salam ayttilar, senı munda yıbergen kojayınına köp savbolsın, senın yazayak kıtabın bızım nogaylar-dı böten de yuvık etpege sebep bolsın, degen yılı yoravlar man menı yolga saldılar.

24 İYUL, SARSEMBI KUN. 2013 YIL.

Sen Yuksel abay man bek yuvık boldım, ol sosı kunlerdın ışinde menım könılıme etpege şalısp turdı. Bugun menı men kışkey oltırıp habarlasayım dep ak tatarlı Nasıp-tetey keldı, oga yetpıs yas. Tavık saklaydı, bek kıyın olardı saklav, ekı şuval eym yedi. Orazamdı Ankarada balalarımda tutatagan edım, bu yıl köyge keldım. Yazda avılda aruv: tınık, salkın. Kısta munda kömır ot yaguv zor, sonı uşın kalada yaşaymız»-dep habarlay-dı. Onın sözleri tınlamaga bek kızıklı: «Kömırdı köteremen dep oratılıp yığılsam balalarım ıza bolyakpan-av, onnan ese parahat, azır as, yıllı kos dep, tınış turayım. Ay, bız körgendı Alla birevge de körsetpesın, kaynatam altı ay ırgat yurgen, kaynanam ötpek

tabalmay bıydaydı kavrıtıp, balaların aşatkan, arpa şay işkenmız. Suv bızge kelgenlı bır on yıl , oga deyim işpege , şay aspaga, kır yuvmaga suvdı kuyen men kaydan-kaydan taşıytaganedık-av. Ay ne şektık bız, ne şekpedık. Menım bayım Gollandıyada ıslep pensıyaga şıktı, sonı man bet taptık.» Ene süytıp Yuksel –abaydın 150 yıl artta salıngan ağaş töbelı salkın uyınde burıngıdı eskerıp oltırdık. Kuyı suv man kır yuvsak, köpırmeydı, sabın da tankı-dep kosadı kasımızda oltırgan Ayşe Yıldırım. Men böten de bu avıldın suvdı satıp alataganına seyiretemen, bek olşep tögediler olar suvdı, bır ayga 25-30 lira, bızım akşa man 450-530 manet, ol ölşep tökkende. Soga köre bularda bav östıruv üyken zor eken. Badırjanga(pomıdorga «Domazet» dep bır kuyezlenediler. Hacıomar degen avıldası maga yasılşaların bır uyken öktemlık pen körsetedı. Bızdeğınde yasıılşalar, tek köp şaşpaga suv tankı. Azbarlarında bır ekı yemıs terek, küregedı kurıtıp, onnan tatlı kompot asuv da bır uyken etımıstey. Munday terek sizde barma? Dep soraydı Hacıomar, men ayta-man: «Menım Ramazan atlı kayın atamda uyken bav bar, onda bek köp yemıs terekler, ol bes balasına onı savga etken. Bızde ar azbarda yemıs terekler ösediler». «Maşalla, maşalla, ata-babalaramız yaşagan yerge koşıp keteyık usay!»-dep kuvanadılar. Ene sonday eken Ak ın'değı nogayımın yaşavı. Süytıp tağı da bır «ayak şay» (nogay şayga ayak şay deydiler) ışıp, «Kırk kuyı» degen Ramazan- akaydın tuvgan avılına yollanmaga azırlenemen.

25 İYUL KATI KUN.

Bırızdan son üy kasına bır ıspayı arba kelıp toktadı, onnan Ramazan-akaydın baldızı Muzafer Eryığıt hatını Saniye Eryığıt pen tustiler, olar menı «Kırk kuyı» avılga uylerine konaketpege

dep kelıptiler. Yuksel abay man amanlasıp, Kırk kuyıga yollandık, sol betke karaganda bır ap-ak yer korındı: «Ol Tuz köl, kördınme, kormegen bolsan, körsseteyık, dep maşındı artına burıp, kölge karap aydadılar. Bu ap-ak dunıyadı, karday tegıs tuzdı körgende, avızımdı aşıp kaldım:

Munday üyken tuz kölge ayagımdı bırınşı kere basaman, körmeye kelgen köp ademge nogaydan salam aytaman. Tuzlı köldı Kuday özi yaratkan yer astınnan yogarıga şıgarıp, dullı dunıya yüzın oga karatkan. Yatır Tuz köl ken yayılıp, agarıp. İnanmayman tuzdı basıp yurgenge, avızıma salıp damın karayman. Ne alemet! Ne alemet tuz dunıya, karay turıp seyiretpey bolmayman! Sözler özi- özınnen tögilediler. «Savbolınız Muzafer-akay, sosı alemetlıktı körssetkenınızge!»-dep bek razı bolaman. Ademler munda köp kelıptiler, barısı de tuz ustınde yurıp kayda-kayda baradılar, ayakların batpakka tıgadılar. Sosı tuzlı suv ayak avıruvga, ayakka kolga şıkkın yaraga demeken. Yuvıkta yaşaytaganlar sosı yerge tez-tez kelıp ayakların emlep, batpağınnan da alıp ketedı ekenler. Men de anamnın ayak avıruvına aketeredım sosı tuzdan, batpaktan, ayhay senı... Tuzlı kölden şıkkanda satuvşılar tuzdan yasalğan türlü-türlü zatlar tızıp ademlerge körssetediler. Bır örneklı kalıptı tuzlı kölge biraz zamanga taslap koysan, sol kalıptın kebindey bolıp tuzdan türlü zatlar şıgadı eken. Olla ne de koreyek ekensın bu dunıyada.. Tuzlı ayagımızdı şaykap, «Kırk kuyıga» kettık. Ol avıl «Akın'nen» bır on şakırım yerde orınlaskan. Munda kıreyatıp közge üyken, ıspayı üyler, tegıs oramlar yayılğanın köresın. «Aşe nege Akın'deđı yaşav sızıkınnen baska?-dep sorayman. «Bızıkıler köbısı Evropada kullık etediler, kop akşa aladılar, kaladan da üy aladılar, avıldadı üylerge de aruv karaydılar»-dep habarlaydı Muzafer, kasındadı

biykesi de avılına küyezlenip söyleydi. Bız aksamga yanasıp avılga kırdık, munda ar kun sayın meşitte(bular meşitke Cami dey-diler) iftar (avız aşar) boladı eken. Ar kun dört ayel bolıp kosılıp sav avılga sıpıra tızediler, er kısıler meşittin azbarında, hatınlar ışinde oltırıp, aksamga azan şalganda ok avızların aşıp baslaydı-lar. Kışkey maştak stollardın ustine yas kızlar, kelinşekler as tızıp başladılar: suvık suv, plov, salat, kurıgan kuregedın kompotı, yasılşalardan etilgen kuvırmaş. Bır kışkey balga bılgangan tatlı kalaşlar. Avızların aşkan son barı birge aksam namazın kıldılar. Meşitlerinin ıspaylığı könlü köteredi, tapertegıdın örneğindey turlı tüşli örnekler, tögerek töbesinde savlay kuranşa yazuvlı, tö-gerek aylanıp Allahtın atları. Sosı meşit Muzaferdın etekşılığı men salınıptı eken 8 aydın ışinde, savlay avıldın ademleri, ev-ropada ıslaytaganlar meşitke dep köp akşalar beriptiler. Mıne kayday iman! Sosı yarık, ıspayı meşitte avıl hatınları man birge imamnın nasihatın tınladım, yası namazdı, son taravıh namazdı kıldık. Bilmeymen nege, ama munda olırganda menım köz-lerimnen ozi-ozinnen koz yaslar tıgırdılar, kömekeyım bosadı.

Kırk kuyıdın imanı kap tavınday katı eken,

Okıytagan kuranı serbet suvlu bulak eken. Yer kısısı. Hatını, kartı-yası, balası-barısı de meşitte, barısı bir niyette: orazam habıl bolsın dep, Allam razı bolsın dep, aylandırıp despısın, kaldı-rıp barı ısın, kelediler Kudaydın taza üyine, razı bolıp ar imanlı kunine. Men olarga karayman: tamaşaga kalaman, bu şa menım nogayım, bek öktemsıp alaman.

Aksam namazdan son ar bir anayga yanasıp, olardan: «Buringıdın habarın, munda kaytıp kelgenınızdı, tabınınzıdı bılesızbe?»-dep sorayman. Olardan esitken tabınlardın atları: «Burın sav», «Yun yıyar», «Şarman»em Kostengeli avılda «Kö-

teyler» yaşaydı dep esitkende, kujırım kelip kaldı: «Belki, kötey tuvil, «Kotlekler» bolar, bızde bar sondaylar!», ama olar bızde «Koteyler» dep toktadılar.

Süytıp bu kun de ozdı Kırk kuyıda. Yekınşı kun aksamda meşitte ademler de, arbalar da aylak köp edi. Bugun munda hacıga yollanayak ayel sıpıra tızıp, ıftar eteyekenler. Koniya'dan, Ankara'dan, Ak in'nen ademler oga «Yahşı yol» aytpaga kelip tiler. Meşitten şıgıp arba man tağı bır üyken, ekı şarlaklı üydın kasına kelip toktadık :»Bu konak üyme eken (gostınıtsa) dep oyladım. Ama sosı ekı şarlaklı uyken ıspayı mekan hacıga kete-yek ayeldın üyü bolıptı, oga bız tağı da bır «yahşı yol» aytpaga kırıpız. Bır bölmesine menı de konak dep sıylap kırgızdiler, onda köbısı yası üyken anaylaredı. Olar man soylep, arı-berı habardı yürıttım. Bızım nogaylardın takpakların, şınların esitkende, kaytıp bır avızların aşıp tınladılar, birevlerin esitkende, aa, bızde de bar sonday, dep suyındiler. «Ama tılıımız turkke döngen tamam, bız alı Irak pan da, İran man da, norvej ben de- barı men de katıstık, dep aytadılar. AH, MENİM NOGAYIM! Sen kayda bar, kayda yok!

«Kırk kuyı» avılda men tağı da bır ayel men yuvık tanı boldım. Ol- Sare Er yığıt degen bır aşık kıskayaklı. Onın üyinde burıngı kübıdı körıp tamaşaga kaldım, oga 100 yıl eken. Menım tetem de köp may etetaganedı sosınday kübı men, bız, balalar, şeret pen kaymak togıytagan edik kübıde, kaşan sosı kaymak may bolar eken dep algasaytaganedık. Balalığım esime tusıp kettı-av... Onnan baska Sarede burıngı kazan, kustabak baredı. Kıskayaklı olardı bek ayavlap bıyık yerge salıp koyıptı. Ozı de bek ıslıbyıke: alemet zatlar öz kolı man sogıptı. Cafer atlı bayı Muzaffer'dın ınısı eken, Saniye'dın kelını Sare boladı..

Yasın atlı ulına, Feyza atlı siluv kızına kosaklardı şolden alaredim, deydi.

Sare men habarlap uy karaldısında turganda, azbardın yannınan eşeklerge mingenekı koyşı akırıp-bakırıp koyların avılga kırgızeyatırğanın korıp, kujırım keldi: bızde ertengı şak koydı-tuvardı kırğa aydaydı, a bular avılga aydap avlaktan akeleyatırlar. Koy ıyeleri koyların otlamaga kırda kaldırıp, son kapakka saladı ekenler, ertengı şakta uyge akelıp, koylardı savadılar. «Koydın ne elını bar, onnan ne ongan sut şıgadı, bızde sıyır savmaga erinemız, a munda koydı savadı ekensız!»- dep seyirsınemen. «Koydın sutı bek koyı boladı, pıslagı da mayday, olar bek baalı em paydalı»- dep yavaplaydı Sare. Onın bayı Cafer yanı kazılğan kuyıdan yas tereklerdı suvgarıp turı. Suv aluv uşın erdı 72 metr terenlikke kazuv kerekekenın bilgende ajeyıpettım, bızde bolsa 32-34 metr kazsan keledı şe suv!

Suv kazuv, suvlı boluv-munda kolay tuvıl yarabıy. Suvdı sıyı bu avıllarda bek uyken. Nege bulay suvsız yerlerge kongansız?-dep sorayman. «Bızım ata babalarımız Türkke köşıp kelgende, turk patşalığı soraptı : «Kayday yerde yaşamaga süyesiz?» Nogaylar : «Şokırak yerde»-, dep aytıptılar. Ama onı turk patşalığı «şorak» dep anlaptı-av, taleysız nogayımdı suvsız şorakka oltırtıp ta koyıptı. Yene soytıp nogayım kurgaklıkta yatıp kalıptı. Sare kıymasım man amanlasıp men Koniya'ğa yollanaman, onda menı Muzafer Er yığıt alıp baradı. Kırk kuyıdan son «Şingırlı avıl» keledı, son «Badırlı avıl», onnan son «Kulı» degen rayon tsentrden Koniya kalaga baratagan yarasık avtobuska oltıraman. Avtobustın terezesinnen ken danıllarga karayman, tep-tegis, tap-taza, yol boyınşa yas terekler egilgen, yerdı bek süyediler munda.

27 İYUL SARSEMBI. AMANMA, KONIYA!

Koniyadın avtovokzalında Nezaket atlı kısıyakaklı kutıp turadı. Yekevımız Mustafa Altıntaş isleytagan uyken mekanga baramız, onda akamız Abdurahman Berkcan man karap turılar kapıdı ken aşıp. Mustafa Altıntaş nogayşa bır aruv soyleydi: «Bızım ata-babalarımız munda 1864-1865 yıllarda kelgenler... Tarihımızdı aruv bilemız, ızgı yıllarda Rossiya man katnasuvımız suyıntedi, yaslarımız üylense, yuvıklığımız mukayat ta berkır edı»-dep özelenedi. Mustafa Altıntaş akamız ban habarlap, Abdudarahman Berkcan Nezaket ekevımızdı Koniya kaladınen valiy, yarasık yerı- Mevlanaga yatkan yerge kırgızedi. Onda kırgenley ok kevden bır alemet sezımlerge toladı. Munda adem 7 kere kırıp, duaların okısa, Hacıga barganday bolasın, dep ayt-kanda kalay suyındım, tamam hacıdı korgendey boldım, onda barmaga da niyetim bar köpten(Allah buyırsa). Kım ol Mevlana?- dep sorar şöldegi nogaylarım. Mıne onın tarıhı.

Son Abdurahman-akay bızdı ıslam tukenine kırgızıp, konakbaylıgın körsetedi: «Ayatul-Kursı», «Bereket dua» «Muhammad» degen ıspayı moyşak panetılgen suvenir, «Mevlana» suvenirin, kışkey dualar alıp dorbadı toltıradı, men uyalıp: «Koyınız,koyınız, men uşın köp şıktajetpenız»-,deymen, ama Abdurahman-akay: «Sen bızım bugun sıylı konak, estelik bolsın Koniya'dan»-, deydi. Şölge kelgende bızım üyde de konak bolınız, dep özelenemen. Abdurahman Berkcan nogayşa tap-taza söyleydi , tarıhtı bek aruv biledi. Bız bette nogay dosları da köp: Soltan Djumaev, Najmudın Mansurov, Raşid Adjıgaytkanov, Zınaıda Koştakova akında bek yılı habarlaydı. Şamil Adjıgaytarovtı bolsa öz uvılınday süyedı, men munda keleyekte Şamil de onı bek maktagan edı. Yekevlerı bek amalsız ekenler. Mevlana

muzeyının kıldırıp, Abdurahman bızdı Nezaket Eryığıt uyıne yeltdı. Nezaketın kıyevı Seldın Aksay taksı aydap keş keledı, onı men körmedım, ulı Norvegiya'da ıslep, onda kalıptı yaşap, norvej aldı. Deydı, bır unıgı bar. Yalgız kızı Kubra program-mıstke okıydı. Nezaketın Alanıyada, tenız şetinde de üyı bar, ol maga,ekevımız kıldırıp barayık onda, deydı, ayhay da, ama zaman tar, alı de maga nogay avıllarga barmaga kerek. Keşte Nezaket kızı man ekevımızdı Koniya'dın en yarasık parkına yel-tep, bır aruv restoranda sıpıra tızedı, ol da Koniya'da nogay ha-tınlardıñ derneğın aşpaga mıradı bareken, özı de yatlav yazbaga talpınadı, tek türk tılınde, zaman bolsa, yatlavlarımdı nogayşa-ga köşirersınme?-dedı. Özekte, emışlık bolsa, barı zatt ta bolar. Maga da bır aruv yatlav bağısladı.

Nezaket üyinde bek yaradı maga, aman tur, sen de bır kıy-masım.

28 İYUL 2013 YIL.

Bugun Abdurahman Berkcan «Koniya TV» televideniye men reportaj akında söylestı, olar nogay derneğine kelıp, menı televideniyege aldılar, türk yerinde sizge yaradıma?- dep soradı-lar. Televideniyege munda bek yarağanın, keluvımnın sebebın aytım.

Son Abdurahman-akay maga ayttı: «Endı men senı bızım bır köp üstınlıklerge yetgen nogayımız ban tanıstırayım. Onın atı- Şukrı Teker. Ol attın manesı kalay degenime Teker- «Bır as-ker» degen manede dedi. Şukrı men tanıskanda onnan soradım: «Sız köp üyken bıznestın aşkışın tavıp ıslep keleyatırsız, şöl no-gaylarımızga kelıp, onda bır kullıklar etkınız kelmeyme? Bızde mal kop, süt,eterkın, sizge de aruv, bızım nogayga da kullık şı-

gayak.» Sol soravıma ol tezden sosı sorav man Dagıstanga barayak oyım bar, dedi. Turkte yaşaytagan nogayımız ban süytıp bır paydalı kullıklar yürıtsek, barımızge de aruv, dep oydayman.

«Savbol, Abdurahman- adanas!»-dedım. Son Rayme-abay üyine konmaga kettım, onın ulı Selçuk Belarussıya'da ıslep kelıptı, soga köre orıssa biraz bıledı. Ol menı özının kızı man baska rayonda yaşaytagan abasına konakka yeltedı, turkke erge barıptı, arab tılının okıtuvşısı bolıp ısleydı.. Keşte, akşam namazdı kılıp, Rayme- abaydın yengesinnen toy adetlerin soramaga bardık. Ol Marıyam-abay bır söylemege süyetagan kıskayaklı: «Yertede toylarımız bek kızıklı bolıp öteredı, ama alı de köp adetlerımız saklagan. Aldın ayttırılacak kızdın üyine kızlar barar ediler, kede bet kızlardan tırı kozı yıberedı, moy-nına savgalar ılıp. Kozıdı kız bet soyıp, asıllap, kelgen kızlardın aldına asıp tızetagan bolganlar. Kızlar aşap- ışıp yubanıp, bıyıp- oynap kaytar ediler. Alı ol adet kalgan. Kız ayttırsak, tatlı aşaymız, kumaş- yavlık yeltenedı. Kızga toyda köp altınlar salınadı. Üy iyesine akşa, savga akelediler».Bek kızıklı boldı Marie-abay uyındeğı habar. Men olarga bızım toy adetlerdı aytkanda tamaşa ettiler. «Kız da berıp, altın da beresızbe? Sız betten kız aluv aruv eken, yarabıy!»

Süytıp Koniya kalada Rayme-abay üyinde sıylanıp, Koniya man amanlastım.

Aman kal, Koniya, aman kal, kalay süydım men senı. Aman kal, Koniya, aman kal! Şölden kelgen bır kızdı, kaşan bolsa eske al. Yuldızlardın yarıkların koynıma alıp baraman, yarığının men onın yaşavga dem alarman!Kuday berse, Mevlanaga tağı da bır kelermen, oramınnan bu kaladın küyezlenıp kezermen.

NOGAY AVILLARINDA. 29 İYUL KIŞI YUMA.

Koniyadan men Kulı rayon ortalığına kelip tustım. Onda menı Seydahmetlı avıldan kelgen Hasan Menlı bıykesı Ayşe men karap turı ediler. Olla menım nogaylarım bır de korkpağa bermediler maga. Kulığa yetkenşe Abdurahman Berkcan tel sogasoga turdı. Ankaradağı adanaslarım da sen aruvme, kaşan kayerge barasın, kaşan kuteyık, dep turdılar.

Hasan Menlı akaydı söylep baslaganda ok nogayının şıntı patriotu ekenın anladım. Ol Kırım nogayların köp kezıptı, Dağıstanda, Kırgızıyada bolıptı. Stavropol kraydın nogay avıllarında, mezarlarında köp kezıp, köp zatlar tavıptı. Köp tamgalar bıledı. «Ne uşın Seydametlı-avıl dep ayıladı?»- dep sorayman. Yen bas dep avılga ekı adem kelıp, yerlesıptiler: Seyıt em Amet, sonı uşın soytıp ayılğan»-deydi. «2009 yıl sabantoyga Valeriy Kazakov pan Farıda Sıdahmetova keldiler. Farıda ayttı, menım Seydahmet atam bu yaklarga kelıp, son kerı kaytıp ketken, sogasoga köre Seydahmetlı bolar»..

MANDIRA AVIL.

Kulıdan şıgıp bız Mandıra- avılga da kırdık Hasan Menlıdın bır abasına, onda da besık, toy adetlerı akında söyledık. Ol bızge bala tuvganda üstine kırk kasık suv kuyatagan adet akında ayttı. Ol baladı «kırklav» boladıeken. Toylarının akında bek kujır habarladı: «Men kıyevge barganda 20 at arba bolıp aketkenler, uyken kuyez ol zaman. Atlardı turlı yavlıklar man ıspayladı. Konırdavıklar şa! Kuyez!Kelinşeklerden yavlık tılevı şe, tamam kınó.»

KOSTENGELI AVIL.

Mandıradan şıgıp Kostengelıge kırdık, onda Hasan Menlıdın karındası kıyevı em yüzge yanaskan kayın anası man ya-

şaydılar.Kart anaydın sözi de, esı de, tamağı da sav, maşalla! Ar kımge de sosınday uzın, savlıklı ömır bersın! Kostengelide ol-tırğanda Hasan Menlı köp şınlar şınladı, olardıñ bir neşevlerıñ yazıp aldım.

*Terezesı kapıday, kapısı ayday
Bek maktaysın sol kızdı:köreymı kayday.*

*Ay yanında bır yıldız aylanadı,
Baydın ulı bolganda saylanadı.*

*Ay yanında bır yıldız,ayga tarttık.
Baydın kızı bolganga kımnen artık.*

*Ayttırayım atannan,
Berse alayım, ozın suygen yerine
Üy salayım.*

*Ayttırsan atam bermes, anam süymes,
32 tamırdın birevı ıyımes.*

*Argı şette üyım bar, kele ketsen,
Şekerden şerbet eteyım ıske ketsen.*

*Şakırdı koraz, attı tan, ayan- dayan.
Sınşı ekenındı bıleyım: tanga dayan*

*Sınşıman dep maktanma senın özın,
Sınşılarga yolıksan, kaynar közın.*

*Şınlayak bolsan, tez şınla. Sıktı yanım,
Şenilşegim kıysayıp, aşıktı karnım.*

*Asıldım ayva terekke, yığıldım sazga.
Şaşımnan salkın etermen sendey yaska.*

*Kaldın şıpta astında toz basılıp,
Men sen bolsan öleredim yıpkе asılıp.*

*Ketsen yahşı yolga ket, yamanlay ketpe,
Men üyine barganda tentiretpe.*

*Terezemnın tübinde solbır sokpak,
Atam saga neteyek, özın korkak.*

*Ay yanında bır yıldız, ay tamgası,
Kuran aruv okıydı bay balası.*

*Kokten uşkan tırımtay kanatı kınday.
Kalay aruv oltırdı eki totay.*

*Mal degende baredı bır ala tanam,
Borişka kız berse, al dedı anam.*

*Sorasalar aketsın ala tanadı.
Borişka kız bermeymız, dedı anam.*

*Men şontay pilladım al şokadan.
Yığıt bolsan, al da ket karaldıdan.*

*Men anamnan ak tuvdım, bolman kara.
Zıyan etıp bermen saga bır para.*

*Uydın aldı tap-takır. Bıyalam bakır.
Sız bette toy bolsa, menı şakır.*

*Şın degenın ne şıkar, akıl bolsa.
Şın man saray salarman, makul bolsan.*

*Argı şetten keledı eki ak teke.
Kaynatana salam ber, kıysın neke.*

*Ündırıkte bılamık- sımsır kasık,
Men senı men soylemeymen-avızın sasık.*

*Tostakaydın tubınde togız börek.
Yezdemnın toyına kobız kerek.*

*Uykın kelse, yat uykla, tüs korersın,
Korgende köz atıp köp yurersın.*

*Yuvırıp şıktım kapıga. Karadım ayga.
Karay-karay toymadım uzun boyga.*

*Şertlevık bersem şırtıldar, elme kokır.
Tane sagız bereyım-şayna oltır.*

*Anam menı beredi effendıge.
Özım suyıp bararman kekellıge.*

*Men anamnan ak tuvdım, bolman kara.
Zıyanetıp sabınga bermen para.*

*Bır korazım baredı. bastım da soydım.
32 adam man özım de toydım.*

*Korazım da yaradı bır kerekke.
Yarım kilo may şıktı şır borekke.*

Sosı alemet şınlardı tınlap bolgan son, Abdurahman Berkannın anası Gulizar abaydın kolın almaga bardık. Ol maga : «Abdurahman balamnın körgen közlerındı süyeyım!»-dep kop kuşaklap, köp süydı.

SEYDAHMETLI AVIL.

Seydahmetlı avıl biraz tavlur bolgan yerlerde orınlaskan, onda kıreyatıp biraz ademlerdın oramda yıyılğanın kördım. Olar man arbadan tusıp amanlaskanda ok yıllı karap süyingenın kördım. Avılda savlay buzılğan üyler tamaşaga kaldırdı. Munda tek on ayel yaşaydıeken. Avıl kapalmaga karaptı Hasan Menlı aytkanlay. Bız kelgenlı bır yarım saatten son suv keluvı toktap kaldı. Munda süyıtıp kalatagan kün de boladı eken. Suv munda bek sıyılı.

Hasan Menlı bilmegen zat yok, Zuhra Şandıevadı, Maya Bulgarovadı, Asıyat Kumratovadı. Yahya Kudayberdiyevtiem sonday baskalardı. Tağı da ol maga bek kop turk nogaylardın nışanların ayttı.

Balalar akkan suvdı kırletse, kuna dep sanalğan.

Pışaktın keskin betı yogarga karap tursa, ol üydın sıyırı yade koyı öleyek degenler.

Bala enkeyip ayaklarının arasınnan karasa, konak keleyek deydiler.

Hasan-Menlîdın uyine keşki namazdan son sav avıl keldi, şö l akında esitpege, konak süyer kalay mundagı az sanlı ademler. Hasannın bıykesı Ayşa neşe turlı ziyapetler etip bajaradı, ar bırısu avızında ırıydı, ozı aylak mol kolli. Bu kışkey avılda Kır-gızıyadan kelgen ayel de yaşaydı Muhammed Seya atlı bıykesı men, kışkey avıldın meşıtı de bar. Onda imam Yaşar yan kosagı Elif Tursın. Nadiya atlı suydımlı kışkayaklı dın erı bolsa- azer-baydjan milleti, Kemal man Fıkriye de bır aruv insanlar, Atice, Feyzi... Bır ayeldey sosı bavırmalı ademler. Yartı keşege deyım bır-bırımızden ayırala almaymız. Ne şaklı arısam da yoldan, bu-lardı korgende konılım kokke uşadı. Kalay sagınıptılar ata-baba adetlerin, alı de ayttağı, dep tileydiler maga. Men onnan sayın kanatlanaman, toylarımız, bayramlarımız kalay ozataganın ay-taman.

Yekinşi kun erten uyine nogay şay işpege Nadiya şakıradı. Nadiya bızım Karagas avıldağı Safura atlı kışkayaklıga kusaydı, «bır kalıptan şıkkanday», oga da sonı aytaman, ol «Safura, salam!»-dep video kameraga kışkıradı. Nadiyadın üyinde barı zat ta tamam kaladagınday: internet, skayp, ne kerek bolsa, sol bar. Kompyuterge yanaskanda, bır zatka ajeyip kordım: artında kağıt yaşıktın ışinde tavık yatıredı. «Vau, bu ne zat?» Bu alemet tavık üydin aldında «kuk, kuk»- dep ketpey turadı eken. Yesıktı aşkanlay ok kompyuterdın artına kırıp, oltırıp yumırtkalaptı. Yeger kırgızbesen, üyken yumırtka tabadı eken, ışindeeki sarısı man. Soytıp kompyuterdın artın yaratıptı, Nadiya oga yaşık salıptı. Yumırtkalap ok ta esıktın yanına baradı, aş, dep. Yene sonday alemet tavığı bar Nadiyadın. Onın yalgız ulı Kaan yal-

damaga süyedı, onnan enuvşı de bolıptı. Yensar kosagı mal saklaydı, üy aldında an tolı: kökis, bapıy, kaz, tavık... Nadiya bekıslı eken: ahır turlı zatlar sogıptı, olardıñ örneklerine karaganda inanıp bolmaysın adem kolları man etılgenine: sonday da ıspayı! Sonday tağı da bır usta bar bu avılda-ol Fıkriye. Yastıkları, tösemeleri kayday bır yarasık-av. Öner, ama bu önerge kayday bır üyken sabırlı kem şıdam kerek-av. Türli örnekler tıguv uşın adem şıntı suvretşı boluv kerek, Seydahmetlı avıldın suvretşı bıykeleri özlerının on sanlı kışkenekey avılında ıslerin saklap, yaşavga kuezlenıp turadılar.

ANKARA, 30 İYUL

Kulı raysentrga menı Hasan- Menlı bıykesı Ayşe men akeldı. Onda Ankaraga deyım olıttırtılar, amanlastık, savbollastık. Ankaradın vokzalında 66 yasındağı Samı –agay, «Nogay Orda» degen em sonday baska kıtaplerdın avtorı yolıktı, metro man onın uyine bardık. Ol maga özının kıtaplerin savgaladı, kappaga nogayşa bılmeydı. Bır- bırımızdı kop anlamadık. Bırızdan son Musabıy Ünal bıykesı Seçkın men kelıp, Nezaket aptesının üyine iftarga akettılar. Nezaket abaydın balaları. Unıkları, kıyevlerı-barı de yıynalıp avız aşpaga azırlenediler. Olar man nogay adetler akında köp söyledik. Barı zatımız da kalayatır, ayhay senı. «Akrabam, teyzem, arkadaşım, torınım»-dep soyleydiler. Men olarga: «Adanas, apte, sınılı, abay,akay, unık, yıyen» -degen kımleler ekenın anlataman. Ozımızdın ana tılıımız munda şetelinın tılındey bolıp kalgan. Men bugün Musabıy akaydın mısapırı boldım.

31 İYUL 2013 YIL

Bugun menim süyüklü ünüğim, kızım Nargıza 2 yasına toladı. Ozım alısta bolsam da, yüregim onı man. Hayırlı yasin man, dunıyam. Allah buyırsa, sen öskende turktegi nogaylarına tez-tez katnasıp, menim yolımdı alıp, aramızda yaratuvşılık baylanıs yürütersin, dep senemen.

Musabıy men Seçkin meni Baktışen kıymasına akeldiler. Onda bolsa özımdı tap öz üyımdey sezemen. Döndü-abay esik aldında külemsırep yolıgadı, maga dep sap-sarı nogay şay asıp koyıptı...

Cemil Sütbaş em Ramazan Can- nogay derneğini başşılardı ar bır kunıme, özleri aytkanlay, progamma saladılar. Olardın ademleri de şalt ıleydiler, meni kerek yerlerge aketediler. Bırazdan son Baktışen kıymasım üyine Muharrem Yılmaz kırıp keldi, kırgenley ok: «Men sızdı tanıyman, Karagas avılda kör-genımız bır-bırımızdı!»- deydi. Son Kazgerey- ataydı, Marztet abaydı esine aladı. Olar yanı salınayatkan meşitte nogay şınlar şınlaganediler konaklarga. Muharremnin esinde nogay konak-baylıgımız aruv saklanıptı.

Muharrem men Başkent universitetine yollanamız. Onda bızdı bır alemet akıllı adem kütedi-ol professor Suer Eker. Bek yaradı sosı insan maga, kayday teren oylı, ama sonı man birge kayday tan, bavırmalı. Bızdı körgenley ok öldi-söndi. Nogaylardan tıl akında makalalar köp kerek dep ayttı, özlerının veb-jurnalın körsetti. Suer Eker men birge dotsent Sema Aslan Demir men yuvık tanıstım. Ol turkmenler akında dıssertatsıya yazadı eken. Stavropol krayda yaşaytagan turkmen avıllarga barıp, olardın akında maga yazıp yıbersen kalay aruv bolaredı, dep tıleydi. Men ne zatka tamaşam keldi: munda köp adem-

ler bılımlı, bılım Turtsiyada bas orında ekenın anladım. Bılımlı ademlerdın bası sıylı, örmetı üyken.Üniversitette 3 saat zaman kader söyledık, tıl, adabiyat akında. Suer Eker: «Duniyamız tar boldı, körispege, söylemge yengıl. Biz barımız de turk halkları bır-bırımız ben yuvık adanas-kardaş. Biz yoyılıp barayatkan tıl-lerge üyken mane beremiz, olardın akında köp yazamız, tıllerin mutpasın dep şalışamız»- dep habarlaydı. Ol türkşe soylese de, men onın oyın, mıradın bek aruv anlayman. Aldın Suer voenniy, podpolkovnik bolıptı, alı bolsa ozın alımlık duniyasında ozın «suvdagı balıktay» sezedi.Ene soytıp sosı alım men zamannın kaytıp ketkenın de sezbey kaldık. Men olardın internet jurnalına nogay yıravlarımızdın suvretlerin salıp, tukımların, atların latin alfavıtı men yazıp kaldırdım. Mıne bızım şolde kayday yıravlar bar, dep öktemsıdım. Başkent ünivesitetınının studentleri, barı turkeli körsın, bılsın Ruslan man Lınadı, Fatımadı, Aygul, Gulnaz,Alıbıy, Arıf, Begalı- barın de. İnşalla bır kun keler: nogay şöldın yıravşıları barı de kelıp mundagı nogaylarga yırlaganday. Astrahan kalada ozgan «Yedige» yaslar kübınının festivalınının suvretleri de kaldı onda sıylı konak bolıp, olardın barı ne de Suer bek süyındı.

Universitetten şığıp Muharrem men Arslanbek Sultanbekov pan yolığıspaga kettık. Ol neşe kunnen berı özının prod-yuserı men vide ofılmler şıgarıp yürı edı. Telefon man bır neşe kere soyledık. Arslanbektı munda tanımagın-bılmegen adem yok. Bır kere onı bır askerşılık kübine tuvğan Eldın manelığın kuşeytuv mırat pan kontsert bermege şakıradılar. Zal ademnen sıpma-sık,esikke deyım tolgan. «Karagas avılıma kelgende» degen yırın yırlap baslaganda, savlay zal onı man birge yırlagan . Asau sosı kontsert uşın akşa da almagan. «Tuvgan El» degen son

yaramas, deydi. Yanılarda turkteğı folklor yıraşıl arınde inter-
nette barınnen de kop tavıs alıp, enuvşı (lıder) bolıptı. Asaudı
men tağı da baska yağınnan bıldım: ol nogayını tarıhın bek aruv
bıledı, halkının şıntı patriotu. «Sanıyat dunıyasına kırsen ozın
uşın yaşav mutıladı»-, deydi. Da, Asauday talaplar tek halkı, elı
uşın yaşaydılar.

Keşte nogaylardın derneğinde tağı da bır kere nogaylar yı-
yıldılar. Olar menı endı Adana, Ceyhan, Balıkeser kalalarga,
olardın kasındağı avıllarga(köylerge) yıbermege soylestiler. Ada-
naga Ankaradan alıp 6 saat zaman yuredı avtobus, ama nogayla-
rımdı köruv uşın kayda da barmaga azırmen.

Bu keşe men tağı da Baktışen kıymasında konakladım em
ertengı kun Cem Arslan degen yıgıt kelıp menı turk yazuvşıl ar
derneğine aketti. Munda barı turk halk yazuvşıl arının, şayırları-
nın kıtapları bar. Tek nogaylardıkın körmedım. Cem Arslan özi
turk milleti bolsa da, yan kosadı-nogay em ol nogaylardın ma-
danıyatı, adabıyatı man bek kıızıksınadı. Yazuvşıl ar derneğinde
men konıl uşın katnasaman, deydi. Olarda ay sayın şıgatağan
jurnal da bareken. Sosı jurnalga onun bıykesının tetesınnen esıt-
ken bır nogay ertegısı le kırıptı. Cem onı maga üyken oktemlık
pen körsetedi. Bala kışkey zamanda bıykem men ekevımız kö-
şirdık , deydi. Cem tek 33yasında bolsa da, köp ellerdı kezıptı
.Ol Şamıl men de bek aruv dose ken, onı soraydı, maktaydı.
Cem alar yılda bır kere turk yazuvşıl arının sımfozıumın ozga-
radı ekenler. Onda Iran, Afganıstan. Azerbaydjan, savlay turk
yazuvşıl arı katnasadılar. Turtsıyada olardın kıtapları şıgadı. Mıne
kayday yaratuvşılık ıslerin yurıtedı bu yıgerlı yas. Cem unıversı-
tette okıganda köp turk tıllerın üyrenıptı, soga köre ol nogayşa
da bek anlamlı söyleydi.

Adana kaladın avtobusına menı olırtıyatıp, Cem yolavşılarga karaytagan Gül atlı kız ban tanısıp, bızım mısapırımız, Rossıyadan kelgen, dep menı tapşıradı. Ol kızalak ta gül dese güleken, Aksaray vokzalında toktaganda kolımnan yetıp as aşaytagan yerge aketıp sıpıra tızadı. Tanımagan- bılmegen yat kızalak sonday sıy etkenine bek tamaşam keldi. Ol özi Ankara'da okıydı, akşa tabuv uşın avtobusta da ıleydı. Ene süytıp bır Gül atlı kız da taptım munda.

ADANA. 1 AVGUST.

Adana kalada menı Fatıh Karagandı degen yazuvşı em doktır özının biykesı men yolıktı em bolnıtsa başsısı bergen ıftarga aketti. Ol da nogaylar akında köp tarih bileđi. «Ceyhan kalaga nogaylar 1400 ayel bolıp kelgenler 1860 yıllarda, bek köp nogaylar kırılğan bu kalada ıssılıktan, türlü yukpalı marazlardan. Künde 15-17 adem öletagan bolıptı..» Fatih bek aruv bileđi tarihti em turk tılınde habarlaydı, ama men onın köp sözlerin anlamayman. Adanada uyğunlangan ıftarga turk halklarının derneğının başsısı İsmail-bey akay da kelıptı, ol menı Ceyhanga alıp ketti, üyinde 80 yastan ozgan anası man siluv biykesı hoş körıp aldılar. İsmail Bey Taymas hatını Nilgun man bır aruv tınık yaşaydılar, üyelerinde yumsak ava, tamlarında türlü suvretler ılıvlı. Olar bu ayeldın sanıyat duniyaga avaslığın körsetediler. İsmail akaydın anası Minaver -80 yasındagı anay da, barı de orazada.

Endı menım Turtsıyadı kezuvım bu betlerde baslandı. İsmail-akay özının ıleytagan adminıstratsıya mekanına akelıp, ı yoldasları man tanıstırdı. Son menım basımdı yetıp, nogay avılarga yeltemege dep, eki ademge tapşırıldı. Olar: Serkan Can em bır nogayşa az anlaytagan nogay atay. Bas dep Serkan- yıgerlı yas

bızdı özının anasının sınılısı Azizege konakka yeltdi. Ol kıyevı Mesut pan bızdı kuşak yayıp, hoş körıp aldılar. Olardın ballı ınjırın aşap, men salkın üyde kışkey yayladım em ayelın nogayşa üyretıp basladım: adanas, ını, aptey, sınılı, eney, nagaş akay, ezdey, akay, keşekem s.b. sozlerdı üyretıp kettim. Ne zatka süyındım, sosı nogaylarımın ana tılın anlamaga, bılmege ımtılğanlarına. Neşe sözlerdı yazıp aldılar, kayta-kayta manesın soradılar, menı yibergısı kelmey turdılar. «Tılıımızdı muttık-av»-, dep kursındılar. Bız köp nogay adetlerın eske aldık, şölımızde bugunlerde kayday adetler saklanataganın habarladım. Olardan da esitkenımdı aytayım.. Bala tuvganda molla şakırıp okıtadılar. At tagadılar. Balaga 40 kün degende üyken süzğış tepşek aladılar. Onda 40 kışkey tas, 40 türlü şeşek, bır altın saladılar. Son «Aşhadudı»...aytıp baladın üstınnen üç kere yüritediler, yüriteyatıp suzğıştın üstüne suv kuyadılar. Suzğışten suv baladın üstüne agadı. Manesı: şeşekkeydey ıspayı, tastay berkem altınday bay bolsın dep. Bek yaradı bu alemet adet maga. Manesı teren, ata- babalarımız ar bır zattı oylap-şegıpetıptı-av. Süyıtıp, manelı habarlar tınlap, bır-bırımız ben köpten korıspey kalğan yuvık kardaşlarday tatlı amanlastık.

Endı bız «Yllıbel» degen nogay avılga barmaga toktastık. Onda nogayşa aruv söyleydiler dep ayttılar. Arba aldığa tıgıradı, men tögerekke ajepsınıp karayman: yol boyı ajıbyday şaşılğan, «ay şeşegi» sap-sarı bolıp yayılğan, ay şeşek dep olar kunaylanga aytadılar. Son yap- yasil darıydey bolıp bambuk togaylar töselıp yatırlar. Fıstık (arahıs te) köp şaşılıptı. Serkan ösımlıkler atın turkşe aytadı, anlamaganda telefonınnan soraydı. Ol da sosı ne ösımlık ekenın aytıp beredı. Yaşavımda bırınşı kere kördım bambuk kaytıp ösetaganın. Yellıbel avıldın ortasına kelıp toktadık, köp nar terekler kördık, şökır şeşekkeyge kusap ösedı eken ınjır terekler de.

Bızde sosı yemisler bek baa, a munda ıyılıp- tögılıp ösediler. Meşittin kasında kop kartlar yıyılıp turı ediler. Olar man amanlastık, tanıstık, habarladık. Mahmut Kantemırdın ata-babası Kobannan kelıptı bu betlerge. Cemal Kurt- Kırım nogaydan, Lütfi Etız özın kırım tatardan, deydi. Olardan sorayman, siz ata-babadan esıtken bolıp habarınız barma kaytıp kelgenınız, olardı habarları esınızde kalmaganma, dep, ama köbısı bır zat ta bilmeydi. Munda Ceyhan kaladı kurgan ademlerdın atların esittim: Ömır-akay, Arıf-akay, Alı-akay, Şükri-akay, Kalı-akay degen ademler.. Bu avıldın ademleri Rossıya nogayları akında köp soradılar, menı avıl mezarına da yeltdiler. Mezarı bolsa tamam bır bav, ış sap-salkın. Mezarga bızdı avıl administratsıya başsısı öz arbası man yeltdi. Sabantoy etedi eken olar, tek oga «tepreş» deydi, sonın dıskın de berdiler. Soytıp bu avıl man da amanlastık.

KILIŞ KAYA AVILI.

Yellibel”den şığıp arbamız Kılış kayaga karap yuvıradı. Ne uşın süytıp atalgan dep sorayman. Bu avılda üyken kaya bar eken, özi tap kılışka usaydı, sonı uşın süytıp atalıptı dep anlatılar maga em üydın töbesine mindırıp sol kayadı körsettiler. Munda ava suvık edı baska yerlerge kore. Adın akay, Ramazan akay bolıp mezarga barganda bır köp nogay tamgalar kördım sıntaslarda. Olar astenkelerdın tamgaları edı. Mennen bır akay bu yaspa yade kızba dep soradı, olar bu ne ekenın de bilmeydiler. .Ramazan akay man Adın akay bolıp mezarda bilgen dualarımızdı okıp, avıl man da, mezar man da amanlasamız. Avıl ademleri bızdı ozgarayatıp tagı da bır neşe habarlar aytadılar nogaylar akında. Armanlar islam dinın almagan uşın, olardı köp soyganlar, degendi esittim. Atalarımız at soyganda, turk-

ler korkıp, koy bular at soyadılar, tezden bızdı de soyarlar, dep kaslarınnan koşıp ketkenler, dediler. Soytıp Kılış kaya da artta kaldı, ol da bızım ata-babalarımız kurgan bır kesek yer. Orhanıye köyine bolsa 1876 yılda nogaylar Kırımnan baslap Rumınıyağa, son Turtısyaya 100 ayel bolıp kelgenler dep esittim. Olar da arpa, biyday, ay şeşek, kün tabak östırıp yaşaydılar.

Yurgen sayın yanı kujırlı habarlar esitesın nogayların akında. Sultan Çayı (Şeyir) avılda 50 nogay ayel bareken, olar da Rumınıya'dan, Kırımnan kelıptiler, taza nogaylar. Bandırma kaladağı Ramazan- akaydın hatını lezgın, atı Narın, ama ol da bır zat ta bılmeydı lezgınşe. Turtısyada avarlardın ayelı de bareken. Kop milletler ketıptiler sosı elge, barısı de yurt tavıp, imanların berkıtıp yaşap kalıptılar, tek ne payda tıllerin mutıptılar.

Bandırma kaladan Ramazan akay menı üyken kemege olırttı. Mermer tenızı men Stambulga deyımekı saat yüzıp bardım.

Mermer tenızın yüzdım turkelde,

Kök yennettey közıme körındı.

Kök túsındey suvı tegıs, rahat,

Kök pen suv kosılğanday saat.

Mermer tenızın köp yüzgen nogay-

Yaradı sonı uşın ol maga kalay.

Mermer tenızı esimde kalar.

Kök yıldız bolıp şölimde yanar.

Mermer tenızının suvı Kara tenızge agadı.

TAGI DA STAMBUL KÖZ ALDIMDA.

Kemeden túsken yerde menı Veysel Demır degen nogay kutıp tura edı. Tap bız bettin nogayına kusaydı, ozı tap-taza nogayşa

söyleydi, nogay aytkanlay şemişkedey şertedi. Veysel Stambul kadagı nogaylardın «Bırlık» organizatsiyasının başşısı. 1996 yılda kurulgan bıırnşı «Bırlık», 6 yıl ıslegen, 2008 yıl sosı organizatsiya ekinşı kere tüzilgen. Sonnan berı bu küнге deyim ıslep turadı. Ol menı özının ofisine akeldı. Ol özının nogayı uşın yanı bek avırıytagan adem ekenı ayan körınıp turı, Türk televidenesine bır neşe peredaçalar azırlegen nogaylar akında. Dağıstan prezıdenti Turtsiyaga kelgende, onı man köp habarlagan, koşıruvşı de bolgan. Veysel Demir Kayasula avıldın meşıtine turk imamlarınnan karıj almaga da kömek etken. Barı nogayga da kolınnan kelgen şaklı kömek etıp yüredı. Veyseldın 3 alemet aruv kızları bar: Ravıde, egızler: Ferdesem Cennet. Ravıde yırlamaga bek süyedı, ol Asaudan an derıslerin alıp, üyken stsenaga şıkpaga mırat etedı. Men Veyselden senın atının manesı kalay dep sorayman, «Payhambardın esıgıne kelıp kaytkan»- deydı ol. Atası Acıbolat bek abıraylı adem bolıptı. Ol Beştavdan Pyatıgorsk kaladan Semerık rayonının Güolgegen degen avılınnan üş adanası man, 300 at pan Aravıyaga, son Turtsiyaga altı yıl yürıp yayav aydap akelıptı. Özının atların arab atları man kosıp kuşlı etuv uşın. Ozı de hacı bolıp kaytkan. Akama 20 yas tolganda, atam topırak boldı. 1933 yıl. Atamın bıykesının atı Ravıde bolgan, anamın atı da Ravıde, men de üyken kızıma soytıp at saldım»- dep habarlaydı Veysel. Olardın üyünde tamda ılıvlı bır uyken suvret kordım, ol Veyseldın nagaş atası Acıbektaş Nogay eken. Onın akında Veysel, abası Gül bek kızıklı habarlar aytadılar.

Mın yıl aldında Bızans degen imperator vakıtında yer astınnan suv yolu kazılğan bolgan. Osmanlı kelgende, bakıl etıp, sol suvdı kapatkanlar, köydın yünün katıranga bılgap suvdı begıtıp ketkenler. Osmanlı imperiya sol yerdi nogaylarga beredı. Suvdın

habarı bolgannan sebep, nogaylar sol suvdı izlep 40 kuyı kazadı-
lar, ama tappaydılar. Soga köre bu avıldın atı da «Kırk kuyı» bo-
lup kaladı. «Aşe sol yer astındağı suv tabılmay kaldıma?»-degen
soravıma Veysel külemsirep, bulay habar ayttı: «1980 yılda
maga 16 yasedı. Kerbiş keseyek bolıp 3 metr yer kazdım, kazgan
şukırımın yartısı katı, yartısı yumsak. Tamaşa etıp tağı bır kaz-
dım, yer astınnan tuz kesilgen yasıl taslar şıktılar. Babam karadı,
tastı köterdik: üyken, üykenlığı 1m 70 sm, kalınlığı 20 sm,
kötersek astınnan suv şorıldsap akpasp! 90 yasındağı Acıbektaş
nagaş atamız suvdın tabılğanın aytkanda 17 yasındağı ulanday
atılıp atka mınıp, şan boratıp kettı. Kartlar yıyılıp, suvdı alıp no-
gay şay asıp karadılar, şay tatlı boldı. Nagaş atamız suyingennen
bolar 115 yasına deyim yaşagan. Sosı yasına deyim bır de avrı-
magan, seksen yastan otkende segız ulan kötere almagan agaştı
Acıbektaş nogay özı yalgız kötergen. Yalgız özı 30 metr kuyı
kazıp, kün tuvmay turıp iske ketetagan bolıptı. Barı balalarına,
ünıklarına namaz üyretıptı». Ene sonday küşlı bolıptı Veyseldın
nagaş atası da.

Veysel'den men tağı da bır alemet habarlaresıttım yaslardın
bır-bırı men kaytıp tanısataganı akında. Aldın yaslarda telefon
bolmagan, tanıspaga alığı zamandagınday amal yok, soga köre
olar uzatılajak kızdın üyine kıymasları yıynalatagan bolıptılar,
olardı keteyek kız şakıradı eken.(şakırtuv toy) Yaslar bolsa tıgılıp
tasadan karap turadılar. Yaratkan kız kolına kına yakkan dep
habarlaydı. Alemet!

Veyseldın üyinde men özımdı bır enil sezdim: kızı Ravide,
abası Gül yırları man kuvanttılar, egızleri meni kıldırıp, kaladı
kezdiler, yarasık yerlerde suvretke tüstük. Veyseldın abaları da
üyelerine konakettiler.

Keteeykten bır kün aldın okuvşım Almıra yan kosagı İbrahım men menı tagı da özlerine alıp kettüler: Kara tenızdın tap-taza suvına malındık, kumga kömıldık, ne alemet aruv dunıya, dep tap baladay bolıp zavıklandık. Onnan son Almıra Stambul-dın yarasık yerlerin körsetti. İbrahımge tamaşam keldi: orıssa, nogayşa, anglısse söyleydi, barı temaga da kızıklı onı man söylemege, a özi kayday sıyşı.

Ene süytıp menım Turtsıyadı kezuvım ızına yuvıkladı, orazadın bırıncı kuninde uşpakka mınıp, şölime yollandım, özım men bırge nogayımın ken şöldey süyımın yüregıme sıydırıp kayttım, olardan ar bırısnın akında tolkınılı sıdıralar yazgım keldi:

*Kayda menım nogayım bar, kayda yok,
Sav dunıyaga tarı bolıp tögilgen.
Avılları, oramları, üyleri
Neşeelde moysak bolıp tızılgen.
Köreyım, dep bır kesegin olardın
Men de bır kün türk eline yollandım,
Yesten ketpesen nasıplı sol kunım:
Turkelinde konak bolıp sıylandım.
«Ak ıninde» kasık borek aşadım
Ataylardın tınlap tatlı şınların.
Kızı bolıp uş kün onda yaşadım,
Dua okıp kezdim eskı mezarın.
Yüksel abay boldı tapkan anamday,
Salkın üyde asın tızıp sıyladı,
Konısılar barı kelıp bu üyge,
Şol kızına «Maşalla»- dep karadı.
«Kırk kuyıda» kırdım üyken meşitke,*

Aruvlığı yürek mayım ırıttı,
 Öktemsıdım Muzaffer atlı yiğitke
 Allah uşın kop kullıklar yürıttı.
 Boldım onda erkin aslı ıftarda,
 Yolga saldım hacı koreyek ayeldı,
 Könıllendım bereketlı avılda:
 Yaşaganşa mutpan tatım bu yerdı.
 Ankarada Emıl, Cemıl, Ramazan
 Karındastay sıylap menı karagan.
 «Ata kule» yogarıga mindırıp
 Kıymas boldı Betıl Doğan, Baktışan.
 Konyı'da Mevlanaga kırdım men
 Dua etıp yüregımdı bosattım.
 Esıtkende bu valıydın akında
 Avız aşıp tamaşaga köp kaldım.
 Abdurahman ayttı tızıp habarın.
 Muzeyinde kezdım onun köp zaman.
 Tolgan munda turlı millet turıstler,
 Busırmanlar kuranların okıgan.
 Kudayıma kalay razı bolaman
 Körgenıme bu imanlı duniyadı.
 Mevlanadı korgende ok bek suydım

Konıya atlı yertegıdey kaladı!
 Sıy korsetti Abdurahman adanas
 Kuran alıp, savgaladı dualar.
 Tırı ötkır, oyı teren bu yoldas
 Kuşak yayıp ar nogaydı baalar.
 Sav halkında abıraylı bar kardaş:
 Ayta oga: «Bızım Mustafa Altıntaş»
 Bavıretıp kolin sozgan nogayga,
 Imtıladı şolde kalgan togayga.
 Ne yarasık yogardan keşki kala,
 Şırakları yıldız bolıp tögilgen.
 Yasılşalar yennet bavday togayda
 Örnek bolıp suvret kımık egılgen.
 Bek süyındım tanıganga Veyseldı,
 Önerıne özelendım men kalay!
 Almıram man kırdım Kara tenızge,
 Kün astında tazalıktan yıltıray!
 Yüregıme tatlı sındı nogayım,
 Kardaşlarım, kıymaslarım köp boldı.
 Körgenımdı kitap etıp yazayım:
 Şukır Kudayga-mıradım menım toldı!

ŞÖLİM, SENİ SÜYEMEN!

NOGAYIMA

Elım tursa, enlı bolar yaylagı,
Esap etse, erkın bolar avlagı,
Birgeleske şaşıragan nogayım,
Ken yelkilder nsıbının bayragı.
Bu künlerde kerek karuv yıymaga,
Osallıktı orıp alıp kıymaga,
Nogay degen şıntı attı danklatıp,
Ana yerde atagınday sıymaga.
Bu künlerde senım kerek yarıkka,
Tıpak bolsak, tınıp mırad kalmas dep,
Öz ısınde kışkey bızım halkımız,
Bır tırevsız özi yalgız kalmas dep.

BIZ-NOGAYLAR.

Sav dunıyaga danklı edı nogayım,
 Tamırların taza suvday ken yaygan.
 Tolkınlasıp Edil boyda togayı
 Yıgıtlerin Altın ordaga yırgan.
 Yayık boyda yanlı bolgan ordamız
 Yangan ottan küşlı bolgan yavlarga.
 Elin bır de korlapagan er namıs.
 Atalarım usta bolgan yırlarga.
 Altı tuvıl, neşe ömır ötse de,
 Tılımızdı, dınımızdı yoymadık.
 Moynımızdan kanlı kılış ötse de,
 Tızımızge bır de şögıp kalmadık.
 Bız-nogaylar! Em küşımız bırlıkte!
 İman yoymay, tatım bolıp yaşayık.
 Tav süyinsın yır yırlansa şöllıkte,
 Nogaylarım, kayda bolsak katnayık.
 Berk doslıkka ıspat bolsın yırımız,
 Uşıp yetsın yer yüzında nogayga.
 Yayrasak ta, bıрге kaynar kanımız.
 Süyineyık Kuday bergen yaşavga.

YAŞAV KEREK.

Bu yaşavdan ıfın ıfıfıp bezsen de, yaşav kerek!
Yetispevlık yeliktırıp ense de, yaşav kerek!
Yuvık adem yer astına kırse de, yaşav kerek!
Algasama öz kolınnan sönmege.
Ar kımge de ömır kerek sürmege,
Yahşıdı da, yamandı da bılmege,
Anlamastan ajel taska atkışay,
Yer üzınde adem bolıp yürmege!

K ŞEŞEKEY

Ak şeşekey öse menim yerimde
Ak şeşekey ak künlerdey yarkırap,
Ak injıday yasıl nogay törinde
Közım toymay, munlı oylar tırkırap.
Süyemen men onın ümsak ıyısın,
Merım kanmay suklanaman, yutaman.
Bu yaşavdın aşşılığın, terısın,
Ak şeşekey, senı körsem, mutaman.

KAYDAY SAVGA ETEYİM?

Kümıs kumgan alar edım, şaykasan, suvı tögiler,
Darıyden köylek tıger edım, yuvsan, tıgıs sögiler.
Şeşek saylap berer edım, solıp könıl ürkıter,
Saat savga eter edım, kartlıkka zaman aketer!
Onnan ese bugün sızge şaldırıp yır yırlayım,
Atınızdı ömırlerge dombra sazga salayım.

SAV BOLSIN

Terek şaşıp, salkınında tınşaytkan,
Yolavşıdan üyken savap kazangan
Sav bolsın!

Kıyın şakta kolın salıp ıynıne,
Adanastay tabılğan kaygı künıne,
Sav bolsın.

Durıslıktı közge salıp aytagan,
Yüreginde tek ıygılık tutagan
Sav bolsın.

Avıldastan kırtlemegen esıgın
Sav bolsın.

Ölgenlerin duva etıp sıylagan
Sav bolsın.

Bayga tuvıl, talaplıga bas ıygen,
Önerınnın öskenıne süyıngen
Sav bolsın.

KıŖkey edım, kamıs edı üyımız,
Bası uŖlı sıyrek aęaŖ azbarda,
Konısı man ortamızda kapımız
Kara tel men baylanmagan zamanda.
Bereketke tolı edı üyımız,
Nur ŖaŖılıp, nasılı edı künımız.
Zaman ketti, özımde de bala bar,
Ak kerbiŖten koralangan azbarda,
Konısımız kım ekenın bılmeymız,
Temır kapı katıp turı ortada.
Baylıđına tutnak bolgan üyımız,
Bır zat etpey mıdah bolgan künımız.

BALALARGA

Taza közler, şıntı sözler, şat sesler,
Balalarım, ar kün sızge kelemen,
Neşe sıylar, abıraylar, tok ıslar
Sızdı mennen ayırmaslar, bilemen.
Sız ben birge muşılıgım mutaman,
Aranızda bala bolıp kalgım keler,
Külkınızdı derislerde yutaman,
Oyınızga serbet suvday sıngım keler.
Sız ösesız, kartlık kele maga da,
Şağı etse, taslap menı ketersız
Men turarman karap sızdı yagada,
Zaman tavıp, belkı, kelıp ketersız..

Ar oşakka kırsın tolıp bereket!
Yuma künnen Yanı yılım baslanıp,
Yanı nurın duniyaga taslasın,
Meşın yılı paylap halkka paydasın
Ak aspanım ak niyetti hoşlasın.
Ar oşakka kırsın tolıp bereket,
Kelgen konak tok könıllı yollansın,
“Eteyım dep baskalarga yahşılık”-
Ar ımanlı erten turıp oylansın.
Balalardın balday bolsın yaşavı,
Avırımasın, sırkamasın insanlar,
Maliyektey uşsın taza avada
Süyım akta yan teptırge ak yırlar.
Bakşalardan baylık bolsın ar üyge,
Ar kımnın de kıyınları aklansın,
Kuday özi razı bolıp bu künge-
Erdın üzın balelerden saklasın!

Bız aytamız zorlık zaman ketken dep,
Karıplerdın köz yasları kepken dep,
Yaşav üşın halkım ısın tökken dep,
Ademlerdın akılları ösken dep.
Kaysımız da maktanmaga ustamız,
Teris zattı köreyım dep şalıspay,
Algasavda terbiyadı mutkanımız
Ar kım özi baskalarga katıspay.

YORAV

Avlamlarda kızıl güller yaynasın,
Togaylarda erkın mallar otlasın,
Oramlarda zavklı balalar oynasın,
Sav nogaylar bır-bırine katnasın.
Süyıneyık bu yaşavda ar künge,
Kuday bersın berekettı bar üyge.
Ata-anadan nalet avlet tuvmasın,
Eş bır bala yetım bolıp kalmasın.
Bav-bakşası nomay bolsın nogaydın,
Bız ıyesı bolayıkşa togaydın,
Yamgır bolıp nasıp yavsın halkıma
Kır tıymesın nogayımın atına.

Dunıyadın kaygısına kaplanıp,
Tasıp ketıp talşıgadı yüregım,
Şuvıldaydı tabıyatka karlanıp,
Neşe yıllar tınış turgan yüregım.
Kesek zaman! uvlı oylar tuvdırdı,
Yaşamaga yan korkadı degendey,
Bırevlerge akşa koldı yuvdırdı,
Baskalarga ötpék tankı yegendey.
İstı süygen bereketlı halkımın,
Kaysı şaytan töbesine oltırdı,
Esır alıp, buyrığına boysıntıp,
Tögerektı nekeslıkke toltırdı.
O, insanlar, esımızdı yıyayık,
Tüp tamırdan namartlıktı yoyayık,
Berlı ıyttey estı yoyıp, talasıp,
Törde yatkan kart anadı mutpayık.
Alsızlenıp yaşavdan baz keşkışey,
Yerde oynagan küşsız sabıy mutpayık,
Bu vakıtlar neşe kıyın bolsa da,
Vare, vare ,ademşılık yoymayık.

Ayhay senı, yaşav kıyın boldı dep,
 Adalavdan yarlı bakır yanadı,
 Baylığımız endı öspey batadı dep
 Elden aldın kisesı teren korkadı.
 Bu tensızlık tamamında ne bolar?
 Ademlerdı akılınnan sastırıp,
 İye bolıp aramızda kım kalar?
 Osallardın oylarınnan bastırıp.
 Yade bolsa avırlıklar ötkerıp,
 Aksap-toksap zaman baktı tabarma,
 Üreklerge yumartlığın yetkerıp,
 Guldey bolıp yaşavlardı yabarma.

Elge bolgan bızge de bolar dep,
 Tamaşa! Sen nege aytasın,
 Halk hayırsız kalmas dep
 Parahat bolıp yatasın?
 Sen bolmasan, men bolmasam,
 Elin senin kım eken?
 Yaşavdı yağıp kül etken
 Ayasız adem tıl eken.

AHIR ZAMAN

Ahır zaman keldı dep, azırlendı insanlar.
 Ölimnen kalayım dep, kazıldı mangazılar.
 İşinde bar barı zat: aşamaga, işpege.
 Akşası bar parahat: ottı, suvdı ötpege.
 Yer astınnan üyler yasap, kaşayak boldı baylar,
 May şıraklar üyıp aldı adalagan bakırlar.
 Tükenlerde kalmadılar tuzlar, yıpler, sernıklar.
 Ol az bolsa satıldılar sabınlar em köp yıpler.
 Şet ellerde bu kazaga taslandı mıllıonlar...
 Dunıya malım ne bolar dep, kaygırdılar malşılar.
 Balıklarga as bolamız sav dunıyadı suv alıp.
 Yahanemde bız yanamız közımızden kan agıp,
 Degen habar eldey uştı, kuşınaday kokıradı.
 Sandıraklap avan kattı, tatlı uyku tırkıradı.
 Allası yok mayyalarga mınlaganlar inandı.
 Tavga, taska, kayalarga uşıp-yüzıp yollandı.
 Nepsı korlar akşa etti «etti» degen bale men.
 Kalar endı ömır boyga yuvılmayak küna men.
 Ahır zaman ar ademge kaşan bolsa tuvayak,
 Taban şukır ar bır kımge tıyıslı yer bolayak.
 Sol vakıttan, ökınişke, bırev kaşıp bolmayak.
 Altın bunker eş bır baydı ölimnen kutkarmayak.
 Onnan ese bır Kudayga iyılıp bız yaşayık.
 Yaşav degen kesek zaman-sonı bır de mutpayık!
 2013yıl.

ALLAGA TILEK

O, Allam-av, karay turıp yogardan,
 Aspanına alıp ketşı kaygımdı,
 Azaplıktan akıl sasıp kargansam,
 Keşır menı, esıtpeşı kargımdı.
 O, Allam-av, anlay bolsan alımdı,
 Rahatlıktın berşı maga tayagın,
 Duşpanıma körsetpeyim dembıdı,
 Bosagama baspaganday ayagın.
 O, Allam-av, ar kımdıkı özıne
 İman yoyıp tılemeymen majasız,
 Yaşaganşa künle-künlık oy mınan
 Ahıret bar, bırev tuvıl ajalsız.
 O Allam-av, kabıl et tılegımdı,
 Tuvra yoldan bır de menı sastırma,
 Aldanuvdan, adasuvdan korşalap,
 Aramlardın ayagına bastırma

NE PAYDA?

Kuşına tösekten, kuv yastıktan ne payda?
Avnatkan oydan yumsaklığın bilmesen,
Külpıldegen yatarınnan ne payda?

Yennet yemısten, semız kökısten ne payda?
Sızlatagan sırlarınnan damın onın sezbesen,
Damın onın sezbesen,
Türlü astan ne payda?

Yanında yatkan yan kosaktan ne payda?
Manlayına yaşav tırtık engende.
Tasaga ketıp yas gözeldı kıskan son,
Inanagan kosagınnan ne payda?

«Aldıma şıgarman bırevdı!»-dep
Akırıp şıkkın köp akşadan ne payda?
Aylangan maraz kanına yılanlay uvin yaygan son,
Yılanlay uvin yaygan son?
Ayhay senı akşalardan ne payda?

Kasında külgen kıymastan-dostan ne payda?
 Burılğanda küñşılıkten
 Arkana pıřak tıkkan son,
 Namart dostan ne payda?
 Yürgen yoldan, mıngen tavdan ne payda?
 Ayavlağan azızın arakıdan akıl yoyıp,
 Şandak suvda şalkasınnan yatkan son.
 Baylıgın man, tağınnan da ne payda?

Sıluv kıızdan, uvızday uldan ne payda?
 Kartayganda ata-anasın karıp etıp,
 Yambasına katı tıygen tahtamette
 Tarıksızday koygan son,
 Uvıldan-kızdan ne payda?
 Koradağı tuvardan-koydan ne payda?
 Malın tuvarıp şıgayak üy baltası
 duniyadan Taygan son,
 kotandadı malınnan da ne payda?

Koralap alğan köl duniyadan ne payda?
 Bıyık üyde mekan tolıp, bala sesı şıkpasa,
 Kırtlenıp turgan ıspaylıktan ne payda?
 Ah, bu yaşav!yaşavınnan ne payda?
 Sürıngende küş tavıp, aldıga sen barmasan,
 Kuday bergen sınavdı köterıp sen bolmasan,
 Yazık bolıp ozgan senın ömırınnen ne payda?
 8.12.2012.

Barınızge de
Yetimistı,
Rahatlıktı,
Yennet kımık
Kuvatlıktı
Yerdeslerım
Tileymen

BAGSLAVLAR

Altın

«Yoydım, yoydım, altın yoydım!»-
 Ak ayranday bolaman
 «Ne ıspayı, körkli edı»-
 Dep yılanıp aytaman.
 Tıgılemen ürger erge
 Üvıraman, ızleyen,
 Aşuv ketpey akıl sasıp
 Altınımı közleyen.
 «Altın» atlı kıymas şıktı
 Tamaşaga aldıma,
 Yan avırıp ol karadı
 Kabagıma, kasıma.
 «Yoydım»,-deygen altınımı
 İza engen sözime,
 Ökınışım kara perdev
 İlgen menım üzime.
 Sezgır ürek Altın kıymas
 Alımı tez anladı,
 Sabır bolıp yumsak sesli
 Habarın ol basladı:
 «Alşı eske Çeçenyadı,

Yanıp söngen üylerdi,
Yuvıkların yoyganlardı
Kara kaygı künlerdi.
Taslandılar neşe üyeler
İyelerin yoydılar,
Beslandagı balalarım
Kara yerde tondılar».
O yoyuvlar, kanlı köz yas
Yüreklerden agadı,
Baası yok balalarım
Oynamaydı, yatadı!...
Kömekeyım tolıp ketıp
Buvınlarım bosaydı,
Altınımın munlı sözi
Karkıramdı oraydı.
Uyalaman öz-özımnen
Yoyganımdı mutaman,
Balalarımnan sadaka dep
Rahat bolıp aytaman.

ELINAGA

Kökten tüsken yıldızday, malkıldattın üyümdü,
 Kaytıp kelgen kızımday kızıklı ettin künımdü.
 Karap saga toyalmay, Kudayga razı bolaman.
 Sır sibir man bölısıp, muñılıgım mutaman.

Tangı şıkka yuvingan nurlı, taza balasın-
 Yüregıme sen menım yıluv berıp turasın
 Serbet suvday sözımdü sıdıram man tögeyım,
 Yürekteğı süyım men kosıp onı egeyım.

Uvılımnın yaşavın, saga, kızım, seneyım.
 Sabıy tuvıp süyıntse, bu- malek, dep süyeyım.
 Ar kün sayın allamnan savlık sızne tıleyım.
 Nasihatım em küşım razı bolıp bereyım.

Dunıya kurıp, şatlık körıp, davletlı bolıp yaşanız,
 Ar bır kündı bek baalap, alallıktı saklanız..
 Men senemen: imanınız nasıp şırak bolar dep,
 Salgan barı mıradınız bu yaşavda tolar dep.
 21.11.2010.

ALIBİY ROMANOVKA.

Yırla, Alıby, yırla.
Arımay şertıp dombıra.
Yırınnan dem alsın kırlar,
Savleler sebılsın ılıtırıp.

Yırla, Alıby, yırla,
Kan yuvırtıp 62 tamırda!
Hayran bolıp halk tınlar
Senı savlay dunıyada.

Yırla, Alıby, yırla
Yırınnan agıp yılğalar.
Turnalar bıyısın avada,
Sıbırdap yılmaysın siluvlar.

Yırla, Alıby, yırla,
Uyantıp, yubantıp togaydı.
Yaşa, Alıby. Yaşa!
Yürek darmanısın sen nogaydın!
19.09. 2012. (50 yas Kumbatar)

Yüregimnin marazı tağı uyandı,
Kanatlangan könülimdi aksatıp,
Taza degen sezimlerim urlandı,
Nepsizlikke namıslığın aşatıp.
Yuka yıpte ılınıp turgan yürekti
Aşşı eller yan-yagınnan yaypaydı,
Kaltıravga sımıraylı sarkıldap,
Kadamsızdı kumga bulgap oynaydı.
Körıp yurek esırında ellerdın
Ane-mıne üziledı usaydı,
Bır vakıt ta kutılmaygan ellerden
Kaysı tuvgan, aytşı, senı saklaydı?

KÜNDESİM

Kündesime külley edim men seni
Kök köyleğin külıldetip şıkkanda,
Süyümüne şarktı bıylep köp senim
Estı yıydım boslık şarktı baskanda.
Külley edim savlıgımdı bosatıp,
Sennen baska bırevdı de sanamay,
Kördım onı yuregımdı bosatıp,
Yengıl ozdım bır tüyır de yallamay.
Kurıtağan marazımnan kutıldım,
Baska süysen kapkın bolıp yabıspan,
Yürek rahat, sabırılanıp oltırdım,
Duşpanım man okka ok pan atıspan.

SEN TURGAY EDİN

Oylamadım maraz saga keler dep,
 Yengil eldey yurısındı aksatıp,
 Tunşıklığın tamagina tırer dep
 Karkırannın kuvatlıgın toktatıp.
 Basın tömen, sabır abıt alasin
 Yürek sıgıp, men ınangım kelmeydi,
 Ayhay seni, kalay akıl yoyasin
 Kıynaluvdan, eş bır ınsan bılmeydi.
 Adalayman oylarımın okında
 Yatsam, tursam bır de nava tappayman,
 Karıp kaykem, oylap senin akında.
 Avaradan as damsızdey yutpayman,
 Sen turgayen o jagında atamnın,
 Yaşav boyı birge tandır söndirtpey,
 Bes baladın küyezine kömılıp,
 Til şayragan duşpanlardı küldirtpey.
 Sen turgayen bereketke uyaday,
 Sol uyadı şatlı sestem bosatpay,
 Men koynına kırer edım baladay,
 Koymas edin tatlı asın aşatpay.
 Sen turgayen, en baalı ademım,
 Ne körsem de yalgız seni yoymayım,
 Baktım, baktım, barın özın bayırla,
 Tek tıleymen, anasız öksız kalmayım.

Kışkey benim Şamılım maldı aylak süyedı,
Atası man erterek tayak alıp yüredı.
Ayt, ayt, atay, ayt atay! Onda-munda yuvırar,
Kotanda koylar ürkıtıp, kışkey toptay tıgırar.
Kozılar korkıp kaşkanda kolın yayıp maktanar,
Buzav közın batlatkanda, ırkılıp bırden toktalar.
Tay, tay deymen aldımnan, yaman akay, badıarak,
Şamil şabar kozlarga, kışkeylerge amıarak!

1991yıl

Şamil sözler yanı aytıp baslagan
«mama, papa, atay, tetey em bebey,
Barı zattı ber maga!»- dep yılaydı
«Ma, ma, balam...» - bır kara oga bermey.
Keşte bolsa körıp kökte köp yıldız,
Kolin sozıp yogarığa küledı,
«Ap, at, be, be»- yıldızlarga ımtılıp,
Atasının tap moynına minedı.
«Algasama, balam menım, ösersın»-
Köz yasların süyıp atay sürtedı,
Şagın etse süygen erge ketersın,
Yogarı da ay yıldırap küledı.
1992yıl

ERİNŞEK

Derisler, derisler, kün sayın, ay sayın,
 Yazuvlar, sızuvlar, bes sayıp, on sayıp
 Olardan tamat Alıbek bezgen,
 Oyinga avlıgıp okuvga keşikken.
 Takıykan ketti, deris te bitti,
 Yolda yaylanıp zaman da ötti,
 Alıbek okuvga yetken yok,
 Özının borışın etken yok.
 Öskende bılımdı alarman,
 Aldıma köp kıtap yıynarman,
 Sol oydan tınşaydı erinşek,
 Osal kılıkka üyrenşek.
 Süyrelip bır şakta üyine kayttı,
 Ata-anaga ötirik ayttı,
 Dorbasın armanga tasladı,
 Tatlı aslardı aşadı
 Okuv bolsa kaldı mutılıp,
 Avlıktı Alıbek oyinga yütılıp.
 Erten tağı mektebke barar,
 İstanın tozdırıp oltırar,
 Söytıp erinşek küni ozar,
 İstemey, okımay Alıbek
 Barınnen de artta kalar.

Kıymaslarım, yaslay ketken aradan,
Artınızdand halk pan birge yılayman,
Sözünüzdü kıska bolgan künlerden
Şaşıragan bıyday kımık yıynayman.
Kıymaslarım, birşe yürgen tırıde
Sız onda da birge endı boldınız,
Avlıktırgen sosı yalgan duniyada
Körısüv yok, tek eslerde kaldınız.
Şaklar etse, kasınızga bararmız,
Sagınuvdan toymay sızge kararmız,
Artımızdand kalganlar da eterler,
Tuvıp, ölıp, köp ömırler öterler.

ANAMA

Bu dunıyaga men kışkırıp engende,
Azız anam kaygısız bol degendir,
Apıl-tapıl ayak basıp yürügende
Kujurımdı dunıyaday körgendir.
Bay-bay aytıp katı kullık arada,
İşı küyıp nasıp maga yoragan,
Aylanganda kan kuskanda karadan,
Menı üşın bel katırıp yaşagan.
Sav ömürin balasına bağısılap,
Mutkan özın, yapıraktay sargaygan,
Yıbek şaşu elkesinde ükarıp,
Ayday üzü zaman etpey kartaygan.
Karıp kaykem, men de ana bu künde,
Em tağı da üvık senı anlayman,
Tüyülgende öpkeden tunşık tünde
Maslagattı yalgız sennen sorayman.

ALLAM, SAKLA ANAMDI.

Allam, sakla anamdı, duniyamnın duniyasın,
 Tirev bolgan barıne-azbarımnın kayasın.
 Sakla onın közlerin, ötkırlıgın yoymastay!
 Sakla onın sözlerin, adem tınlap toymastay.
 Sakla teren oyların, nasihatın mutpastay.
 Sakla ümsak kolların, küşı köpke taymastay.
 Ar bır tırı künıne saga razı bolarman,
 Tızge şögıp, yalbarıp namazımdı kılarman.
 Sozşı, allam, ömırın, tavday küyez körgendey.
 Balalarga süyünıp, savle sevıp külgendey.
 Asıgamız anaga bes yastagı baladay-
 Şıksınşı tek aldıga-kım bolayak anaday?

ANADIN KAYGISI

Nege tağı kün tünılıp yılaydı?
Köz yasların yamgırı man töğıltıp,
Kün men birge ana yürek sızlaydı
Bu dünyaga tuvganına ökıntıp.

Yara! Yara, bıtpes yara, özekte,
Asıret yanı, azız ulı erekte.
Karıp ana süvretine karaydı,
Soravları ıř küydirtıp tırnaydı.

«Nege, nege, algasadın ketpege,
Erte edı yaşavın řa bıtpege..
Kaytıp endı sensız, yanım, yaşayım?
Uzak tünde, aytşı, kaytıp uyklayım?

Inanmayman senı yok dep dünyada,
Ar mezgıl de turasın köz aldımda,
Esık aşıp kıreyektey köremen,
Tek ne payda. Bos bosagam-küyemen..

«İslam! İslam!»- kışkıraman tünımde,
Ar künımde, esımde em tüsımde,
Amalım-av, akıllım-av, yanım-av,
Yark-yark etıp eş tuvmayak yazım-av.

Kollarında azız edı kuranın,
 Yüreginde bek edişe imanın,
 Şokıraktay taza edı oyların,
 Kerekkenge aşık edı kolların.

Sızgıragan küllelerdın ışınde
 Kafıvlıkka karsı şıktın ayt nege?
 Tenlerındı duşpanlardan korşalap,
 Azır boldın yaşavındı bermege.

Tıgılmadıñ yandı saklap kuvıska,
 Korkak kımık kaşpadın em pıspadın.
 Tınladıñ sen yıgerlentken tavıska.
 Kırsızlarga erkin yoldı aşpadın!

Bas ıyedi aman kalgan dosların-
 Sen olardıñ ömırlerın sakladıñ...
 Ar zaman da yıgıt bol, dep aytkanıñ
 Atannıñ sen, İslam ulım, akladıñ.

«Eney!»-degen davıs şıktı zanırıp,
 Yumsak kollar ısladılar tızlerden..
 Kalay tatlı karaydılar yıyenler-
 Tögiledı taza nurlar közlerden.

«Yok, ölmegen! İslam ulın yaşaydı:
En asıret, tavday bıyık oylarda.
Yok, ketpegen, sızdı dayım tınlaydı-
Atı onun kutılmayak yırlarda.»

Şabadılar İslam atlı balalar
Batırlığı bolgan atka süyünip,
«Turşı, Ana, bız sozayık kollardı,
Üyken sıy man aldınızda yıyılıp..

Inan, Ana, bır de yalgız tuvılsın,
Yanında bar kaygı körgen analar.
Köz yumganşa, yaşav sızık bıtkenşe,
Yüreklerde yaşayaklar balalar!»

*12 noyabr, 2010 yıl, ulla yuma kün İslam Koylubayevke
Bağıslanıp yazılğan.*

KEDEME

Sen tuvganda kanım menım, terım menım,
 Tınısımdı yengıl aldım tanlıktan,
 Kollarıma kışkenekey kevdemdı
 Aldım, yanım, saspekledım yaslıktan.
 Ah, alemet, balam, senın ıyısın,
 Serbet suvdan artık körıp yutaman,
 Unnan yumşak kollarındı ıynıme
 Süyüngennen yürek tolıp salaman.
 Esiremen tolkınılaskan sezımnen
 En nasıplı anaman dep oylayman,
 Korşalayman senı yaman közlerden
 Ana sezım terenınnen anlayman.
 Sen ösesın, en baalı ademım,
 Apıl-tapıl abıtındı alasin
 Akırıklap alsızden sen avrısın,
 Kaygırıvudan aya-küye bolasın.
 Ayhay senı neşe türlü ot kördım,
 Yaşavımda neşe türlü oy bildım,
 Tek sol otka men malınıp yanmadım,
 Tek sol oyda akıl yoyıp kalmadım.
 Karuv ketıp sesilgende senımım,

«Mamam!»- dedi küş keltirgen davısın
 Kuşak yayıp kökirekke kısıldın
 «Yaşal!»-dedi omıravda tınısın.
 Balam, balam, balday bolsın künın dep
 Bır Allaga tılek saldım tün bölıp,
 Kışkey yürek soksa eken dertsız dep,
 Neşe yürdım korlıklarga köp könıp..
 Kedem, közım, künnen künge ösesın
 Kökirekke küyez sonnan sıymaydı,
 Endı menı kuşaklap sen öbesın,
 Saga karap merım bır de kanmaydı.
 Öşşı, menım yaşavımının manesı,
 Korşalarman senı kara korlıktan,
 Alla-talam erek etsın balesın,
 Alla-talam uzak etsın tarlıktan.
 Agar yıllar, üyken yığıt bolarsın.
 Kuday berıp men de yetsem sol künge,
 Bır soravsız barın özın anlarsın,
 Üreginnın yavabına tınlarsın
 1992yıl.

NOGAY ANLAR

Suvık künnın ayazın da sezbeysın
 Zangırasa zavklandırıp nogay an,
 Bas aylanıp bır de onnan bezbeysın
 Kustay uşıp ak aspanda adem yan.
 Denine dem, darı uvlı marazdan
 Kuvat kuygan kuşak yaygan küyez an,
 Ane-mine eter usay ansızdan
 Alemetın alıp saga asa tan.
 Esırgendey esıtkende anlardı
 Sav dunıya besık bolıp şaykalar,
 Dombra sazlı şıntı nogay yırlardan
 Kökte yıldız mukayat ta yarkırar.
 Nogay anlar özegımdı suvırıp,
 Omıravdın ıssılığın tutaman
 Közdi yumsam köl yagada yuvırıp,
 Küñ tatıgan taza ava yutaman.
 Nogay anlar gül attırıp yürekte
 Tangı şıktın tazası man yuvasın,
 Yırlarımda, oylarımda yıldıñlay
 Ar tün sayın uykı bölüp tuvasın.

ŞALBUZDAG

Tav tübinnen yol yılanday mayıskan
 Tarmasadı, ya tömenge tüsedı,
 Neşe sezım kökirekte talaskan
 Hayranlığım takıyka man ösedı.
 Men nasıplı insanman dep oylayman,
 Bu alemet dunıyada yaşagan,
 Sosı oyga süyingendey Samur yılga
 Kün astında yılt-yılt etıp oynagan.
 Şarvılı batır sözlerı
 Yol boyında yazılğan,
 «Eranlar» valıy tavı
 busırmandı şakırğan.
 Aytadılar: «Sol tavda
 Payhambar namaz kılğan»,- dep
 Estelikke ömirge
 Tav tesılıp kalgan dep.
 Öte eken sol tesıkten
 Bır künasız bolğanlar,
 Bar eken ötemen dep
 Sonda kavıp kalganlar.

Köp habardı esıtıp
Tamaşaga kalaman,
Barsam eken sol erge dep
Aya-küye bolaman.
Adem mutıp bolmastay
Şalbuzdag seyır tavı,
Bu ullı bıyıklıktı
Kuday kötergen tavıp.
Öktem yalgız kadalgan
Sıluv basın köterıp,
Kök aspanga ımtılğan
Kabırgası kögerıp.
Şıbırganday kızıl kan
Şalbuzdadtın üzınnen,
Seyırlıkke kalaman
Körklı tavdın tüsınnen.
Töbesinde ömirge
Ak kar şaştay agargan,
Küşı yetpey bıyıkke
Boran bozlap sızgırgan.

Süym tavga mingenler
Nasıp tılep insanlar,
Kök tasların süygenler
Enkeyıp imanlılar.
Yıltıraydı Şalbuz tavı
Közdın yavın aladı,
Yanıım menım tav basında
Yürek namaz kıladı.
Tek ne payda tar zamanım-
Kölık şavıp baradı,
Şöldın kızın yolga salıp
Şalbuz basın buradı.
Şalbuz, Şalbuz
Nadır-şahtın en süyıklı hatını
Kök tüs senın tazalığın,
Kızıl – süym nişanı.
Yettım şölge tavlar artta kaldılar
Ama Şalbuz yıyı tüske enedi,
Karuv ketıp ışım şıkısa yaşavdan
Kolın sozıp kuvat maga beredi.
2004y.

TETEME

Balı şaktı eske alsam
 Tetem yaynap keledı,
 Ak tatarın yelpıdetıp
 Kuvnak sesli küledı.
 On betinde yalgız ulı,
 Sol betinde bır kızı,
 Unıkları kıygız törde
 Balalarının ızı.
 Şıgaradı sandıgınnan
 Yumsak tompak kolaşlar
 Köylekke dep saklap koygan
 Allı-güllü kumaşlar.
 Avashanga kök tüslısı,
 Rıslıhanga kızılı,
 Ar bırının bar ülısı
 Sandıgının kujırı.
 Yuvıramız tetemızge
 Erkeleymız, oynaymız,
 Batır yırlar, ertegiler
 Tınıs almay tınlaymız.
 Bay bolamız ertegıde

Ottı-suvdı ötemız,
Kara yurek yavdı yenıp
Yulduzlarga etemız.
Habarı man terbiyalap
Tetem ıstı maktaydı,
İygıden körım alsın dep
Ar dayım da oylaydı.
Asıgadı son kazanga
Keşkı astı aspaga,
Atam mınan, anam kırdı
Ketken kamıs ormaga.
Yılga boyda ayazlarda,
Koy kırkımda yazlıkta
Kalay küşlı bolıptılar,
Atam, anam yaslıkta.
Közdi yumıp art burılsam
Aytar sözım köp bolar,
Eskerüvden men buzılsam
Köz yaslardan köl bolar
Bala şaktı eske alsam.
Tetem yaynap keledi,
Ak tastarın külpıldetıp
Salam maga beredi..

SABIYIME (REZVANGA)

Sen, sabıyım, süyıklım, savkat boldın kудaydan,
Süyıp seni toymayman suklanıp sosı oydan.
Suvsınımdı kandırtkan, sızlavımdı toktatkan,
Söneyatkan otımdı savle bolıp yandırtkan.
Sıragam artta kaldı dep, sesılgen yürek sarsıldı,
Sen tuvganda, sabıyım, saarlay yanım aşıldı.
Sozıp yumsak kolındı, ses şıgardın yennetten,
Sav duniyaga aytaman - süyım yok artık avletten.
2000y.

Anam! desem duniya yarik bolganday, tögerekke yayma şuvak tolganday,
 Katı eller bırden toktap ınganday, karaldıga nasıp kısı konganday!
 Analardı bugün eske alayık, asıret adem kartayganın anlayık,
 Könıl avlap oga yoldı alayık, ar künine yuldız bolıp yanayık.
 Ana eki tabılmaydı, oylayık, en de sıylı savgalardı saylayık,
 Analardı bıyık takka salayık, tanla dese, keş bolmasın, barayık!
 Bek nasıplı anası bar insanlar, bız anağa alı de kışkey balalar,
 40-50 de balam! deydi kart ana, yanı dayım bızım üşin kıynala.
 Yaşaşınız uzak ömır analar! Sız tursanız tok boladı balalar!
 Sızın tilek kıynalganda dem berer, oylanganda maslagatlar küş berer.
 Özımız de bız analar bolganımız, kökirekke sabıy kısıp salganımız,
 Ana bolıp sızdı küşlı anladık, yüreklerdin soguvına tınladık.
 Yürek ayttı: ana degen aydır dep, karanada adaskanga yol bergem,
 Yürek ayttı: ana degen kündir dep, küygen şakta zem-zem suvlı kol bergem.
 Duniyadagı en asıret sözlerdı ana bolgan hatınlarga aytaman,
 Ana! degen söz ben turıp tanımda, Allam, sakla anamdı dep yataman.

ANAMA YIR.

Kartayagan üzine karap,
Yüregim menim şaşadı.
Savlıgındı künde oylap,
Şatlıgım menim kaşadı.

Bızım üşin karıp anam,
Agargan senin şaşların.
Bızım üşin, azız anam,
Sızlagan senin kolların.

Navasız boldı tünlerin
Ar balana baktı yorap,
Munaydı neşe künlerin
Avrıganda bızdı karap.

Kalay bolgım keledı
Ar mezgıl de yanında.
Adüvlep senı karap
Turar edım kasında.

Şaşırıp kettı balların
Ar bırıısı yolın saylap,
Yuvıradı unıkların,
Oltırmaşı, anam, yılap.

Ömırın uzak et, dep,
Kudayıma tıleymen.
Könılın avlamaga
Yumsak sözler ızleymen.
18 mart 2011y.

YAŞAV OYLARI

Bozlavım

Ata at tağılmağır, ata bolğan küninde şırağın yağılmağır,
 Uykı degen tüninde tınışlık tabılmağır.
 Balana namart yuvırıp, balalığın suvırıp,
 Kır kolın nege katıp kalmadı?
 Nas Yüregın nege bırden tonmadı?
 Adem tuvıl karıskır!
 Şarkına bala ornına ümıranlar yabıskır,
 Közine külkı ornına karanalık köringır,
 Yaşavında bır tuvıl, otız kere süringır.
 Ölüv saga tınış zat, ölmey azap şegersın,
 Ölmeyşe bırev de kalmagan, sen de bır kün ölersın.
 Yer de sennen yırener, şukırın da tar bolar,
 Oklay kadap ıyneler kevden yerge zar bolar.
 Ak kürşenki oralıp kızın keler aldına,
 Tek segız yıl yaşagan aram senın kolında,
 Yerdı basıp az yürdı, oyun, külkı kem bildı,
 Tenlerı men az küldı, zamansız kamır kördı.
 Yaslay söndı duniya, közlerinde baladın,
 Ata aram bolğanına ınanmadı, yıladı,
 Ölip turgan şağında sesı söndı anadın,
 Izgı kere ata degen aramga kız karadı.
 Mutpas insan sosı uyat yaradı...
 Kaytıp endı yaşayık
 Namıs ölgen duniyada,
 Balapanlar ezılse üyım degen uyada.
 Ay, ay, duniya, ay, duniya
 Büldı, söndı duniya.

Uzun yol man men aldığa baraman,
 Oylarıma öz-özümdü süyüntüp,
 Yüre turıp katıp birden kalaman,
 İssı alav bettı birden küydürtüp.
 Yan-yagımnan ırıldasıp köp ıytlar,
 Yuvıralar körıp menı yavınday,
 Kırşıldagan sıs tısları yarkırap,
 Yabırgan tılları de yalınday,
 Tıldı yoyıp kışkıralmay yönkiymen.
 Kıymıldavga ıytlar küştı bermeydı,
 Oysız basım bastırılğan kılğındey,
 Korgay kımık katkan ayak yürmeydı.
 Korkınıştan tırs esımdı yoyaman,
 Seskenemen uyanıp turgan baladay,
 Navasızlı kuvıp menı tüslerım,
 Aşıtarlar bıtpey kalgan yaraday.
 Tap tüsımdey talanaman tıllerge,
 İygi sözge iyılıp ketıp inanıp,
 Yalğanlıkka atsam aşşı külleler,
 Küllerine kalaman-av boyalıp.
 Sözdı kuvıp ne zat ıspat etermız,
 Bu sözlerdın bası da yok, ızı yok,
 Köp sözlerden könilsiz kurıgandı,
 Körmegennın ışı kurı, közı yok.

Ozgan kün kaytpayak

Bügüngı kün bır de bızge kaytpayak,
 Kuvanıřlı, ya kaygılı bolsa da,
 Ekı kere asıret sözın aytpayak,
 Yarık künler neře kere yansa da.
 Bu ömırdı bız baktıdan borıřka,
 Duniyaga engenley ok alganmız,
 Aspandagı sansız köp yulduzlarday,
 Birde tımıp, birde kızıp yanganmız.
 Bu yaşavdı bız borıřka alganmız,
 Nege sonı okınlarda mutamız,
 Eneyım dep taban tırep erısıp,
 Mutılmastay erři sözler aytamız.

Bızden kalgan adet tuvıl uvıl üylı bolganı,
Anadan avlet tuvıp, ösıp kosak alganı.
Kelın kızın bolsın de ata-anadın tileđi,
Yaslardıkı yaşav bolsa, yasarıp kart yüregı.
Kaytıp süymen yas üykendı süygenımnın süygenın,
Duşpanlarga mart bolmay, körıp yalğan külgenın.
Yat oşakka üyrenıp ak tastardı bayladım,
Kullık etıp üyım dep tögerekke karadım.
Yaslıgımnan yanılısam, akıl berıp üyrettın,
Aylanganda akırsan, köz yasımdı köllettım.
Kaynana man kelını aylak sıyrek kelıs der,
Sözıne söz kaytarıp bırevlerı erıs der.
Sürıngen son anlayman: tuvıl duşpan kaynana,
Balasının yaşavına bale salar kaysı ana?

Yüregimnin soguvına tınlamay,
 Suvık tastay sabırlanıp turasın,
 Navasızlı oylarımdı anlamay,
 Közlerin men katı menı urasın.
 Şat künlerim şanga baskan – mutaman,
 Yumartlıgım taygan bolar üzımnen,
 Bır manesız uyanaman, yataman,
 Külkım yalğan, sıy ketken sözımnen.
 Bas kaygıda, katı közdı yumaman,
 Ne eteyım? Ündemeydı tögerek,
 Bop-bos ışım, bır kesekke tımaman
 Yavap ızlep karlanadı bek yürek.
 Kıyımımdı onda-munda kezıntıp,
 Talşıkkannan toksan kere kaşaman,
 Yaslıgım man yavdı dostan ayırmay
 İygi sözge konılımdı aşaman.
 Yüregimde yümart menım oylarım,
 Neşe kere namartlıkka urıngan,
 Bu küngde deyım şeşek kımık yırlarım
 Suvıklıkka dayanalmay kurıgan.

Aşşılıkta adasıp ösken terektey,
Ayanaman aşşı esken ellerden,
Nasıbım dep kaygıma senı saylappan
Ölemen dep süygen menı erlerden.

İşım bop-bos korkaman, neden eken? Bılmeymen.
Ünsızlıgım az boladı, külmeymen.
May şıraktay yana turıp ırıymen,
Ölemenme? Yok, alı de tırımen.
Yerdı basıp süyınışsız yürımen,
Areketlep, söylep, etıp bır zatlar,
Konak barıp tıl tappagan yerı men,
Şıykentedı yaşav menı kırı men.

Talşikkanga tınış tur dep aytpayman,
 Şuvırıp akkan köz yasların sıvırıp,
 Yazıksınıp artıma da kaytpayman,
 Közdi aşıp körmegendey oltırıp.
 Yalğan sözlü yumsaytpayman yüregın,
 Akıllıday maslagatın bermeymen,
 Men yumart dep belsın türıp bılegım,
 Karıplerdın arasında yürmeymen.
 Men öksızdey baktısızlık ışınde,
 Künırt künım ajal mınan aykasıp,
 Yarık bergen yalgız kadem esimde,
 Oylarımdı namartlıktan akaşıp.
 Karıp dunıya, künle-künlık dunıya,
 Aykasuvlar, oylasuvlar, kaygılar,
 Ademler de yırtkışlarga avgan son,
 Kım bıledı, bu dunıyada ne kalar?

TILGE KÜŞİ YETPESE (BASNYA)

Keşedin tap kününde, nava algan tüsünde,
 Sol bayagı konısı ıyt koymay kara mısıktı.
 Yerge yarık tüskenley asıgıslı kıyınıp,
 Avızga atkan atığı tamagında tüyılıp,
 Zıranlaydı kıymaska sır-sıbırın tökpege.
 Ak mısıq pan tıl şayrap yaman ıyttı sökpege.
 Orındıkta oralıp yatır eken Akbıyke
 Ap-ak tüğı taralıp, arkasın tamga süykep.
 Yırpankısın körgenley uykısı birden tırkırap,
 Habar kütken közleri yıldı-yıldı etıp yavdırap
 Şıktı konak aldına.
 «Hoş keldın, karagızım, habarsız kayır tolganday,
 Yalkkan edı avızım.»
 Yalanıp yerde bolgan son kıymaslar töрге şıktılar,
 Şışkan yetıp kuvırıp, may avızdan şuvırıp,
 Yalkuvların yazbaga parahat amal taptılar.
 «Sözımnın bası, sol yaman yaşatpaga bermeydı,
 Keşesi yok, küni yok mennen baska körmeydı»-
 Deydı kara Ağına.

«Uzakşıl eken, nasıpsız, uvıllı yep yürse de,
 Mennen şe oga salam yok, yılmayıp kastan ötse de»- dep
 Yavaplaydı Akbıyke kökıregı kaykalap,
 Kuymır közı yıldırap, kuyrıgın kökke bulgalap.
 «Yürdı menı köp saylap, artımnan aylap yılap,
 Yürekke buyrık kelıspey, bolmadım oga yılı karap»
 Özı-özın maktavdan tanlayı tamam kurıdı,
 Karagız da: «Ey-ye»- dep basın ıyzepe arıdı.
 Bır kün üyden şıkkanda urındı ıytke ak mısıık,
 Atılıp ıyt şapıkanda katıp kaldı, es sasıp.
 Kızıl tılı yalbırıp, ak tısları yarkırıp,
 Sermep aldı mısııktı, kopa, bakır, talşııktı,
 Yalınıp ıytke karadı, tılı men onı yaladı,
 İyt te bırden yıyrenıp sılkılep onı tasladı.
 Kökırek yerge yabısıp mısıık asta yılıstı,
 Tıgılıp bır kuvısta korkkanınnan kunıstı.
 «Tılge küşı yetpegen aramızda az tuvıl,
 Yerıne onı salmasan, yıberıp turar nas uvın».

Nege kettın aldap menı baladay,
 Aşuvımnan aya-küye bolaman,
 Alallıgım edı saga anaday,
 Ökınışke bu künımde tolaman.
 Ökınışke bu künımde tolsam da,
 Kıska oy man senı taslap ketpeymen,
 Tünlerine yıldız kımık yansam da,
 Nege bır de könılüne yetpeymen.
 Yade bolsa senın maga süyımın,
 Baska enıp, küşın bırden yoydıma,
 Yas kanımdı kurıganşa sımırıp,
 Bos sıseley dımalatıp koydıma.
 Esırıkley sen kanıma toygan son,
 Közlerine kavkey bolıp körındım,
 Yaslıgımnan tatlı sözge inanıp,
 Anlap turman, katı yaman sürındım.
 Yalgız özım, kımının alın kım bılsın?
 Oy bıylegen ömır ozıp baradı.
 Şaykaladı şaştan yüka köpırım,
 Aşşı eller şaykap onı uradı.

Küzgı salkın suvitadı kevdemdı,
Terezemnen navasız yel ıskırıp,
Munday şaklar kemıredı ademdı
Yelikken ol talşıktırıp.
Munday şakta yalgız birev kalmagay,
Aşuv kelıp, akıl ketıp, azdırıp,
Öpkelerden öşlı yürek bolmagay,
Yumartlıgın bulgalaklap buzdırıp.
Yalgız kaluv yallatadı, o Allam,
Kesek zatka avır túsler toydırıp,
Bu marazdan saklamasan özındı,
Kaysı darman bolar onı koydırıp.

YAMANLIK OYLAMA

Baskadı karalap, yamanlap, yüregın aramlap, yaralap,
Neşik kolın boladı yazbaga? Uv sözlı yaşavın buzbaga?
Dunıya oylanar, aylanar, namartlık yanında yayılar,
Yamandı yahşılای kım saylar? Şırığın köpırley ol sınar.

Oylay-oylay onsız bolar sözlerim,
Yılay-yılay osal bolar közlerim,
Yalgızlıkta tamırlanmas önerim,
İzley-ızley ötıp keter ömürüm.
Bu şagımdı şaytan alıp ketse de,
Akılımdı aylandırıp tıtse de,
Yaşavıma kaysı kısı kaytarar
Kolin sozıp bas betimde oltırar.
Ayhay senı, onday adem bar bolsa,
Bu künimde korlıklar körmes edim,
Külü mutıp, yapıraktay sargayıp,
Közdi aşıp kaygıdan sönmes edim.

Karlanganda kanım kaynap,
 kaytpaska keter şagım boladı
 Bar akıldı aylandırıp, söz şaynap,
 Yüregimde tündey dertim toladı.
 Yüregime yaslay tolgan dertimnen,
 Zaman ötıp bosanuv kün yeterme,
 Köp kaygıdın ızı kalgan betimde
 Şık tazası süyip bırden tüserme.

Şıda, balam, tuvar künın bolar dep,
 Nasihatın kulak salıp tınlayman,
 Tek bolmayman yalğan ottan aşıyman,
 Aşuvımnan yürek tevıp taşıyman.
 Men de adem, tas tuvılman, anlasan,
 Kaytıp bolar adem degen söylemey.

Yazıgın maga ıyimesın, tıleymen,
 Sırlarımdı suvlay saga tökkende,
 Yesırlıkke yenılmen dep söyleyemen,
 Yüregime ökınışım ötkende.
 Akır maga, bolmas adem de maga,
 Belkım sennen kuvatlıktı alarman,
 Ülertkıdey ündemege üyrenıp
 Korlık enmey ıymanım man kalmaga.

Nogay şöldın aydıklengen bavında
 Ösıptiler ahır-türli terekler,
 Bereketlı oynap yavgan yavında,
 Yuviptılar yumartlık pan yürekler.
 Sosı bavga ayak baskan ademnın,
 Aytadılar, kanatlangan oyları,
 Sosı bavda keşe-kündız sarnaptı
 Yennet kuslar süyım akta yırların.
 Neşe ömır tatım bolgan yaşavga,
 Ahır zaman kan yavdırgan usaydı,
 Ane terek bıyık mennen nege dep,
 Bır nasıpsız uzgıñşılık baslaydı.
 Maskarama bır kün sosı maktanşak
 Kaykalatıp basın yaman kötergen,
 Bu künnen son etekşınız men men dep
 Konsılarga suvık habar yetkergen.
 Başılavdan basın yoyıp tamada
 Kanıguvdan karıskırğa aylangan,
 İymenüvden öse almay terekler
 Yaşavlarga senım yoyıp karlangan.
 Zorlanuvdan şeşek atpay aksanlap,
 Yas butaklar azaplıktan arıptı,
 Bav ornında tegenekler kadalıp,
 Kavdıregen yalgız «başşı» kalıptı.

Ah, ajal, ajal, ne yaman sen tajal,
Yaslardı aketüvdı koymaysın,
Kanlarına nege solay toymaysın,
Kara yerge yasırmaga asıgıp,
Haten mınen kars aldınnan yol şıgıp,
Kömekeyge, tınısına tas tıgıp,
Yas yürektı öş alğanlay sen yıgıp,
Yaşavına merı kanmay yürğendi,
Yalgızı man avletın bek süygendi,
Kün zavkına yaynay berıp külgendi,
Bır yazıksız yanşıp nege taslaysın.
Mıne kaldı dört yasında kızalak,
Onın sözın esıtpeşın-av kulak,
Sagınaman, anam kayda, deydi ol,
Tek esinde alıp ketken onı yol.
Sosı yoldı etım kızdın közleri,
Tek nege dı ol ündemey turadı,
Anam deydi yavap ızlep sözleri,
Uvırtına kutırğan el uradı.

Ündeme deysız, ündeme aşşı söz yaklarıma şalganda,
 Ündeme deysız, ündeme, ündemeyın ülertkıdey kurıganda.
 Ündeme deysız, ündeme tuvar künın bolar dep,
 Şağı etse bas kemırgen yüvıgın ayagına namaz senın kılar dep.
 Neden kerek yartı ömır ozgan son savlıgım da sakatlıkka avgan son,
 Tınış yaşav bu künımde tozdırıp, nege yarık dayım ete ozdırıp.

Arıdım azdırtkan aşıvıdan, kurıdım kuvattı şaşıvıdan,
 Bezdım bu manesız yaşavıdan.
 Közımdı aşıp karayman, kuyınlay bıryerde borayman,
 Kaygıga kevdemdı orayman.
 Ajalsız azap alaman, köp derttı yürekke salaman,
 Em tağı yanaman, yanaman.
 O, Allam, al menı, razıman, keteyım saga yazım man,
 Yanayım bıрге sazım man.

KÖZ YASLAR

Kim körer bu köz yaslardı,
Tuñşıktırğan, esındı sastırğan,
İmandı, dındı muttırıp
Aşuvdan kanın kustırğan.
Kim körer bu köz yaslardı
Ökirtken, ömırdı kestirtken,
Kumlıkta kanırıp kalğanlay,
Kavkeyley körgendı ürkitken.
Kim körer bu köz yaslardı
Yarasık közlerdı ünıltken?
Kartaytıp, kaksatıp zamansız
Yazıksız körge kırgıstken.

Ayak astı tırsıldagan yuka buz ane-mıne uyıladı usaydı,
Sıse kımık menım kışkey yüregım sözden sısıp, sarsıladı usaydı.
Kanım sorıp kasartkılay söz maraz taban salıp tıreskenge usaydı,
Suvık, suvık suvıradı özegın, etpıs ekı tamırında üvırıp.
Alla talam etse maga kömegın sol suvıktı alar edım suvırıp.

Sınık apas bu dunıyada durıslık
Tögerekte ekı yüzlık yayılsa,
Alla kımık baalagan ademın
Oratılıp ötırıkte yoyılsa.
Kıyın eken bu yaşavda ınanuv,
Süyüv, küyüv, baska akta oylanuv,
Süyemen dep saylap algan bırev men,
Mırat degen uzın yerge yollanuv.
Yengıl eken esırine túspege,
Bas aylantı, köz kamatkan ayledın,
Nege, nege yat ademdey yalgızlık
Yüregimde yer kaldırmay bıyledın.

Bırı-bırine usagan ozadılar künler,
Korkınış karkıran kursagan yağadılar tünler,
Aylar ketediler aldavlı avısıp
Yıllar ötediler insan man şabısıp.
Ketskendi, kalgandı enedi zaman,
Bırev aytpaydı «şükır» dep, «taman»
Barı sol nepsısız yürüvde,
Kım tüzeler yaşav avıruvınnan.

MENİM YAŞAVIM

Ne zat eken yaşavımın manesi,
En de üyken nasıbı em balesı,
Duşpanımın küydiregen küllesı,
Dos degennın ıygı sözi, illesı.
Tögerekte yürek aşıp dos degenim
Közge külüp, sırttan urgan namart eken,
Yamanlıkka yahşılık pan yavaplagan
Şıntısı man bu dunıyada yumart eken.
Yaşavlarga sına salıp söz yürıtken,
Sımıraylı külkısı külşı eken,
Eki közdın bırısine inanma dep,
Aytkan adem akıykatlay sınşı eken.
Ayhay senı, bu denerşık dunıyada
Nasıpke de, kaygıga da şeret eken.

Şıgalmaydı künnın közı yarkırap
 Toktamayın yılavınnan avadın,
 Tek basadı yogarıdan tumanlık,
 Avırlığı bülp turgan dunıyadın.
 Yarık savle köp yamğırdan korlanıp
 Bulıtlarda tasalanıp turadı,
 Tabiat ta tankı künge tarlanıp,
 Töbemızde burşağı man uradı.

Alla talam, berme maga altın, kümıs,
 Baylık berme,
 kerek tuvil nepsıkorlık,
 kerek tuvil barlık üşın yanga zorlık,
 Bır tılegım – ayamayın ber den savlık!

Küyüz kökte kögerşinler körındı,
Könılımdı küñirt kündeý kemırıp,
Kıymas-kusım kanat kağıp kasımda,
Kübırdene köz yasımdı keltırıp.
Kasımnan ketken kögerşindeý kıymasım,
Kökşıl kökten kasuvetsız keldınme?
Kökıregın kısıneninen külpıldep,
Kalganlardın kaygıların kördınme?

YILAYMAN

Yas yığıtler baz keşip bu yaşavdan
 Asılıp ölse, yılayman,
 Er kısıler ayel taslap
 İşkı enıp yaykalsalar, yılayman.
 Sıluv kızlar yokşılıktan
 Tüz yolınnan tayıssalar, yılayman,
 Analardan aram tuvgan avletler
 Yalkuvlıktan yamanlıkka dönıp ketse, yılayman.
 Atalardan yetım kalğan uvıldın
 Sağınışlı közım körsem, yılayman,
 Albelıdey kızın yoygan anadın
 Yolak engen yüzın körsem, yılayman.
 Yelikken ıytley kutırıp
 Dının mutkan ınsan körsem, yılayman.
 Yaşavında kıdıruvdın ornına
 Yas avletler tutnak körse, yılayman.
 Bu yaşavdın yanıvuna yan avrıp
 Yavap tappay, yılayman, o yılayman.

“A” DAN “YA” GA DEYİM OYLAR.

- “A” Alla - tamam akıl bersın,
Sol paydadı halkım körsın.
- “B” “Bala” - yaşav manesı,
Tıymesın bale küyesı.
- “V” Vakıt ketıp baradı
Yüzge ızlar saladı
- “G” Güller atsın karaldıda,
Ispaylık pan süyıntsın,
Güldı tutıp yas yıgıtler
Sıluv kızlar biyıtısın.
- “D” Duniya - yalgan, yamagat,
Kalmasın artta yaman at.
- “E” Yel esedı, Yel esedı ayavsız,
Barın buza birevden de soravsız,
Bu duniyada bolmay bır zat yoravsız.
- “J” Jahıl adem söylep bılmes,
Söylep bılgen oga külmes.
- “Z” Zubarjat tas, marjan tas
Hatın süygen yarkın kas,
Nege solay boladı?
Er kısı eş anlamas.
- “İ” İs yalkuvdı tarkatar,
Yaman yoldan toktatar.

- “Y” Yılkı, tuvar, otar koy
 Ata-baba baylığı.
 Körım bolıp yaslarga
 Keneyısın mal yaylağı.
- “K” Kuda mınan kudagay -
 Süyek alıs yuvıklar.
 Tatım bolıp ekı ayel
 Süyıntsınler unıklar.
- “L” Laşın kustın közi ötkır,
 Kart kısıdın yüregı sezgır.
 «M» Mal bolgannan payda yok
 Mıradına yetpesen,
 Tatlıdın baasın bılmessın
 Aşşısınnan ötpesen.
- “N” Namazlıkka ayak baskan
 Yalgan söylep bolarma?
 Namartlıkka kolın sozgan
 Şıntılıkka kaytarma?
- “O” Oymak salıp barmaklar
 İslı bolgan analar,
 Ökınışke, azayadı
 Körım algan balalar.

- “Ö” Öksüz bala könül küydürer,
Ögey ana kara kıydırer.
- “P” Patşa bolsın, bakır bolsın, argı dünyaya bır eter.
- “S” Ragımlık kerek baylarga
Közdi yummay kol sozbaga.
- “T” Taban şukır yatayak yerımız, yuvık bolmasın oga küñımız.
- “U” Urlık şaşkan - aslık alar, urlap yaşagan - kurıp kalar.
- “Ü” Üyken yürek ürkiter, tolı ayak töktirer,
Üykenşüvdın ızı bar, yazdın kuvgan kısı bar.
- “F” Farıd, Fazıl, Fayzulla nogay yığıt atları,
Bolmasınşı, ya alla, atlarının tatları.
- “H” Hayray dünyaya, kızıklı, tek baasın bileyık,
Tuvra yoldan tayıspay oynayık ta, küleyık.
- “Ş” Şıt bolsa da kıygenim kut bolsınşı sezgenim.
- “I” İspaylık arüv közge, akıl arüv küyezge.
Ekevi birge kosılsa, nasıp kırer üyünüzge.
- “E” Elin bolsın esinde elgezer bolıp yürgende.
- “Ü” Yumırık katı bolsa da, yürek yumşak bolsın.
- “Y” Yanım menım navasız eş parahat turmaydı,
Erklık berdim majasız yan kaytadan tuvmaydı.

Tarpanıma tartıp salıp tartkıldı
 Tartınşaklık taslap bırden kevdemnen,
 Tavekel men baktıma men atıldım
 Tavesılmes takat bergen kedem men.
 Telbegıdı bosatpaska şalııp,
 Tegerşıgım takırlıkta aylandı,
 Termılgende yaşav üşın talasıp,
 Tentıreklep ayaklarım yanlandı.
 Tondım, taldım, tözımlıkten arıdım,
 Tünım toldı köp oylarga navasız.
 Tırnaklangan, tarmasagan dunıyamda
 Tünileler köp soravlar yavapsız.

YAMANLIKKA YAŒILMA

Yalbaraman yanım saga talşığıp,
Yamanlıktın yap kapısın katırıp,
Yabalmasan yazık bolar yanına,
Yalğanlıklar sınıp kalar kanına.
Yanılganda yal almaga oltırıp,
Yaşarman dep yağımlı sen uykılama,
Yalgız özın yaralardın iyesi,
Yağıp oylar, mutarman dep taslama.
Yalınaman, yamanlıkka yaŒılma,
Yazmışıma yaysızlıktı yazgan dep,
Yatak kımık osallanıp yılama
Yarısuvdan yas künlerım tozgan dep.

ASIGINIZ, YUVIKLAR

Asıgınız, alıstağı yuvıklar, avır maraz bıylep alğan kaskaga,
 Agın onı yetkergeñşe aspanga, azaplığa songı sözler aytpaga.
 Asıgınız, alıstağı yuvıklar, akıykatlık aybatlığın alganga
 Avıruvdın alavında abdırıp, akıl ketıp, ayav bılmey yanganga.
 Aksakallar, oltırınız kasında, akır y]rek songı kere sogadı,
 Arısınan ayırılğan arbaday aksap-toksap kara yerde kaladı.
 Aktarılıp ap-ak süti töğıldı, armanışlı ketıp kalğan avlettın,
 Ata-anadın avaz etıp yırların ayamayın, alla-talam, ne ettın?

OTUZ YIL ARTTA

Otuz yıl da oynap ketti el bolıp,
Sezbey kaldık yıliskanın yıllardın
Yaslarımız yavırını yayday er bolıp,
Şaşlarına kırav túsıp kızlardın.
Neler kütti, neler bızdı kütpedi.
Ar bırımız kettık yol man yazılğan.
Maseleler, ayhay bır kün bıtpedi.
Yaşav degen türlü yoldan sogılğan.
Ama bır de kartaymadı yürekler.
Bala boldık köriskende tenler men.
Külediler eskerüvden tentekler
Kıdıragan yırdı yırlap tünler men.
Tabıatka bara edık kídırıp,
Yabıskanga eşkı bolıp yabısıp.
Yangan otta er almadı kuvırıp.
Ken şölimde yuvıruv man şabıskan.
Tıpak edık bır ayeldey barımız:
Tuvgan künde, bayramlarda yıyılıp.

Endi bolsa baska yaşav karımız-
Ar kaysımız ken duniyada yoyılıp.
Birge okıgan kıymaslarım, doslarım.
Artta kalgan otız yılga kaytayık.
Yıldız yakkan yaslıktın bu yırların
Kaytabastan tağı da bır tınlayık.
Eskereyık en de tatlı şaklardı,
Bır vakıtka bala bolıp alayık.
En süyıklı derislerde oltırıp,
Son yuvırıp tanapıska şıgayık.
Ökınmeyık yaslık bızden kettı dep,
Bu yaslıktı savgaladık ballarga.
Ökınmeyık yıllar bastan öttı dep.
Süyıneyık payda bergen kollarga.
Estelikler bır de ölmey yaşarlar
Kevdemızde otlı yürek urganşa.
Yaslık yırı bır de sönmey zangırar
Erdı basıp adem ürip turganşa.

YER

Yerdın üsın taptaydılar ayaklar,
Yerdın üstın tozdıradı tuyaklar.
Yer astınnan suvırıp suv alamız,
Kök otın da yılğın etıp yagamız.

Yer beregen yemıs, elek aşaymız..
Yer üstinde malımızdı saklaymız..
Yer baylığın bayırlaymız dayım da.
Bırdey körer yer yarıdın, bayın da.

Yer şıdamlı, ol, özekte, şıdamlı.
Yer köterer, ol şa bızde bek yanlı
İygıdı de, yamandı da arkaga,
Tek mutamız oga razı bolmaga.

Ata yerım, ana kımık senım salıp süygen yerım.
Bavırına yumsak baskan bavırmalı tösek törım.
Kübırdenme terıs etsek, bılmey kalıp, bız ötkersek.
Yüreklerge iman kırıp, ıyılmız dayım saga..
Sen beregen avkıtlarga yoktır, eşte, bır de baa.

25 ıvıt 2011 yıl.

NOGAY HATIN.

Ak yavlığı yelpıldep, ala köylek külpıldep.
 Közlerden nur sepkilep nogay hatın baradı..
 Süyümü bar yüzünde, küyezı bar sözünde.
 Yengıl yürıp baradı-hatın tuvgan yerinde.

Tögerekke karaydı, ava sesın tınlaydı.
 Kus sazların anlaydı, yanı onın yırlaydı.
 Nasıbıne süyünıp, Kudayına ıyılıp,
 Ak aspannan dem alıp, tabıattan yem alıp.

Nogay hatın baradı, arüvlıkke suklanıp
 Karaydılar ınsanlar ıygıden körım alıp
 Küyezı dar yüzünde, kuvanışı sözünde
 Nasıp nurı özünde-hatın tuvgan yerinde.

Bügün hatın bayramı, kolında şeşek baylamı.
 Yaşav zavkı yaynaydı-şöli onı kutlaydı.!

DÖRTLİKLER

Mennen aldın baska süygen yüregındı külleymen,
Okınlarda öpke üyıp katı saga söyleyemen,
Kaysı süyım üyken eken, oylay turıp bilmeymen,
Aşuv kelse, akıl ketıp, senı, yarım, süymeymen.

Duris zattı aytaman dep künaga tez kalaman,
Bu şımtıygan şıntılıktan bas alalmay turaman.
Yalğan sözler yaradılar yürekti, men olardan neşe yıllar yanaman,
Tamırında alal bolgan insanga ötırıktı örkenletıp bolama.

Yazalmayman avıruvdan, aruvdan,
Köp kullıktan bır zat kalmay karuvdan,
Bır paydasız altın künler ozadı,
Yüregımnın alavı da tozadı.

Bakşa şaşıp karayım, bakşaga mollık yorayım.
Kün bolsınşı anası, suv bolsınşı atası.
Yogar bolıp baası- nogay körsın paydasın..

Akşa bolsa-kaltay tabılar.
Kölık bolsa, dos tabılar.
Yarlı bolgan şet kagılar-
Sokpak oga mutılar.

Yalgız adem - yansız adem, yalgız adem - alsız adem,
Künırt könl, köz yaslı kayzap turar albaslı.
Kaynar, tasır kızıl kan, sabır bolsan - basar şan,
Besev bolar yalgız tan, yılav bolar arüv an.

Maraz üyde, terezedın tübinde telmırmesın ekı közı sargayıp,
Yalgız balam...
Berlı küyde dört tam kutık ışında ozganlardı oylı közı ötkerıp,
Kütpe salam...

Ak kagıttın mını yok nedı bolsa yazbasan,
Baskalardın ışı yok, özın yaşav buzbasan.

Esitemen on yakta em sol yakta türlü habar uzın akşa akında,
Baylık bardı tögerekte köp maktap, mısetsınmey akşasızdın ar-
tınnan.

Yıyı-yıyı yaşavdan ış şıgadı, karanalık terezemdı kağadı,
Yallatkanday yaklarıma sogadı, bır manesız yas ömürüm ozadı.

YÜREK SEZİMLERİ

ER YÜREK

Er kısıdı namart deyley köbısı adaskanda aşuvlardan tutanıp,
Ol yürügende baskalar man öbısıp, hatın yürek kalgan yemıs korlanıp.
Sansız tünler yalgız kalgan hatınının er kısıge bır kargısı yetpegen,
Neşe türlü kollar sezgen erkektın ömırınnen bırınışı süyım ketpegen.
Aşe nege ensık oga ayelı? Baskalarga yıyı karav taslaydı,
Şaş agarıp kırk-ellıge yetse de, tap yıgıttey yanı yaşav baslaydı.
Er yüregı bala kımık deydıler, ıygı sözge ar zaman da amırak,
A hatın şa? Tas pa onın yüregı? Nege onnan yaşav baktı bek uzak?
Eh, hatınlar, yaşav sızdı tözdırigen, bala üşın süymegendı süymege,
Köp kaygılar sıgıp tamak bezdırigen, küresüvde üyrengensın külmege!

Men korkaman seni yoymaga
Dört tamda yalgız kalmaga,
Keşede şıykenıp turmaga,
Yastığım köz yas pan yüvmaga,
Men korkaman seni yoymaga
Kuşaktı konsatıp kalmaga,
Tanımda sensız uyanmaga,
Yaşavda tırevsız turmaga.
Men korkaman seni yoymaga
Külkısız, küyeksız kurımaga,
Tünımda tısımnen uyanmaga,
Suvsız şeşekley solımaga.
Men korkaman seni yoymaga
Kanatsız, takatsız uşpaga,
Senımdı, süyımdı tavesıp
Yetımley yalgız kalmaga.

Süyüm tajak
Tar müyüste ılıngen
Süyüm tajak,
Tüsü avgan, yarasığı yoyılğan,
Kim ayavlap onı kolga alajak?
Süyüm tajak yetim kımık mutılğan.
Ap-ak kuvday, aydık kızdın kolında,
Sosı tajak külp-külp etıp yaynagan.

Algasama Aman kal dep aytpaga,
 Şalt burılıp, kerı karap kaytpaga,
 Yaşavımız bolmadı dep kürsınme,
 Sözlerımdı terısınnen túsınme.
 Anla menı, ayavlım anla menı
 Al nıyet pen anlağanşa tınla menı,
 Yaşav yıbın şalısarman üzbeske,
 Halk aldında kaygı habar tüzbeske.
 Ah, arüv dep, süyınmesın yavlarım,
 Ne yazık dep tünılmesın doslarım,
 En kıyını – kadem yetım kalmasın,
 Ögey kolda sılkınüvde bolmasın.
 Köp sezımler, barı bırden ölmegen,
 Sezımlerım ıygılıkke sönmegen,
 Kel, yalgızım, közımızge karayık,
 En túbınnen berk nasıptı tatayık.

NOGAY YIRLAR

Karında

Dört adanas arada
ayday yalgız karında,
ar sözündi aytında
kayıp olar tınlamas.
Dört türevin dört yaktan
Keler dayım korşalap,
Yuvık tuvıl, uzaktan
Ayap seni, ayavlap.
Adanaslar arada
Sıluv tuvğan karında,
Külkın darman yaradan
Karap saga arımas.
Adanaslar arada
Aybat yüzli karında,
Bol nasıplı dayım da
Bol dayım da sen yap-yas.
Alla-talam ar zaman
Aşsın senin baktındı,
Yıluvlık pan ademler
Süyıp aytsın atındı.

AK KARLAR

Ak karlar uşalar avada
 Artımda oylarım tağı da
 YAslıgım yoyılğan yagada
 Ak karlay suvığan oylar da

Ak karlar.,
 Ap-ak karday boladı
 Bıerde oylar
 Ak karlar,aylanasız basımda
 Karlar,ak karlar,
 Süyım akta suvığan yırlar.

Men sennen kaytpaska ketkende
 Arada baktımız bıtkende,
 Au karlar kuşaka oragan,
 Suvıgı süyımdı suvırğan.

Esımda boragan ak karlar,
 Kürtıkke kaplanagar yollar.
 Aradı ak karlar bıtegen,
 Ak karlay sezımler ırıgen.

KETEMEN SENNEN.

Ketemen sennen, neşe kere ketemen,
Erinimdi katı tıslep ötemen,
Kaygılardan, öpkelerden, öşlerden
Tılım-tılım talşıktırgan tüslerden.
Ketemen sennen, ketemen tagı
Kartayıp, tırtayıp, sargayıp,
Menı men birge ketedi ağıp,
Yıllarım yaşavga mungayıp.
Bır kaygıga yer üstinde az bolar,
Yürek sıırım kıynalganga saz bolar,
Mennen sonda korlık, zorlık bar bolar,
Yumartlıkka bu duniya tar bolar.
(yırlaydı Zulfiya Acıgerımova)

DUNİYAMNIN DUNİYASI

Atam, Anam - ekı kolım
Yaşavımdı bürlentken
Köz aldıda ullı yolım,
Könılımdı örlentken.

Atam, Anam - bır yüregım
Yüyrıklı tez soktırgan.
Keşelerde Şolpan tünnen
Sırlarımdı soragan.

Atam, Anam - sıy baylıgım,
Yüregımdı yılıtkan.
Kalkıp tolgan köp tanlıgın
Kışkey Yanga uyıtkan.

Atam, Anam - yaşavımda
Şıntılıktın uyası,
Allı-gullı baktı bavım -
Dunıyamnın dunıyası.

ERİM MENİM

Erım menım,
Sen anamsın asıragan,
Bala şaktı
Külpıdetken törımsın.

Yamanlıkta
Kımtap menı korşalagan,
Yaşavımdı
Nurlandırgan körımsın.

Ös dep, erım,
Örlenırdın özımdı
Aspanında
Yayrap yarkın yüldızlar.

Kün savlesı
Suklandırıp közımdı,
Bavırında men kaldırdım
Yol ızlar.

Ottay ıssı saga yürek süyımım,
Bu sezımdı suvıtar kuın bolarma?
Sensın menım yaşavımda ümıtım,
Sensız yürek, ayt, şatlıkka tolarma?

NOGAY HALKIM

Edil boyda yaylagan, erkın halkım yaşagan.
 Otarları yayragan, mınlap yıldı saklagan.
 Kımız kuyıp ayakka yığıtleri sımırgeñ.
 Atlanıp argımakka kılış ilgeñ süñgi men.

Toparlasıp şapkanda kaltıragan kara er,
 Tuskap oktı atkanda seskenmegen nogay er.
 Yeldey esken yavlandı yağıp ketken batırler.
 Kuyınday kelgeñ duşpandı kan kustırgeñ yığıtler.

Sav duniyaga ayılgeñ ataklı Altın orda,
 Neşe halklar bas ıygeñ nogay hannın aldında.
 Sonday ullı halkımda Edıgedey yaslar bar,
 Ak aspannın astında Yanbıyeştey kızlar bar..

Ata-babam kaldırgeñ kan yuvırtkan destanlar.
 Tıpak bolıp aklayık ösiyetti, nogaylar!

(yırlaydı Arıf Temırov)

BALALARIMA

Yaşav maga savga etti sabıylardı,
Nasıp nurga toltıradı künlerimdi.
«Yığıtım!»-dep süyinemen uvılıma,
Karap bır de toyalmayman men kızıma.

Balalarım, ömürümün sız manesi,
Tıymesınşı bu yaşavdın bır balesi.
Korşalarman kanat yayıp ar zaman da,
Sızın üşın men yüremen bu yolımda.

Tanga tursam, yüzünüzge men karayman.
Malek kımık betünüzdi men sıypayman.
Kaytıp sızsız yaşar edım eş bılmeymen.
Koldı yayıp Kудayıma «Savbol!» deymen.

Üyken bolıp mıradlarga sız yetersız,
Köp yıllardı, köp sınavdı sız ötersız.
Tek yahşılar şıksın sızın aldınızga.
Halkım menım ökteм bolsın atınız ban.
(*yırlaydı Nasıyat Kapıeva*).

YANGI YILIM, YANGI YIRIM

Yangı yılım, yangı yırım, sazlarım,
 Avaslık pan uvis-uvis şaşayım,
 Übanınız kıymaslarım, doslarım,
 Yangı yıldın yumartlığın aşayım.

Tögerek yak tolsın şıntı doslıkka,
 Yüreklerde bıtpes süyüm aylansın,
 İste elim şalıadı şatlıkka,
 Keşikkenşe namart yavı, oylansın.

Ken aşpannın aklığın bız süyemiz,
 Tazalığın, aşaklığın avadın -
 Azız eldin baasın da bilemız,
 Esitpeyık sesin avır kazadın.

Yamanlıkka yangan ottı aşarsın,
 Erkinliktı sav dunıyaga savgalap.
 Yamanlıktı yangan otka taslarsın,
 Mıradına yetpey kalsın, adalap.

EGER SÜYSEM

Eger süysem art-aldıma karaman,
Yahşıma dep, yamanma dep soraman.
Terıslığın sokır kımık köralman,
Halk sözıne hayran bolıp tınlaman.

Eger süysem öz-özımdı mutarman,
Yüregimde tek süygenđı tutarman,
Ar bır sözın serbet kımık yutarman,
Ar kün sayın şeşek bolıp atarman!

Eger süysem, akıykatlay süyermen -
Suygenıme aspan anday sınremen.
Süyüv sözın altın takka ılermen,
Ar bır üyge savle bolıp kııermen.

BIZIM SÜYİM.

Bızım süyım- bu yaşavdın savgası
Bıyık kökten savle bolıp sebılgen.
Bız bılemız: yoktı onın baası
Yüreklerge serbet suvday ol sıngen.

NASIP DEGEN

Yarkıragan kün közine
Tıklep karayalmaysın.
Bu yaşavda şıntılayın
Nasıplı bolalmaysın.

Nasıp degen sıyrek kustay
Aylanganda konagan.
Yennet yerde yelden esıp
Barma onı tanıgan?

Kayda aşe tolı nasıp?
Kımdı onın ıyesı?
Nasıplımen dey birevler
Ozsa da ömır küresıp
(yırldı Fatıma Nurlubaeva)

ESİNDEME?

Esindeme, ekevımız bölmede
 Arüv andı turagalıp tınladık?
 Ündemeyın barın aytkan küzgıde,
 Kün yettı dep ansızlıktan anladık.
 Esindeme, köz yaslarım ketkenı?
 Soramadın, men bır zat ta aytpadım.
 Ne zat edı yaşavımda kütkenım,
 Nege eken men artıma kaytpadım.
 Mıne tagı arüv andı tınlayman,
 Kökirekke kısıp turgan balam mann,
 Ken küzgıge karay turıp anlayman:
 Kartayaman, yok alı de balaman.
 (yırlaydı Zulfiya Acıgerımova)

KART HATINNIN YIRI.

Samayımdı kokıtıp, sanap yıygan duniyam,
Tızlerımdı kurıtıp, tırnap yıygan duniyam.
Ayalarım katlatıp, ayap yıygan duniyam,
Tamırımdı köptırıp, tavlap yıygan duniyam.

Közlerımdı sıstırıp, saylap yıygan duniyam,
Kollarımdı kestırıp, kıynalıp yıygan duniyam.
Yan elkemdi taldırıp, tasıp yıygan duniyam
Tün uykımdı kaldırıp, kalgıp yıygan duniyam.

Endi bugün kartayıp, bosaganda tızlerım,
Savlık yoyıp, sargayıp, uvatılğanda tıslerım,
Yaslanganda közlerım, küş yoyganlar sözlerım.
Yat ataydın balası, kaykalatıp yas basın
Yarmay ötım aladı, öz buyırığın saladı.
Basıma iye şıgadı.

Kolın salıp beline, ayasın kagıp tösine,
Kan yavdırıp közine, üyretedi akılga
Kıjınlep kurtka bakırğa.
Ahır zaman kelıptı: edap elden ketıptı.
Tar zamanlar yetıptı: terbiya erge sınoptı.
Men yılamay kım yılar? Kara halkım bülıptı!
30 kantar, 2012 yıl.

KIZIMA

Adüvlep seni östüirdim yılı oşaktın kasında
 Bır zat ta sezbedın, kızım, kanatlarımının astında.
 Süyındım ar bır sözine, karap toyalmay üzine.
 Senı üşın yürek küydı, senı üşın yallap yürdım.

Kızım, kızım. Azız kızım.
 Uyandı taslap uşasın,
 Kızım, kızım, sıluv kızım,
 Kuşagımdı bosatasın.

Tıleymen men Kudayıma, nasıp bersın, kızım, saga.
 Senemen bek kosagina, savle seber dep yolına.
 Bargan yerın süyıp alsın, ata-anaday ayasın.
 Ballar tuvıp, duniya kurıp, senı barı korşalası.

Kızım, kızım, malek kızım.
 Ata-anadan tılek kızım.
 Edaplı kelın bolarsın,
 Barıne de sen yararsın.
 (yırlandı Farıda Şomaeva).

ANAMA YIR

Yaşavındı, azız anam, yalgız maga bağışladın,
 Tatlı uykındı sen bölıp,
 Ayap menı asıradın.
 İssı künde kündık boldın.
 Suvık künde oşak boldın.
 Yıldız bolıp yol körsettın,
 «İygi bol»-dep sen üyrettın.
 Ayday senın sıluv üzın,
 Tatlı maga ar bır sözın.
 Karap saga toyalmayman.
 Kıyınındı mutalmayman.
 Süringende baskış boldın.
 Mıradıma aşkış bodın.
 Ar oyımdı sen anladın.
 Süyımın men sen oradın.
 Erkelep östım kasında.
 Bala şagım balday bolıp.
 Tursam, anam, men kasında.
 Ötedı künım an bolıp.
 Kanatlarım sen uşkanda.
 Malegım dayım yanımda.
 Yaşaşı, asiret anam,
 Avrımay bır de duniyada.
 (yırlaydı Magıra Kulçımaeva).

ANA MAN AMANLASUV.

Ar zaman da algasap, avılıma kaytaman,
Anam şığıp aldıma kuşagıma alaman.
Közlerine men toymay bek suklanıp karayman
Ana kütıp turganga nasıplı dep oylayman.
Yılı-yümsak aslardı aşası dep ol berer,
Kalay östın balam, dep, merı kanmay ol süyer.
Oltırmız ekevmız aşıp yürek sırların.
Anama dep yırlarman onın süygen yırların.
Avır bolgan yolımda ana yılıv sezemen.
Anam yaşap oyımda neşe tüyın şeşemen.
Ökınışke tağı da alıs yakka ketemen.
Anamnın tileğı men mıradıma yetemen.
(yırlaydı Ruslan Yarıkov)

NIŞANLAR.

1. Sol közin kışışa-süyinesin.
2. On kulagın şınlasa, birev seni maktaydı, sol kulagın şınlasa, birev seni yamanlaydı.
3. On közin ilse-yahşılıkka, sol közin ilse-yamanlıkka.
4. Tabanın kışışa, yuvırayaksın.
5. Bapişin şeşkende bir-birine minse, yollanayaksın.
6. Burnın kışışa- işkige, bayramga.
7. Tilin kışışa-ursıska.
8. İyegin kışışa-et aşayaksın.
9. Betin kızarıp, issi bolsa-birev seni esine alayatur.
10. On ayan kışışa-akşa şıgayak, sol ayan kışışa-akşa tüseyek.
11. Tuz tögilse-ursıska, balege.
12. Karga kısta üyge karap kışkırsa-kar yavayak, yazda üyge karap kışkırsa- yamgır yavayak.
13. Koraz kışkırsa-konak keleyek.
14. İyt ulısa-yamanlıkka.
15. Tolu kazan tögilse-bereket uşadı.
16. Üyge yılan kirse-öltirmey közine süt tögip şıgarmaga ke-rek, yılan bolıp biryerde üyge malekler kiredi dep aytadılar.
17. Eger azbarda turgan at iYesin körüp osırıp baslasa, olar yol-lanayaklar.
18. Eger at avızın ken aşıp esinese- üy iyesine yahşılık bolayak.
19. Eger yürüp barayatkan at sürinse, iyesi «bismillya» dep, on kolı man onın közlerin sıpıruv kerek, şaytanlar kaşsın dep.
20. Attın kuyrığın, yalının kespe-iyesi avırır.
21. Atlıdın artınnan iyti yuvırısa-kuvmaga yaramaydı, ol yahşılık yoraydı iyesine.
22. Avır ayaklı hatın şaşın kesse-balası avırıvlı bolar.

23. Bala tapkan hatınga moyın aşatkanlar, moyını berk bolsın dep.
24. Bala tapkan hatın 40 küнге deyim üyden şıkpagan, 40 tesikli dep sanalgan.
25. As köp aşalgan yerde bereket köp bolar.
26. Yolavşı şıkkın ademnen «kayda barasın?» dep sorama, ne yerge barasın dep sora.
27. Koylar üyirilip turgan bolsa, ortasınnan bölip ketpege yaramaydı olardı arasında malekler yürediler, seskenmege boladı deydiler.
28. Üyge karap sürinsen-konak keleek. Kırga karap sürinsen-öli şıgayak «bismillya», dep kerı ızına kaytıp üyge kirip şık.
29. Kiyim kiygende on betten baslamaga kerek, şeşkende sol betten.
30. As aşaganda «bismillya» dep on betten baslav kerek.
31. Koldı belge salıp turmaga yaramaydı.
32. Maldı Karangada satpaga yaramaydı, nasip ketedi.
33. Mal satkanda kuyırığınan bir tügin bolsa da alıp kaluv kerek, mal man birge bereket ketpesin dep.
34. At savgalaganda yüvenin kaldırmaga kerek nasip ketpesin dep.
35. Karanga tükende kırga kokıs şıgarıp taslamaga yaramaydı, azbar, üy sıpırmaga da yaramaydı.
36. Birinşi kere anşılamaga şıkkın anşı an ursa-birevge bermege yaramaydı .
37. Sıyır savılatagan şeikti tönтеріp salmaga yaramaydı, bereket tönтеріledi.
38. Birevge süt bersen tönтеріp bermege yaramaydı şelettin tübinde biraz kaldıruv kerek, bereket kaşadı.
39. Yuvık yuvıktan iyt, mısık almas arası iyt pen mısıktay bol-

masın dep.

40. Altı ayga deyim baladı üyde yalgız kaldırmaga yaramaydı.
41. Kırkına deyim baladı kisige körsetpege yaramaydı.
42. Bos besikti şaykamaga yaramaydı, bala yılavık boladı.
42. Kuyıp yamgır yavsa-yerge pışak taslaganlar.
43. Ölgen adem seni tüsünde şakırşa-özi men aketpege süyedi, bir zat berse arüv.
44. Baladın ayagının astın süymege yaramaydı-tınlavsız boladı.
45. Keşege kir savıttı yuvmay kaldırsan ertenge deyim üstinde şaytan oynap şıgadı.
46. Üyge konak kelgende kişkey baladın betine küye yakkanlar-köz tiymesin dep.
47. Kaynatkan kazandı pışak pan bilgasan-kızınının kaynanaşı yaman bolar.
48. Avır ayaklı hatın aylanganda bir bayının köylegin kiyse, tolgak tiygende enil bolar.
49. Eger üyde ursıs köp bolsa, mısık kutarmagan sütti avıldastın bosagasına tökpege kerek.
50. Baladın avızın süyme-sakav bolar.
51. Karanga tuskende baladı üyden şıgarmaga yaramaydı.
52. Er kisidin yolın kespege yaramaydı.
53. Avır ayaklı hatınga eşekke em koyanga karamaga yaramas, balası erşi bolar.
54. Kumırskadın inin buzsın-yamgır yavar.
55. Karangada suvdı şarpıldatıp tökpege yaramaydı.
56. Tuzdı ayagın man basuv üyken küna.
57. Sarsembi kün üyden yolavşı şıkpaga yaramaydı.
58. Baladı besikte yalgız kaldırsın-yanına sıpırış saluv kerek.
59. Sogannın,sarmısaktın em yumırtka kabıgın yakpaga yaramaydı-yarlı bolasın.

60. Beldemendi belden şeşsen balannın kıyını katı bolar.
61. Kisi kelgende üy sıpırsan, oga sıpırılıp ket, dep aytkanday bolasın.
62. Keşede biyalaga karamaga yaramaydı.
63. Kiyevge şığayak kız kazannan as aşasa-toyında yamgır yavar.
64. Ölidin akında söyleyatkan adem şüşkirse, onun iynine kaguv kerek, öli aketpesin dep.
65. Erden şeşekey üzsen, tamırı man üzbe.
66. Öli şıkkın üydi yılına deyim yangırtıpağa yaramaydı.
67. Sakat ademdi eriklesen-özin de sonday bolmaga bolasın.
68. Ayagındı esik betke berip uyklamaga yaramaydı.
69. Kiyevge barayatkan kız azbardan şıkkanda artına tas taslaganlar, tastay batıp kalsın dep. Yolavşı şığayak ademnin artına suv sepkenler, suvday bolıp artına kaytıp kelsin dep.
70. Keşede akşa bermege yaramaydı, akşan yok boladı.
71. Bir yaman zat körsen, tfu-tfu Alla bermesin, dep aytuv kerek.
72. Yerge oynap pışak tüsse-üye er kisi konakka keleyek, kañı tüsse-hatın kisi keleyek.
73. As aşayatkanda tilindi tislesen=bir erde seni yamanlayatırlar.
74. Kisige, tükenge akşa bersen,büklengen betin oga karap, aşık betin özine karap bermege kerek-akşa kaytıp kelsin dep.
75. Bir zattın akında söyleyatkanda birev şüşkirse-aytılgan söz uşın degenler.
76. Karaldıga kelip mankagus kışkırsa-yamanlıkka, onı kuvmaga kerek.
77. Avır ayaklı hatınga 6 ayga deyim erşi ayvanlarga karamaga

- yaramaydı.
78. Bir tastamal man bir yorıktan eki adem sıpırınmaga yaramaydı.
79. Eki adem bir-biri men tüyisse, konak keledi dep aytadılar.
80. Kiyimdi bilmey terisinnen kiysen bir yakşılık boladı degenler.
81. Birevge teris közın men karasan, közine terisken şıgadı dey-diler.
82. Közge terisken şıksa-kullanılmagan iynedi börkke ilip köz aldında tutkanlar.
83. Tırnak astına ak tap şıksa, bir yangı kiyim kiyeyeksi degenler aldın.
84. Tırnaktı ullı cuma kesuv kerek.
85. Sali kun tırnak keskennin savlığı keter.
86. Duysembi kun tırnak kessen-savlığını berkir.
87. Cuma sogı kun tırnak kessen, yamanlık keter.
88. Sarsembi kun tırnak kesse, kavıflık keler.
89. Kişi üma kun tırnak kessen, Alladın aldında künalı bolar-sın.
90. Katı kün tırnak kessen-baylık keter.
91. Kırpigın түsse-köz tiyedi.
92. Erininnin yanında men bolsa, kiyevin küşli süyer.
93. Tilindi bilmey tislesen-seni birev yamanlayatır.
94. Özin körıp bolmaytağan yerde men şıksa-nasıpli bolıp yaşaysın.
95. Men iyninde bolsa-kullıkşı bolasın.
96. Men köz yanında bolsa-yaşavda köp yılayaksın.
97. Ottı osal yakkan kızdın eri erinşek bolar.
98. Kuymağı yumşak kelinnin hasieti de yumşak bolar.
99. İşeyatkan şayındı tögip tursan-kiyevin işkişi bolar.

100. Sıyr egiz buzav tapsa, birevin baskaga savgalav kerek.
101. Yolga şıkkanda aldına er kisi şıksa-yolın boladı.
102. Yol şıkkanda aldına tolı şeekli adem şıksa-yolın boladı.
103. Kede baladın şaşın kesip koraga taslaganlar mal köp bolsın dep.
104. Yangı buzavlagan sıyrdın uvız sütin avıldaslarga paylaganlar.
105. Kesilgen tırnaklardı, şaştı yerge kömmege kerek.
104. Sıyrığıştı turagaltıp salsa, duşpan köp boladı.
105. Baladı besikke salayaktan aldın mısıktı saluv kerek besikke, mısıktay bolıp kurıdap yatsın dep.
106. Avır ayaklı hatın sagız şaynasa, balası yılavık boladı degenler.
107. Erden, üyden tavıp algan duvadı akkan suvga taslav kerek.
108. Kırk kün ketken son baladın işki köylegin iytki kiydirgenler: iyt akıllı kalsın dep em iyttey küşli bolsın dep.
109. Birevdin azbarına bos şekek pen kirmege yaramaydı.
110. Birevdin azbarına bos şekek pen kirip suvın aketpege yaramaydı, şekektin işine bir kişkey zat sama saluv kerek.
111. Birev saga savıt pan bir zat akelse, savıtın bos şıgarmaga yaramaydı.
112. Keşte akşa bersen, yerge taslap ber.
113. İyt ölse, avızına may salıp kömmege kerek.
114. Üyge bala birinşi kere kelse, bos şıgarmaga yaramaydı.
115. Savıt buzılsa, yahşılıkka dep aytpaga kerek.
116. Seker tögilse, yahşılıkka.
117. Üyge ot tüsse, bir üyken kelepir keledi degenler, soga köre otka ökinme degenler.
118. Küygen ötpikti aşav üyken savap degenler.
119. Süttin emşegi sisip avrıgan hatının kökiregine egiz tap-

- kan kıskayaklıdın bapışı men urganlar.
120. Avır ayaklı hatın yolda yatkan arkannan atkalamaga yaramaydı, bala tuvuvı kıyın ötedi.
121. Kelgen kisi esik kasında sileyip tursa, üyge kir, kıstı uzak etesin degenler.
122. Otka tükirmege yaramaydı.
123. Ötpek salganda ortasın tespesen, tınısımdı şıgarmadın, tınısın bitip kalsın, dep kargaydı deydiler.
124. Yalgız ösken terektin astına uyklamaga, tınşaymaga yaramaydı, yalgız kalasın.
125. Küygen ağaştı üyge kirgizbege yaramaydı, kaygı akelmege boladı.
126. Yuvık yuvıkka pışak, kanşı savgalamaga yaramaydı, arası yaman boladı.
127. Üyde sızgırmaga yaramaydı, yılan kiredi.
128. Keşede küşli kışkırmaga yaramaydı.
129. Ölikti üstinnen baspaga yaramaydı, baskannın aygı kurı-maga boladı.
130. Pışak yerge tuskende kadalsa, mal soyılayak deydiler.
131. Mal soyganda közine karamaga yaramaydı, onun korkınışı ademge köşpege boladı.
132. Esinegende avızdı yavıp esinev kerek, avızga şaytan kirmege boladı.
133. Keşe yaman tüs körsen, tüs tülkidin bogı dep aytpaga kerek.
134. Üyde buzılğan savıttı saklasan, yşav buzıladı deydiler.
135. Biyalaga karap aşasan, ıspaylıgındı aşaysın degenler.
136. Kız bala kazannan şomaka man as aşasa, kiyevinin burnı şomakaday üyken bolar degen buringılar.
137. Yatıp turgan ademnün üstinnen atkalamaga yaramaydı-ya-

şavı kısa boladı deydiler.

138. Üy sıyrıyatırında sıyrığıştı ademge tiydirmege yaramaydı-küşin sıyrırasın degenler.
138. Yartı keşede biyalaga karamaga yaramaydı.
139. Adem tuvgan künnin birinşi künnin kaytıp ozgarsa, sav yılı süytip ozar deydiler.
140. Silkıldavık tutsan-birev seni yamanlayatkan boladı.
141. Bosagada oltırma-avırırısın.
142. Erten uyanganda ok yerge ayagındı bas, sav künn yolın yen-gil bolar.
143. Küzdın kök kültirese, küz yılı bolayak.
145. Terektegi yapıraklar keş tüsseler, kıs suvık bolayak.
146. Bir künnin işinde eki türlü sıyrığış pan üydi sıyrırsan-yarlı bolarsın.

ТУЪРК ЭЛИНДЕ, НОГАЙЫМ ТУРГАН ЕРИНДЕ

Кобптен мырадым бар эди туърк еринде яшайтаган ногайыма бармага, онынъ тилин эситпеге, хабарын тынъламага, аьдетин, хасиетин билмеге. Туъркке кеткен ногайыма язган ятлавым да бар, мен оны Астраханъ калада озган ногай яслардынъ фестивалинде катнасып, окыганда, касыма ыр неше хатын ювырып келдилер, бизим Турцияда ювыкларымыз бар, бертагы оларга окыйык, деп. Мине ол ятлав:

Туъркке кеткен ногайым, сагынгандыр тогайын,
 Туъркке кеткен ногайым, кайтип сени мутайым?
 Термелеринъ тарткышлап дорбаларга тыккансынъ,
 От яганъды аявлап ызгы кере яккансынъ.
 Шыбырткынъды коьтерип, коьк атынъа ургансынъ.
 Кекелинъди кетерип, белге бекинъ салгансынъ.
 Ата юртын калдырып, кайда кетип баргансынъ?
 Эки тизинъ талдырып, буюкирейип алгансынъ.
 Неден Туъркке кеткенсинъ, коьк тенъизди обткенсинъ,
 Коьгемлигинъ калдырып, ерди етим эткенсинъ!
 Йолак юзден яс агып, йылай эди калганлар...
 Юрегиннен кан тамып, коькиреги толганлар

Артынъыздан тыгырды, етейим, деп шоьл кавмак.
 Эссиз анай йыгылды, йок энди ога турмак.
 Ай, йигитлер, йигитлер, уьзилдилер уьмитлер.
 Артка кайтув энмеек, баьтирлер кайтып келмеек.
 Туьркке кеткен ногайым, ят ерде ятып калдынъма?
 Туьркке кеткен, ногайым, наьсибинъди таптынъма?
 Туьркке кеткен ногайдынъ шоьлде калган ызы ман.
 Етим калган тогайдынъ бир йырлайган кызыман.
 Буьгуьнлерде мунъайып, сизди ойлап тураман.
 Тамырымнынъ энъ туьбин коьрмеге авас боламан.
 Туьркке кеткен ногайым тилди, динди мутпаган,
 Тек неге ди эс йыйып, артына ол кайтпаган!

Бир кере сосы ойым ман Стамбулда окыйтаган Айгуль Абубекерова ман боьлистим. Онынъ туьрк ногайлары ман байланысы куьшли экен. «Салимет-абай, мен энди йыл ораза айда, Аллах буйьртса сизге мырадынъызды яшавга толтырмага коьмек этермен»,_-деди йигерли кызалак. Сосы ойымды яшавга шыгармага Шамиль кедем де коьмек этти, ол да Турцияда окыган, онда сыйы да, абырайы да бар. Шамиль Аджи-гайтаров туьрк эм шоьл ногайлары ман арасындагы фондты да ашып, ислеп баслаган. Ол мага сизди бес йыл артта келген ногайлар биледилер, муткан йоклар, конакка куьтедилер, деп коьнъиллендирди.

Бу йылдынъ ораза айы да басланды, шуькир Аллага, намаз кылаятып туьрк ногайыма бармага тагы да бир ниет эттим. Арасы уьш куьн де кетпей Шамиль кедем тел сокты: «Айгуль карындас онда баьри мен де соьйлеген, сизди куьтип турадылар!» Эки куьннен мен билет алмага кеттим, 17 июль-

де Резван кедем 14 ясына толган куён Стамбулга ушпага деп,
канатлы куска олтырдым.

Ушаман коьккe, кустай ушаман.
Астымда меканлар коньыздай яткан,
Ушаман, ак аспанга ушаман,
Астымда ак булытлар ак тавдай конган.
Толкынласып ак булытлар ,
Ак дуныяга киргизди,
Ойларымды ынжы этип,
Аьлеметли бек тизди .
Канатлы кус ушыртады
Бек юмаклы дуныяга.
Коьмилемен, коьмилемен
Ашык, таза авага!
Ниетлендим коькте ушып
Туьрк ногайга бармага!

Самолетка минеекте алдыма бек ярасык кыскайклы шыкты, биз тез таныстык. Аты- Аминат,Цунтинский районнынъ Мокок атлы авылыннан . «Мокок-ол не?»-деп сорадым. «Кус»,- деп яваплады ол. Бек ярады бу ян мага. «Киевим туьрк, инженер, аьли ол Иракта, кызым ясына толмаган, анама калдырып, куллыкларым ман бараман. Сиз бир де коркпаньыз, ондагы халктынъ юреги сондай да ашык, аьдемшилик, иманлык сондай да куьшли.» Бобтен де Аминат эр кисилердинъ хатынларга ийги каравын, оларды аьруьв саклавын оьзеленип айтады.

Сосы малек ян ман хабарлап,терезеден ак мамыклы бу-

лытларга коьз таслап, эки саьат отыз такыйка кайтип кеткенин де билмей калдым.

Дагыстаннынъ самолеты 3 саьатке кешиккен эди, кене де аэропортта мени мен аданасымнынъ кедеси Алиболат ораза авызы ман олтырып, ислам дини акында юрекке еткен тарихлери мен коьнъилимди коьтерип турды. Ол болмаган болса, коьнъилим тоьмен боляк эди. Меним акыллы бебем Сулак авылдынъ медресесинде араб тилин юритеди ше! Мен оны ман бек оьктемсиймен эм, оьзекте, сосындай таза, иманлы бала йолга салайтканда йолым болягына сенемен.

Стамбулдынъ аэропортында мени окувшым, Карагас авылдынъ кызы Альмира Байрамешева оьзининъ киеви Ибрахимнинъ коьлиги мен 3 саьат куьтип тура эдилер. Бу тувылма сый? Сав болсынлар! Альмира докторга Казахстанда окыган, сонда косагы ман да танысып, Турцияга келгенлер. Экеви де доктырлар, эки баласы да бар, бек татым яшайдылар. Сыйладылар, ас тиздилер. Ашап, ювынып, хабарлап, таьтли уйкыга коьмилип кеттим.

Шет элде бу меним биринши кешем

18-нши июль. йолыгыс.

Мине мен Стамбул каласында Айгуль мен кеземен, ян-ягыма кишкей баладай болып карайман. Коьбисинше хатынлар шариат бойынша кийингенлер. Тамашасы сол: биревининъ бетинде де ызаланув, яман ой, аваралык сезбеймен. Сонъ Кудай суьйди Сыйлыхан ман мени йолыктырмага. Ол шоьблимиздинъ Ленин авылыннан, мунда 12 йылдан бери аьели мен яшайды. Буьгуьн ол синълиси Айгульдинъ куллыклары ман самолет пан Агры Догубеязыт каласыннан ушып

келипти экен. Сол калада балаларды окувга туьспеге аьзирлейтаган учреждениединъ генеральный директоры экен. Машалла! «Бизде сосындай 4 учреждение бар, окувшыларды ЕГЭге аьзирлеймиз, окувга туьспеге. Мектебтен сонъ бир меканда 800 бала окыйды»-деп хабарлайды Сыйлыхан . «Сизинъ балаларга каты куьн, тыншаюв йокпа?»-деп тамашага каламан. «Мунда окувга, билимге айлак уьйкен маьне бериледи, басынъда акыл болмаса, суьйсень президенттинъ баласы бол, акшанъ миллион болса да, окувга туьсип болмайсынъ. Колында дипломы бар аьдемнинъ болса сыйы бек уьйкен». Оны тынълаяттып эсима бизим ЕГЭлер туьсип кетеди...

А кеште биз баьримиз де «Фатих» атлы мешитке таравих намазга бардык. Мундагы диннинъ куьшлилигине тамашам келеди. Не шаклы хатынлар намаз кылады экенлер. Кишке-ней балаларга дейим аналарыннан коьрим алып энъкеедилер. Сосы иманды коьргенде, оьз еримнинъ аьдемлерининъ дин билими керекли ерге еткен йок экенине мунъайдым, ама сенимди йоймадым : Алиболаттай, оьз увьылым Шамильдей куьшли иманлы кеделер турган шаклы аьлимиз туьзелер, деп ойладым.

«Фатих» атлы мешитте таравихти кыламан,
 Коьплигине инсаннынъ тамашага каламан.
 Явлыкларга оранып, энъкейгенлер хатынлар.
 Олардан коьрим алып, намаз кыла кыз баллар.
 Салаваттынъ сеси ше, дуьмле муьшем коьгалтты.
 «Неге бизде булай тувьл?»-намысымды уянтты.
 Энъкеемен намазга, Кудайыма ялбарып.
 Коьргениме бу затты юрегим мен куванып.

Биз намазды кылганда ак кус ушты аспанда.
 Айтадылар: кус болып карай Пайхамбар йогардан.
 Ушты ак кус айланып, таравихке куванып,
 Йылай эди хатынлар юрегиннен яс агып.
 33 ракат намазым, тилегимди эттагы.
 Сосындай берк иманды биз бетке де бертагы.
 Хатынларга боьген де керек эди бу иман.
 Болмас эди сол заман арамызда бир яман.
 Тагы да мен тиледим балларыма савлыкты,
 Косагыма, анама, аданаска, кардашка,
 Элиме эм халкыма рахатлыкты, таньлыкты.
 Тилегимди хабыл эт, аьсиретли Кудайым,
 Коьргенди, эситкенди шоьлиме барып айтайым.

19 ИЮЛЬ

Мине Анкара калага дейим автобуска Айгуль кызым мени олтыртты: «Бир де коркпаньыз, абай, онда сизди Рамазан-акай куьтип тураяк!»-деп парахатландырады. Коркпа деген мен болама, коркаман, биринши кере шет элде, тил де аньламайман... Ама Айгуль бек акыллы, ол мени бир туьрк кызга бир затлар айтып тапшырады, ол да мага карап, куьлемсиреп, басын ийзейди. Тезден Рамазан-акай да тел согып, сен каерде, деп сорап турды. Мен парахатланып ыспайы автобустынь ишинде шалкаяман: алдымда кишкей компьютерде не де бар: кино, ойын, реклама, интернет. Тек баьри де туьрк тилинде. Кишкей тилине уьренейим, деп «Уьмит» деген кино да карап, коьз ясымды суьртип те алдым, юрекке тиетаган туьрк киносы(атасы баласын оьлимнен кутарув уьшин бир бай байдынь оьлим аьлде яткан баласына ишки муьшелерин сатып, оны

да, өз уылын да облимнен куткарады. Мине кайдай ата!
Сойтип ян-ягыма карайман, табиатка, тоьгеректинъ тазалы-
гына аьжейип этемен:

Тас тавларды тесип оьскен тереклер,
Тап суьврети ясагандай бояк пан ,
Тав уьстине конган аьлемет уьйлер,
Бийикликлер, карасанъ да каяктан.
Не ярасык туьрк еринде табиат:
Карай турып тамашага каламан.
Юрегимде тебинеди тулпар ат,
Калем алып, ойым яза бараман.
Сукланаман, коьнъил кустай йырлайды
Ногайларым аяк баскан ерине,
Анкарада аданаслар карайды.
Асыгаман тамырларым коьрмеге.

Сосы ярык ойларым ман автобус пан 6 сабат юрип,
Анкарага еттим. Мунда мени Рамазан- акай коьптен куьтип
туры эди, мен коьликтинъ арт бетине олтыраяк болып эдим,
ол мага: «Сен меним карындасым, мен сенинъ аданасынъ,
алдыга олтыр»-, деди. Биринши соьзиннен ок мен Рамазан
акайдынъ оьз ногайынынъ уьйкен патриоты экенин аньла-
дым. «Калай баргым келеди шоьлге, ата-бабаларымнынъ оь-
лигине барып, бир дуа окысам экен!»- деп куьрсинди.

Мине бизди Рамазан Джаннынъ аьелинде: хатыны
Хикмет эсик алдында йылы йолыкты, кайын анасы 73 ясын-
дагы анай- Рабия тетей де алдыма кушагын кенъ яйып шык-
ты. Олардынъ эки кызы, бир уныгы бар экен. Рамазаннынъ

тамгасы ембойлык- карасыйрак экен. Рабия –тетей етисан. Баъри де ораза тутадылар, куран окыйдылар. «Биз Россияда яшаган болсак, биз де сиздей болып динге осал боляк эдик. Тамырымыздан алыс болсак та Кудай бизди дин куышли ерге ерлестирди, шуькир деймиз», -деди Хикмет.

Кеште авыз ашарга бизди конакка Рамазаннын кардашлары шақырды, сыпырага туьрли ногай аслар тизилди: ынкал, буршак сорпа, эт, таьтли суьт дуьги, плов, сувык сув, карбыз, озьлерининь юп-юка болып писирилген ногай оьт-пеги. Олар бек суьйиндилер шоьл ериннен келген конагына, бу наьсип тувылма, деп юзлерин суьрттилер. Юрегиме бек йылы болды мундай конакбайлыктан. Олардынь аьр бир соьзин эсимде сакламага шалысаман. Бир-бир ногай авыллар тав арасына, шуькыр ерге ясырынып конганлар. Секерли авылдан, 40 куйы авылдан йыйылдылар хатынлар бу уьйге, аьр бириси озьзеленип шоьл ногайларына салам айттылар. Рамазаннын абасы Мерва-Аксат абай: «Бек кыйналаман, ногайлар мунда баска миллетлерге уьйленип, киевге шыгып азая бередилер. Окымага, ислемеге кетедилер европага, йылы уя тавып яшап каладылар. Алдын сондай затлар йок заманда ногай ногайды алып, коьбейип туратаган эдик. Энди бир 100 йылдан тилимизди тамам да йойсак ярайды», - деп кайгырады. Хатынлар, баъри затты да айтпага суьйип, бири-бирисин боьлип соьйледилер, билгенлери мен боьлиседилер, бизим яшав акында да коьп сорайдылар. Бир неше соьзлерин аньламасам да, олардынь озь ногайларын коьрмеге суье экенлерин аян сеземен.

Рамазан акай ман эм онынь хатыны ман ярты кешеге дейим хабарласамыз. Рамазан акай ювырып барып, кишкей дорбасын аькеледи, оннан бир баалы заттай этип, эки кагыт

шыгарады, онда болса ногайлардынъ тамгаларынынъ ясалувы эм аты бар экен: «Мен оьликлерден карадым етисан, ембойлык, карасыйрак тамгалары бар сынтасларда!»- деп аьр бир тамгады аявлап сыйпайды.

Рамазан акайдынъ акында оны таныганлар баьри де бек йылы хабарлайдылар, аьдемшилигин айтадылар. Мен де коьрдим: юзинде тек юмартлык сезимлер эгилген.

20 ИЮЛЬ 2013 ЙЫЛ. АНКАРА, НОГАЙ ДЕРНЕГИ.

Рамазан-акайдынъ аьели мен аманласып Анкарадынъ «Бирлик» организациясынынъ офисине барамыз. Мунда ол мени бу куьптинъ басын оьзи мен бирге етип юретаган Джемиль Суьтбас эм тагы да бир ногай патриоты онынъ ювыгы Эмиль Суьтбас пан таныстырады. Бу туьрк ногайлардынъ дернегинде, Рамазан-акай айтканлай ,бийкелер де белсен катнасады экенлер. Мине ол аьлемет аьруьв яс бийкелердинъ атлары: Бетиль Дуан, Семра Арабайджи ,Бактышан Арабайджи-аьптели синълилер, Сибел Орак.

Бетиль Дуан финансист, кувнак юзли кыскажкы мени мен танысканынна айлак суьйинеди, сиз бетке барып коьрер эдим ногайларымды, дейди. Арбасын кувады, туьрк тилинде бир ыйспайы тавысы ман йырлайды, ногай йыр билмейсинъ-ме ?-деген соравама : «Айхай сени уьйренер эдим!»-деп коьзлериме йылы карайды. «Кел бизге конакка, меним йыравшы кыймасларым коьп, сени тез ок йырлап уьйретерлер»-деймен.

Сибель Орак бусырманша кийинген, анасы онынъ шеркеш, ыргак табыннан 1864 йыл суьргиннен келгенлер. Увылы Ясин-Бекер Аслан Тепе мен экеви кишкей кафе юритедилер. Бизди онда аькетип туьрк халкынынъ асларын таттырды. Бир

кызы эм уныгы бар экен.

Семра ман Бактышан-аьптели- синълилер, экеви де туьп тамыры ногай экенине оьктемсийдилер, соьйлеп уьйренмеге калай бир талпынадылар бакырлар. Биз Костенгелиден, анамыз бизим Ак иннен, дейдилер, авыллардынъ атларын атларын айтып.

Сосы бийкелер мен калады аксам намазга дейим арба ман айланып, Джемиль Суьтбастынъ уьйине конакка(ифтарга) шақырылдык. Турцияда авыз ашарга бир-бирин конакка шақырув бир аьруьв аьдет экен. Джемильдинъ хатыны бизди сыпыра тизип карап туры , Джемиль оьзи тоьменге туьсип яшайтаган бийик меканнынъ касында куьтип турады. Сыпырадагы асты татып хабарлаймыз. Бу ногайларга бизде болатан баьри зат та кызыклы.

«Сизде ногай аьдетлери, эр киси мен хатын арасындагы хаьсиетлер кайдай?»-деп сорайдылар. «Бизде эр кисиге сый бек уьйкен, хатыны ас асып, алдына тизеди, бала тербиялайды, уьйдеги куллык коьбиси хатыннынъ мойнында. Эр кисилер авылларда тек кыр куллыкларда. Коьбисинше хатынлар киевлерининъ янында , арбадынъ алдында канъкаймайдылар, ол эршиликке саналады»- дегенде олар бек тамашасы келеди. «Бизде бийкелердинъ правосы айлак коьп, олардан сорамай бир якка кетпейсинъ, савыт бирге ювасынъ, бирге сыпыра тизесинъ, бирге конак аткарасынъ. Бирге ятасынъ, бирге турасынъ. Хатын дайым да арбадынъ алдында»- дейди Эмиль-ака. Сонъ маскаралап: «Олла хатынды сиз бетлерден алув керек экен»- дейди. Соьйтип ойнап-куьлип туьрк ногайым ман заманнынъ кайтип кеткенин де сезбеймиз. Астан сонъ «Бирлик» дернегининъ катнасувшылары Сибель, Бактышан,

Семра, Бетиль Дуан ман Анкарадынъ авыз ашардан сонъ кара халк болып тыншаятаган ерине барамыз. Аьдемлер сондай да коьп. Аяк баскандай ер йок: бир ерде артист йыравшыдынъ концерти, баска ерде туьрли авас инструментлеринде анъ шыгараятырлар, баьри де тынълайдылар, юбанадылар. Сатувшылар да балшыбынлардай алуwшылардынъ янында айланадылар. Бетиль Дуан эстелик бизим кыймаслыкка деп, мойныма мойшак алады, Бактышан бу Патмадынъ колы деп, дуага яйылган бир колдынъ сувенирин коьрсетип, аьр аьелде ол болмага керек деп, билгенлерин айтып турды. Мен де Патмадынъ (Пайхамбардынъ хатыны Фатима) колын аламан, Аллах наьсиптен айырмасын деп. Калай кужыр затлар коьремен, сатувшылар десенъ аьдем мен бир аьруьв бавыр этип соьйлейдилер, Россиядан келген конагымыз дегенде куьлемсиреп, аманласадылар, Аллах савлык берсин деген йорав йорайдылар. Эне соьйтип кызыклы оьтеди буьгуьнги куьним де. Савболынъыз, туьрк ериндеги кыймасларым!

21 ИЮЛЬ, КАТЫ КУЬН.

Буьгуьн Бактышан кыймасым уьйинде меним экинши таьтли эртеним. Ол анасы Доьнди мен бир парахат яшайды, иси бар, оьзи айтканлай оькиметке куллык этеди, арбасы бар. Куллыктан келсе анасынынъ йылы-юмсагын ашайды. Доьнди абайдынъ уьш кызы, бир увылы бар. «Не уьшин атынъыз Доьнди?»-деп сорайман. Меним анамда 10 бала тувган, баслап кызлар болганга, энди боляк кыз бала деп айткысы келип «Доьнди» (боляк) деп атаптылар. Бизде кыз тувып турса алдын «Кызтаман» деп айтадыларша деп эсима туьсип кетеди. Доьнди-абай хабаршыл, коьнъили ашык кыскааяклы,

эситкенин айтады: «Ата-бабаларымыз Турцияга эсин сасып, йолда оёле-оёле египтилер. Туурк патшалыгы ногайга ер берипти, баслап тав ериннен берген болыпты, ама бизим ногайлар тавда атларымыз шыдамайды, кенъликти суьеди деп данъылларда ерлесиптилер». Доьнди абайдынъ кызы мени арбасына олтыртып анасынынъ анасы(энеси) Хамберге алып барады. Йолда язылган язувларга тамашам келеди «Ишкиписликтинъ анасы» деп. Ишкишилик мунда айлак уят ис экен. «Ама бай туурклер ишедилер айланганда бир, аракы мунда айлак баа-100 лира, бизим акша ман 1мынъ 800 маьнет. Оо! Бизге де сондай баа салув керек экен!»

Эсикти ашып Хамбер тетейди коьрген заманда авызымды ашып калдым, тап озимнинъ Алтын атлы тетем коьз алдыма келгендей болды. Ак тастары куьлпилдеп, кушагын яйды, ата-баба юртымнан келген кызым, деп ая-куье болды. Ол алдына ун такта салып, оклав ман ун язып олтыр эди: «Калакай писиремиз, калакай тым-тыракай» Хамбер Суьтбас бек оьткир, шугыл, соьйлемеге суьетаган анай. «Калакайды койы ногай шайга туврап ашамага суьемен, ток саклайды. Меним кайнатам коьбышы болыпты. Ол бу якларга бажасы ман, доьрт аданасы ман келипти. Тизем тиленип келдик, ашамага юка оьтпек бердилер, биз оны не экенин анъламай кайнаган сувга салдык, ол да сувда ирип кетти, деп эситкеним бар. Бала заманымда эсимде койларымыз коьп эди, сыйырлар коьп, йылкы бар. Анамыз бизди уьй куьллыгын этип уьйретти. Байга барганда биревге де уьйдеги болган затты билдирме, басынъ тесилсе, явлыгынънынъ ишинде, коьлынъ сынса, егининънин ишинде.» Хамбер-тетейдинъ тербия, нызам акында соьзлери тап биз беттеги ясы уьйкенлердинъ соьзлериндей.

Яс тайпадынъ тили савлай туърк халктынъ тилине доьнген. Бас деп мен оларды кайтип анълар экенмен, деп корктым, ама соьйлей- соьйлей бир-биримизди анълап басладык.

Хамбер-тетей 86ясында, яшап турган ян косагы оьлгенде, ога 40 яс болыпты, он бала ман тоьгилип калыпты, ама онавын да ялгыз оьзи аяк уьстине салып, аьдем этипти. Мине онынъ бабалары: Найме 65 ясында, Доьнди-61, Севим-58, Атейжи-55, Зылхадий-53, Мурат-52, Асие-50, Мина-48, Эмиль-47, Азиз-45. Сосы он баладан 35 бала тувган, сол 35тен 25 бала тувган. Мине кайдай наьсипли Хамбер-тетей. Баьри балаларына да куран окып уьйретипти, уьш увылын окув окыттырып, диплом ыслатыпты, кызларына болса: «Сиз уьй бийкелери, бас деп аьруьв хатын болынъыз, куранынъызды окып бажарынъыз, бала тербиялап билинъиз, акшады сизге байларынъыз тапсын»-депти. Мен коьрген- коьрген аьдемнен: «Тамганъыз ким?»- деп сорасам . «Етисан яде Ембойпык»- деп яваплаганларына кужырым келеди. Хамбер анай: «Ембой» деген коьл болган, соннан атымыз кеткен , дейди. Соьйлей-соьйлей Хамбер- анайдынъ калакайынынъ ийиси бурынды кутыклап баслайды, Севим кызы алдымызга боьртенъке ногай шайды, исси калакай ман салады.

Буршы-тузы татыган, калемпери кокыган

Аьдем ишип тоймаган боьртенъке шай, ногай шай, деп бизим язувшымыз, шаьйиримз Суюн Капаев язган, деп оларга айтаман. Соьйтип шайланып, хабарлап Хамбер- тетей мен аманласамыз. Не аьруьв эттинъ, балам, мага келип, Аллах разы болсын, Аллах сени сыйласын, деп суьйинеди анай. Ол оьз уныгына келинди шоьлден алмага суьеди. Уныгы болса суьвретши-окытувшы, ногайдынъ тарихи мен кызыксынады.

Калай яхшы болар эди шоьл кызын алсам, деп оззеленеди.

Сонь Бактышан мени «Ата куьле» деп аталган бийикликке миндиреди. Сол йогардан Анкара тап аяньдадай сезиледи. Бек ярасык кала! Бактышаннынъ айтувына коьре, окимети оларга бек аьрувь карайды, бир ярамаган ислер этсе етекшилери, савлай халк коьтериледи. «Сизинъ кыралдынъ байлыгына коьплердинъ коьзи кызады, сиз неге бай яшамайсыз?»-деп сейирсинеди Бактышан. Ол мага туьрк халкынынъ бабри хасиетлерин айтады, хатынлардынъ сыйы уйкен экен, оззи де арбасын кувып айдайды, калады коьрсетеди. Анъламаган соьзлеримди кайтип болса да анълатпага шалысады.:

22 ИЮЛЬ , ДУЬЙСЕМБИ КУЬН.

Буьгуьн мен «Ак ин» деген ногай авылга йолланаман. Йол ман машин тыгырады, иссилик, тоьгерекке карайман, озь шоьлимде кезгендей боламан, тек бираз тоьбешиклер коьринедилер. Бир саьат кадер юргеннен сонь «Ак инге» де киремиз. Коьп бузылган уйлердинъ кеплери, сары саз бан сыланган азбарлар, киртленген азбарлар сонда ок коьзге илинедилер. Ама аьрувь уйлер де бар. Мени аькелген арба Юксель деген хатыннынъ уйининъ касында токтады. Алдымызга алпыска янаскан, толы этли кыскаяклы шыкты, капыды кенъ ашты, киргенде ок йогардагы агаш тоьбе тамашага калдырды.

Юксельдинъ косагы-казак(найман), аты Сали. Олар авылда экеви яшайдылар. Балалары Австрияда, Берлинде, Стамбулда экен. Юксель де оззин «ембойлык» деп биледи. Етисанлардынъ акында маскаралап: «Ембойлык- ети атасы бир койлык, етисан- ети атасы бир ыстан»-деп куьлемсирей-

ди. Ногайлар акында не затлар билесиз, деп сорайман. Мине онынъ эсинде калган такпаклар.

Анасына карап кызын ал, аягына карап асын иш.

Анасы бирдинъ яны бир, атасы бирдинъ малы бир.

Атам-анам бар болсын, авызы бурны йок болсын. Онынъ маънеси кайдай, деген соравыма.: «Балалар ата-анасын ойламай, оларга калдырмай ас ашасалар, оларды уялтаяк болып айтылган соъз»- деп анълатады. Кыдырма кыскажаклыдынъ акында булай деди: «Эртен кеткен аллезий, кеште келер аллезий, туърли- туърли йибектен туыйме тиккен аьллезий». Кызым-кызым, кыз тана, кызыма келер юз тана, деген йыры бизикиндей экен.

Бу авылдынъ аьдемлери баъри де куран окыйдылар, намаз кылып, ораза тутадылар. «Бизди ата-анамыз, увыл болса, 9 ястан, кыз болса, 7 ястан намаз кылып, куран окып уьйреткенлер, ол затларды билмеген- уьйкен уятлыкка саналады. Далага коьп кыдырма, кыз балага кыдырув уят, деп уьйреткен, куран аьр кимге де тириде де, оьлиде де керек. Сол арада буларга авылдасы Хаджи –оьмир деген кувнак коьнъилли акай кирип келди, мени ораза авызы ман етип, сав авылды коьрсетип шыкты. Мектебин, мешитин, медресесин, доктыр уьйин, орамларын, бир аьрув уьйдинъ касына янасканда: «Бу доктыр Азиздинъ уьйи!»-деп оьктемсиди, коьнъысы уьйлерге коьре ол бек коьркли эди. Туькенге де киргизди, туькеннинъ касында балалар тетиклер мен кыдырып юрилер, олар видеокамерага карап шоьл ногайларына салам йибердилер.

Экинли намазды кылып, Ак ин авылдынъ мезарына, оьдилерге зыярат коьрмеге кеттик.

Билгенимди мен окып, бу мезарга киремен,
 Кабырда яткан кардашка шоьлимнен салам беремен.
 Етсин меним бу дуам каврап яткан янларга.
 Толсын тар камырлары еннет емис бавларга.
 Кардашы калмаган янга болсын дуам секер-бал.
 Аьр кимге де етеек вакыт келсе бу ажал.
 Аяк асты оьленлер шилле куьннен кавраган,
 Язувы йок сынтастар етим кимик яйраган.
 Янасаман оларга, язувларын излеймен.
 Белки ,меним тамгам бар:тиклеп-тиклеп коьзлеймен.
 Неге аьше тарттылар ата-баба мезарлар?
 Бизден дуа куьткендей бир тамырдан шыкканлар.

Соьйтип, юрегим толып, ушын дунияда турганлар ман аманласып мезардан шыктым.

Яткан ерлери ярык болсын, я Алла, окыган дуам ар кайсысына да етсин сосы ораза айдынъ ийги куьнинде.

Бу мезарда эки шейит оьлиги де бар, бизде «шахид» болып оьлген дейдилерше, оларды оькимети ярасыклап ясапты, эки байрак та елпилдеп турылар.Бу отызга толмаган саьбийлер террористлердинъ нас колларыннан ян бериптилер. Мустафа атлы шейиттинъ анасы Рабия оразага деп каладан авылга келипти, оны ман Юксель-абай уьйинде олтырып шай иштик, хабарластык. Кайгырган анадынъ куьйиги оьмир бойга битпейди-ав. «Не коьрдик, не коьрмедик, куьйип-яллап калдык, айттырылган кызы бар эди, киевге шыкты. Мустафадан сонъ бир улым, 4 кызым бар. Соларга тилек тилеп яшайман.»- деп Рабия –абай терен ойларга коьмилип кетеди. Кеште язувларымды, эситкенимди- коьргенимди язып олты-

рганда бир занъыраган балалардынъ тавысы эситилди. Олар оразадынъ басында, ортасында, ызында шарамазан айтып кышкырады экенлер аър бир уыйге келип.

Тур, тур, тур анай, конъыранъды кий, анай,

Ул тапканы ул болсын, кыз тапканы кыз болсын

Ол да мага тень болсын. Балаларга шыгып увак акша пайлайман, олар ман хабарлагым келеди. «Бу абай кыргызша соьйлейме?»- деп сорайды бир бала баскасыннан. «Балалар, билип койынъыз, биз баъримиз де ногайлар, тамырымыз бир, деп мен оларга бир неше ятлав, йыр айттым, олар авызын ашып тынъладылар. Соьйтип коьнъилленип бу куьнимди де озгардым.

23 ИЮЛЬ, САЪЛИ КУЪН.

Буьгуьн мен Юксель абай ман мешитке куран тынъламага бардым, онда бир отыздан артык хатынлар алдыларына уыйкен куран китаьплерин тизип, куран окумага аьзирленгенлер. Бир Лейла атлы яс кыскааяклы ортага табан олтырып, сувдыратып куранын окыйды. Калганлар ишлеринен окыйдылар. Бир сабат кадер окыдылар, мен де оларды тынълап. Кудайым-Аллам, кешир меним куранды билмегенимди деп турдым.

Мешиттен шыгып авылдынъ шетинде яшайтаган Мауэ-анайдынъ уыйине бир Юксель-абайдынъ авылдасы Пынар деген яс кыскааяклы меним басымды етип барды. Ога 90 яс экен. Кайнанасы биз беттен келеятканда теньгизде тувьпты, кайнатам малга бек бай болыпты, деп хабарлайды. «Меним бабам-шарман, анамнынъ табыны- мангытай табыны»- деп бир затлар эсине туьсиреди.

Мауэ- анай заблимдей сарынлар биледи экен, мен оларды, ерден йылы коян тапкандай язып алдым.

Эньши шетте уйим бар, кел де токта
Атынъа иер салайым, куъмис нокта.

Куьлтоьбеди йыйнадым: юрын-мурын,
Мен сени мен соьйлемеймен, шошка бурын.

Окалы боьрким, тел шашым, аврыйды басым,
Аврыганда йокламайды аданасым.

Сен келгенде уйиме, кой соярман,
Салувлы тоьсек, салкын уй бос коярман.

Уй артында атлар куйрыгын тигип отлар
Акшасын неге бермейди бизим яман картлар.

Торгай сойып ас эттим, мол-мол етти.
Арка сатан акалып садака эттим.

Оьлен-шоьптен ас болган,
Бака-шаян бас болган.

Энь де шетте уйинъ бар-тас калавлы,
Баралмайман уйинъе-ийт байлавлы.

Оклавды айландырдым, келин бизге
Доьнсин деп,
Огырлы аягы ман уйимизге келсин деп.

Мауэ- анай кызы ман турады, ол да ислибийке, неше туърли оърнеклер, оювлар тигеди экен. Оларды Голландияга, баска эллерге сагады экен. Ол коърсетеди кайдай оювлар тигип болатоганын. Машалла, оърнерли ногайым.

Мауэ-анайдынъ уыйиннен келгенде уйде савлай авыл-даслар йыйылып, касык боърек ясап турылар эди . Бир мисапир келгенде соьйтип этеди экенлер. Савболсынлар сыйлаганларына. Авылда аьдемлер бир-бири мен бек татым яшайдылар, бирге намазга, куран окувга барадылар. Бирге ифтар этедилер. Коьбиси оразада калага, балаларынынъ янына кетедилер, оьзлерине ас аспага кыйын болатоган болса, коьбиси авылда тынык, рахатлык деп яшайдылар. Абайлар ман коьп соьйледик, мен оларга бизим шоьл ногайларынынъ сарынларын йырладым, такпакларын айттым, яртысын анъладылар, яртысын анъламадылар. Ама кулагында калсын, деп айттым, олар бизим аьдетлерди коьп сорадылар, уйдеги кишкей эр бала ата-анасын карап калады, дегенде бек суьйиндилер, бизде ше олай тувыл, деп куърсинип те алдылар.

Хаджи-оьмир –акай мени Джемал Уйнал уйине конакка алып барды, онынъ хатыны Сыдыка коьбызда кутыртып ойнайды, бизге де бир неше анъды занъыратып шалды. Джемал-атамыз да танымаган аьдем йок экен, оларда конакта Алибий Романов, Казмуханбет Зейнадин улы да болып кетиптилер, компьютерде суьвретлерин коьрип, тамашам келди. Джемал-акай интернетте олтырып, Фесбук пан баьри мен де хабарлап турганын коьрдим, ама азан шалганда ок, ол атылып турып, мешитке Хаджи- оьмир мен асыкты. Мен онынъ 90 ясындагы анасы эм коьбызшы бийкеси мен ногай ман туьрк тилди карыстырып, бир затлар хабарладым, 90 ясындагы анай да

бир неше шынълар шынълады. Ак ин авылында шынъ биллип, шынъ йырлав-уыйкен куез экенин коьрдим. Таравих намаздан сонъ бу туьрк ногайлардынъ «бардак шайын» (бизим орыс шайга соьйтип айтадылар) ишип, ногайлар акында соьйледик. Олар меним аьелиме уыйкен салам айттылар, сени мунда йиберген кожайынынъа коьп савболсын, сенинъ язаяк китаьбинъ бизим ногайларды боьтен де ювык этпеге себеп болсын, деген йылы йоравлар ман мени йолга салдылар.

24 ИЮЛЬ, САРСЕМБИ КУЪН. 2013 ЙЫЛ.

Сен Юксель абай ман бек ювык болдым, ол сосы куьн-лердинъ ишинде меним коьнъилиме етпеге шалысып турды. Бугуьн мени мен кишкей олтырып хабарласайым деп ак тастарлы Наьсип-тетей келди, ога етпис яс. Тавык саклайды, бек кыйын оларды саклав, эки шувал ем еди. Оразамды Анкарада балаларымда тутатаган эдим, бу йыл коьйге келдим. Язда авылда аьруьв:тынык, салкын. Кыста мунда коьмир от ягув зор, соны уьшин калада яшаймыз»-деп хабарлайды. Онынъ соьзлери тынъламага бек кызыклы: «Коьмирди коьтеремен деп оратылып йыгылсам балаларыма ыза болякпан-ав, оннан эсе парахат, аьзир ас, йылы кос деп, тыныш турайым. Ай, биз коьргенди Алла биревге де коьрсетпесин, кайнатам алты ай ыргат юрген, кайнанам оьтпек табалмай бийдайды кавратып, балаларын ашаткан, арпа шай ишкенмиз. Сув бизге келгенли бир он йыл, ога дейим ишпеге, шай аспага, кир ювмага сувды куьен мен кайдан-кайдан тасыйтаган эдик-ав. Ай не шектик биз, не шекпедик. Меним байым Голландияда ислеп пенсияга шыкты, соны ман бет таптык.». Эне соьйтип Юксель –абайдынъ 150 йыл артта салынган агаш тоьбели салкын уыйинде

бурынгыды эскерип олтырдык. Куйы сув ман кир ювсак, коьпирмейди, сабын да танькы-деп косады касымызда олтырган Айше Йылдырым. Мен боьтен де бу авылдынъ сувды сатып алатаганына сейир этемен, бек оьлшеп тоьгедилер олар сувды, бир айга 25-30 лира, бизим акша ман 450-530 маьнет, ол оьлшеп тоьккенде. Сога коьре буларда бав оьстируьв уйкен зор экен. Бадыржанга(помидорга «Домазет» деп бир куьезленедилер. Хаджиоьмир деген авылдасы мага ясылшаларын бир уйкен оьктемлик пен коьрсетеди. Биздегиндей ясылшалар, тек коьп шашпага сув танькы. Азбарларында бир эки емис терек, куьрегеди курытып, оннан таьтли компот асув да бир уйкен етимистей.Мундай терек сизде барма? Деп сорайды Хаджиоьмир, мен айтаман: «Меним Рамазан атлы кайын атамда уйкен бав бар, онда бек коьп емис тереклер, ол бес баласына оны савга эткен. Бизде аьр азбарда емис тереклер оьседилер». «Машалла, машалла, ата-бабаларымыз яшаган ерге коьшип кетейик усай!»-деп куванадылар. Эне сондай экен Ак индеги ногайымнынъ яшавы. Соьйтип тагы да бир «аяк шай» (ногай шайга аяк шай дейдилер) ишип, «Кырк куйы» деген Рамазан- акайдынъ тувган авылына йолланмага аьзирленемен.

25 ИЮЛЬ КАТЫ КУЬН.

Бираздан сонъ уй касына бир ыспайы арба келип токтады, оннан Рамазан-акайдынъ балдызы Музафер Эр йигит хатыны Сание Эр йигит пен туьстилер, олар мени «Кырк куйы» авылга уйлерине конак этпеге деп келиптилер. Юксель абай ман аманласып, Кырк куйыга йолландык, сол бетке караганда бир ап-ак ер коьринди: «Ол Туз коьл, коьрдиньме,

коьрмеген болсанъ, коьрсетейик, деп машинди артына бурып, коьлге карап айдадылар. Бу ап-ак дуныяды ,кардай тегис тузды коьргенде, авызымды ашып калдым:

Мундай уйкен туз коьлге аягымды биринши кере басаман, коьрмеге келген коьп аьдемге ногайдан салам айтаман. Тузлы коьлди Кудай оьзи яраткан ер астыннан йогарыга шыгарып, дуьлли дуныя юзин ога караткан. Ятыр Туз коьл кенъ яйылып, агарып. Ынанмайман тузды басып юргенге, авызыма салып даьмин карайман. Не аьлемет! Не аьлемет туз дуныя, карай турып сейир этпей болмайман! Соьзлер оьзи- оьзиннен тоьгиледилер. «Савболынъыз Музафер-акай, сосы аьлемет-ликти коьрсеткенинъызге!»-деп бек разы боламан. Аьдемлер мунда коьп келиптилер, баьриси де туз уьстинде юрип кайда-кайда барадылар, аякларын батпакка тыгадылар. Сосы тузлы сув аяк авырувга, аякка колга шыккан ярага дем экен. Ювыкта яшайтаганлар сосы ерге тез-тез келип аякларын эмлеп, батпагыннан да алып кетеди экенлер. Мен де анамнынъ аяк авырувына аькетер эдим сосы туздан, батпактан, айхай сени... Тузлы коьлден шыкканда сатувшылар туздан ясалган туьрли -туьрли затлар тизип аьдемлерге коьрсетедилер. Бир оьрнекли калыпты тузлы коьлге бираз заманга таслап койсанъ, сол калыптынъ кебиндей болып туздан туьрли затлар шыгады экен. Олла не де коьреек экенсинъ бу дуныяда.. Тузлы аягымызды шайкап, «Кырк куйыга» кеттик. Ол авыл «Ак иннен» бир он шақырым ерде орынласкан. Мунда киреятып коьзге уйкен, ыспайы уйлер, тегис орамлар яйылганын коьресинъ. «Аьше неге Ак индеги яшав сизикиннен баска?-деп сорайман. «Бизикилер коьбиси Европада куллык этедилер, коьп акша аладылар, каладан да уй аладылар,

авылдагы уйлерге де аьруьв карайдылар»-деп хабарлайды Музафер, касындагы бийкеси де авылына куьезленип соьйлейди. Биз аксамга янасып авылга кирдик, мунда аьр куьн сайын мешитте(булар мешитке джами дейдилер) ифтар (авыз ашар) болады экен. Аьр куьн доьрт аьел болып косылып сав авылга сыпыра тизедилер, эр кисилер мешиттинь азбарында, хатынлар ишинде олтырып, аксамга азан шалганда ок авызларын ашып баслайдылар. Кишкей маштак столлардынь уьстине яс кызлар, келиншеклер ас тизип басладылар: сувык сув, плов, салат, курыган куьрегединь компоты, ясылшалардан этилген кувырмаш. Бир кишкей балга былганган таьтли калашлар.Авызларын ашкан сонь баьри бирге аксам намазын кылдылар. Мешитлерининь ыспайлыгы коьнъилди коьтереди, тап эртегидинь оьрнегиндей туьрли туьсли оьрнеклер, тоьгерек тоьбесинде савлай куранша язувлы, тоьгерек айланып Аллахтынь атлары. Сосы мешит Музафердинь етекшилиги мен салыныпты экен 8 айдынь ишинде, савлай авылдынь аьдемлери , европада ислейтаганлар мешитке деп коьп акшалар бериптилер. Мине кайдай иман! Сосы ярык, ыспайы мешитте авыл хатынлары ман бирге имамнынь насихатын тынъладым,ясы намазды, сонь таравих намазды кылдык. Билмеймен неге, ама мунда олтырганда меним коьзлеримнен оьзи-оьзиннен коьз яслар тыгырдылар, коьмекейим босады.

Кырк куйыдынь иманы кап тавындай каты экен,

Окыйтаган кураны сербет сувлы булак экен. Эр кисиси. Хатыны, карты-ясы, баласы-баьриси де мешитте, баьриси бир ниетте: оразам хабыл болсын деп, Аллам разы болсын деп,айландырып десписин, калдырып баьри исин, келедилер Кудайдынь таза уьйине, разы болып аьр иманлы куьнине.

Мен оларга карайман: тамашага каламан, бу ша меним ногайым, бек оьктемсип аламан.

Аksam намаздан сонъ аьр бир анайга янасып, олардан: «Бурынгыдынъ хабарын, мунда кайтип келгенинъизди, табынынъызды билесизбе?»-деп сорайман. Олардан эситкен табынлардынъ атлары: «Бурын сав», «Юн йыяр», «Шарман» эм Костенгели авылда «Кобтейлер» яшайды деп эситкенде, кужырым келип калды: «Белки, кобтей тувыл, «Кобтлеклер» болар, бизде бар сондайлар!», ама олар бизде «Кобтейлер» деп токтадылар.

Собьитип бу куьн де озды Кырк куйыда. Экинши куьн аксамда мешитте аьдемлер де, арбалар да айлак коьп эди. Буьгуьн мунда хаджга йолланаяк аьел сыпыра тизип, ифтар эте экенлер.Кониядан, Анкарадан, Ак иннен аьдемлер ога «Яхшы йол» айтпага келиптилер. Мешиттен шыгып арба ман тагы бир уьйкен, эки шарлаклы уьйдинъ касына келип токтадык :»Бу конак уьйме экен (гостиница) деп ойладым. Ама сосы эки шарлаклы уьйкен ыспайы мекан хаджга кетеек аьелдинъ уьйи болыпты, ога биз тагы да бир «яхшы йол» айтпага кириппиз. Бир боьлмесине мени де конак деп сыйлап киргиздилер,онда коьбиси ясы уьйкен анайлар эди. Олар ман собьйлеп, аьри-бери хабарды юриттим. Бизим ногайлардынъ такпакларын, шинъларын эситкенде, кайтип бир авызларын ашып тынъладылар, биревлерин эситкенде, аа, бизде де бар сондай, деп суьйиндилер. «Ама тилимиз туьркке доьнген тамам, биз аьли ирак пан да, иран ман да, норвеж бен де- баьри мен де катыстык, деп айтадылар. АХ, МЕНИМ НОГАЙЫМ! Сен кайда бар,кайда йок!

«Кырк куйы» авылда мен тагы да бир аьел мен ювык та-

ныс болдым. Ол- Саьре Эр йигит деген бир ашык кыскажклы. Онынъ уйинде бурынгы куьбиди коьрип тамашага калдым, ога 100 йыл экен. Меним тетем де коьп май этетаган эди сосындай куьби мен, биз, балалар, шерет пен каймак тогыйтаган эдик куьбиде, кашан сосы каймак май болар экен деп алгасайтаган эдик. Балалыгым эсима туьсип кетти-ав... Оннан баска Саьреде бурынгы казан, кустабак бар эди. Кыскажклы оларды бек аявлап бийик ерге салып койыпты. Оьзи де бек ислибийке: аьлемет затлар оьз колы ман согыпты. Джафер атлы байы Музафердинъ иниси экен, Саниединъ келини Саьре болады.. Яасин атлы улына, Фейза атлы сылув кызына косакларды шоьлден алар эдим, дейди.

Саьре мен хабарлап уьй каралдысында турганда, азбардынъ яныннан эшеклерге минген эки койшы акырып-бакырып койларын авылга киргизеятырганын коьрип, кужырым келди: бизде эртенги шак койды- туварды кырга айдайды, а булар авылга айдап авлактан аькелеятырлар. Кой иелери койларын отламага кырда калдырып, сонъ капакка салады экенлер, эртенги шакта уьйге аькелип, койларды савадылар. «Койдынъ не елини бар, оннан не онъган суьт шыгады, бизде сыйыр савмага эринемиз, а мунда койды савады экенсиз!»- деп сейирсинемен. «Койдынъ суьти бек койы болады, пыслалгы да майдай, олар бек баалы эм пайдалы»- деп яваплайды Саьре. Онынъ байы Джафер янъы казылган куйыдан яс тереклерди сувгарып туры. Сув алув уьшин ерди 72 метр теренликке казув керек экенин билгенде аьжейип эттим, бизде болса 32-34 метр казанъ келеди ше сув!

Сув казув, сувлы болув-мунда колай тувыл ярабий .Сувды сыйы бу авылларда бек уьйкен. Неге булай сувсыз ерлерге

конгансыз?-деп сорайман. «Бизим ата бабаларымыз Туьркке коьшип келгенде, туьрк патшалыгы сорапты : «Кайдай ерде яшамага суьесиз?» Ногайлар : «Шоқырак ерде»-, деп айтып-тылар. Ама оны туьрк патшалыгы «шорак» деп анылапты-ав, таблейсиз ногайымды сувсыз шоракка олтыртып та койыпты. Эне соьйтип ногайым кургаклыкта ятып калыпты.Саьре кыймасым ман аманласып мен Конияга йолланаман, онда мени Музафер Эр йигит алып барады. Кырк куйыдан сонь «Шынъгырлы авыл» келеди, сонь «Бадырлы авыл», оннан сонь «Кулы» деген район центрден Кония калага баратаган ярасык автобуска олтыраман. Автобустынь терезесиннен кень данъылларга карайман, теп-тегис, тап-таза, йол бойынша яс тереклер эгилген, ерди бек суьедилер мунда.

27 ИЮЛЬ САЬРСЕМБИ. АМАНМА, КОНИЯ!

Кониядынъ автовокзалында Незакет атлы кыскайклы куьтип турады. Экевимиз Мустафа Алтынташ ислейтаган уьйкен меканга барамыз, онда акамыз Абдурахман Беркджан ман карап турылар капыды кень ашып. Мустафа Алтынташ ногайша бир аьруьв соьйлейди: «Бизим ата-бабаларымыз мунда 1864-1865 йылларда келгенлер... Тарихимизди аьруьв билемиз, ызгы йылларда Россия ман катнасувымыз суьйинтеди, ясларымыз уьйленсе, ювыклыгымыз мукаят та беркир эди»-деп оззеленеди. Мустафа Алтынташ акамыз бан хабарлап, Абдударахман Беркджан Незакет экевимизди Кония каладынъ энъ ваьлий, ярасык ери- Мевланага яткан ерге киргизеди. Онда киргенлей ок кевдень бир аьлемет сезимлерге толады. Мунда аьдем 7 кере кирип, дуаларын окыса, Хаджга баргандай боласынь, деп айтканда калай суьйиндим, тамам

хаджды коьргендей болдым, онда бармага да ниетим бар коьптен(Аллах буйыртса). Ким ол Мевлана?- деп сорар шоьлдеги ногайларым. Мине онынъ тарихи.

Сонъ Абдурахман-акай бизди ислам туькенине киргизип, конакбайлыгын коьрсетеди: «Аятуль-Курси», «Берекет дуа» «Мухаммад» деген ыспайы мойшак пан этилген сувенир, «Мевлана» сувенирин, кишкей дуалар алып дорбады толтырады, мен уялып: «Койынъыз,койынъыз, мен уьшин коьп шыктаж этпенъыз»-,деймен, ама Абдурахман-акай: «Сен бизим буьгуьн сыйлы конак, эстелик болсын Кониядан»-, дейди. Шоьлге келгенде бизим уьйде де конак болынъыз, деп оьзегленемен. Абдурахман Беркджан ногайша тап-таза соьйлейди , тарихти бек аьруьв биледи. Биз бетте ногай дослары да коьп: Солтан Джумаев, Нажмудин Мансуров, Рашид Аджигайтканов, Зинаида Коштакова акында бек йылы хабарлайды. Шамиль Аджигайтаровты болса оьз увьлындай суьеди, мен мунда келеекте Шамиль де оны бек мактаган эди. Экевлери бек амалсыз экенлер. Мевлана музейининъ кыдыртып, Абдурахман бизди Незакет Эр йигит уьйине элтеди. Незакеттинъ киеви Селдин Аксай такси айдап кеш келеди , оны мен коьрмедим, улы Норвегияда ислеп, онда калыпты яшап, норвеж алды. Дейди, бир уныгы бар. Ялгыз кызы Куьбра программистке окыйды. Незакетинъ Аланияда, тенъиз шетинде де уьйи бар, ол мага, экевимиз кыдырып барайык онда , дейди, айхай да, ама заман тар, аьли де мага ногай авьлларга бармага керек. Кеште Незакет кызы ман экевимизди Кониядынъ энъ ярасык паркына элтеп, бир аьруьв ресторанда сыпыра тизеди, ол да Конияда ногай хатынлардынъ дернегин ашпага мырады бар экен, оьзи де ятлав язбага талпынады, тек туьрк

тилинде, заман болса, ятлавларымды ногайшага коыширер-синьме?-деди. Озьекте, эмишлик болса, баъри затт та болар. Мага да бир аьруув ятлав багыслады.

Незакет уьйинде бек ярады мага, аман тур, сен де бир кыймасым.

28 ИЮЛЬ 2013 ЙЫЛ.

Буьгуьн Абдурахман Беркджан «Кония ТВ» телевидение мен репортаж акында соьйлести, олар ногай дернегине келип, мени телевидениеге алдылар, туьрк еринде сизге ярадыма?- деп сорадылар. Телевидениеге мунда бек яраганын, келуьвимнинь себебин айттым.

Сонь Абдурахман-акай мага айтты: «Энди мен сени бизим бир коьп уьстинликлерге етген ногайымыз бан таныстырайым. Онынь аты- Шуькри Текэр. Ол аттынь маьнеси калай дегениме Текэр- «Бир аьскер» деген маьнеде деди. Шуькри мен танысканда оннан сорадым: «Сиз коьп уьйкен бизнестинь ашкышын тавып ислеп келеятырсыз, шоьл ногайларымызга келип, онда бир куллыклар эткинъиз келмейме? Бизде мал коьп, суьт, эт эркин, сизге де аьруув, бизим ногайга да куллык шыгаяк.» Сол соравыма ол тезден сосы сорав ман Дагыстанга бараяк ойым бар, деди. Туьркте яшайтаган ногайымыз бан соьйтип бир пайдалы куллыклар юритсек, баьримизге де аьруув, деп ойдлайман.

«Савбол, Абдурахман- аданас!»-дедим. Сонь Райме-абай уьйине конмага кеттим, онынь улы Серджук Беларуссияда ислеп келипти, сога коьре орысша бираз биледи. Ол мени озининь кызы ман баска районда яшайтаган абасына конакка элтеди, туьркке эрге барыпты, араб тилининь окытувшысы

болып ислеиди.. Кеште, аксам намазды кылып, Райме- абай- дынъ енгесиннен той аьдетлерин сорамага бардык. Ол Мариям-абай бир соьйлемеге суьетаган кыскажаклы: «Эртеде тойларымыз бек кызыклы болып оьтер эди, ама аьли де коьп аьдетлеримиз саклаган. Алдын айттырылажак кыздынъ уьйине кызлар барар эдилер, кеде бет кызлардан тири козы йибере- ди, мойнына савгалар илип. Козыды кыз бет сойып, асыл- лап, келген кызлардынъ алдына асып тизетаган болганлар. Кызлар ашап- ишип юбанып, бийип- ойнап кайтар эдилер. Аьли ол аьдет калган. Кыз айттырсаж, таьтли ашаймыз, ку- маш- явлык элтенеди. Кызга тойда коьп алтынлар салынады. Уьй иесине акша, савга аькеледилер». Бек кызыклы болды Марие-абай уьйиндеги хабар. Мен оларга бизим той аьдет- лерди айтканда тамаша эттилер. «Кыз да берип, алтын да бе- ресизбе? Сиз беттен кыз алув аьруьв экен, ярабий!»

Соьйтип Кония калада Райме-абай уьйинде сьйланып, Кония ман аманластым.

Аман кал, Кония, аман кал, калай суьйдим мен сени. Аман кал, Кония, аман кал! Шоьлден келген бир кызды, ка- шан болса эске ал. Юлдызлардынъ яржкларын койныма алып бараман, яржыннан мен онынъ яшавга дем аларман! Кудай берсе, Мевланага тагы да бир келермен, орамыннан бу кала- дынъ куьезленип кезермен.

НОГАЙ АВЫЛЛАРЫНДА. 29 ИЮЛЬ КИШИ ЮМА.

Кониядан мен Кулы район орталыгына келип туьстим. Онда мени Сейдахметли авылдан келген Хасан Менъли бий- кеси Айше мен карап туры эдилер. Олла меним ногайларым бир де коркпага бермедилер мага. Кулыга еткенше Абдурах-

ман Беркджан тел сога- сога турды. Анкарадагы аданасларым да сен аьруьвме, кашан каерге барасынъ, кашан куьтейик, деп турдылар.

Хасан Менъли акайды соьйлеп баслаганда ок ногайынынъ шынты патриоты экенин анъладым. Ол Крым ногайларынынъ коьп кезипти, Дагыстанда, Киргизияда болыпты. Ставрополь крайдынъ ногай авылларында, мезарларында коьп кезип, коьп загла тавыпты. Коьп тамгалар биледи. «Не уьшин Сейдаметли-авыл деп айтылады?»- деп сорайман. Энь бас деп авылга эки аьдем келип, ерлесиптилер: Сеит эм Амет, соны уьшин соьйтип айтылган»-дейди. «2009 йыл сабантойга Валерий Казаков пан Фарида Сидихметова келдилер. Фарида айтты, меним Сейдахмет атам бу якларга келип, сонъ кери кайтып кеткен, сога коьре Сейдахметли болар»..

МАНДЫРА АВЫЛ.

Кулыдан шыгып биз Мандыра- авылга да кирдик Хасан Менълидинъ бир абасына, онда да бесик, той аьдетлери акында соьйледик. Ол бизге бала тувганда уьстине кырк касык сув куятаган аьдет акында айтты. Ол балады «кырклав» болады экен. Тойларынынъ акында бек кужыр хабарлайды: «Мен киевге барганда 20 ат арба болып аькеткенлер, уьйкен куьез ол заман. Атларды туьрли явлыклар ман ыспайлайды. Конъырдавыклар ша! Куьез!Келиншеклерден явлык тилеви ше, тамам кино..»

КОСТЕНГЕЛИ АВЫЛ.

Мандырадан шыгып Костенгелиге кирдик, онда Хасан Менълидинъ карындасы киеви эм юзге янаскан кайын ана-

сы ман яшайдылар.Карт анайдынъ соьзи де, эси де,тамагы да сав, машалла! Аьр кимге де сосындай узын, савлыклы оьмир берсин! Костенгелиде олтырганда Хасан Менъли коьп шынълар шынълады, олардынъ бир нешевлерин язып алдым.

Терезеси капыдай, капысы айдай
Бек мактайсынъ сол кызды:коьрейим кайдай.

Ай янында бир юлдыз айланады,
Байдынъ улы болганда сайланады.

Ай янында бир юлдыз,айга тарттык.
Байдынъ кызы болганга кимнен артык.

Айттырайым атанънан,
Берсе алайым, оьзинъ суьйген еринъе
Уьй салайым.

Айттырсанъ атам бермес, анам суьймес,
32 тамырдынъ биревин ийимес.

Аргы шетте уьйим бар, келе кетсенъ,
Шекерден шербет этейим иске кетсенъ.

Шакырды кораз, атты танъ, аян- даян.
Сыншы экенинъди билейим: танъга даян

Сыншыман деп мактанма сенинъ оьзинъ,
Сыншыларга йолыксанъ, кайнар коьзинъ.

Шынъляяк болсанъ, тез шынъла. Сыкты яным,
Шенъилшегим кыйсайып, ашыкты карным.

Асылдым айва терекке, йыгылдым сазга.
Шашымнан салкын этермен сендей яска.

Калдынъ шыпта астында таз басылып,
Мен сен болсанъ оьлер эдим йипке асылып.

Кетсенъ яхшы йолга кет, яманлай кетпе,
Мен уьйинъе барганда тентиретпе.

Тереземнинъ тубинде солбыр сокпак,
Атам сага нетеек, оьзинъ коркак.

Ай янында бир юлдыз, ай тамгасы,
Куран аьруьв окыйды бай баласы.

Кокьктен ушкан тырымтай канаты кындай.
Калай аьруьв олтырды эки тотай.

Мал дегенде бар эди бир ала танам,
Борышка кыз берсе, ал деди анам.

Сорасалар аькетсин ала танады.
Борышка кыз бермеймиз, деди анам.

Мен шонтай пылладым ал шокадан.
Йигит болсанъ, ал да кет каралдыдан.

Мен анамнан ак тувдым, болман кара.
Зыян этип бермен сага бир пара.

Уйдинъ алды тап-такыр. Биялам бакыр.
Сиз бетте той болса , мени шакыр.

Шынъ дегенинъ не шикар, акыл болса.
Шынъ ман сарай саларман, макул болсанъ.

Аргы шеттен келеди эки ак теке.
Кайнатанъа салам бер, кыйсын неке.

Ундирикте быламык- симсир касык,
Мен сени мен сойлемеймен-авызынъ сасык.

Тостакайдынъ туьбинде тогыз боьрек.
Ездемнинъ тойына кобыз керек.

Уйкынъ келсе, ят уйкла, туьс коьрерсинъ,
Коьргенде коьз атып коьп юрерсинъ.

Ювырып шыктым капыга. Карадым айга.
Карай-карай тоймадым узын бойга.

Шертлевик берсем шыртылда, элме кокыр.
Таьне сагыз берейим-шайна олтыр.

Анам мени береди эффендиге.
Озим суьйип барарман кекеллиге.

Мен анамнан ак тувдым, болман кара.

Зыян этип сабынга бермен пара.

Бир коразым бар эди. бастым да сойдым.

32 адам ман озим де тойдым.

Коразым да ярады бир керекке.

Ярым кило май шыкты шыр боьрекке.

Сосы аьлемет шынъларды тынълап болган сонъ, Абдурахман Беркджаннынъ анасы Гулизар абайдынъ колын алмага бардык. Ол мага : «Абдурахман баламнынъ коьрген коьзлеринъди суьейим!»-деп коьп кушаклап, коьп суьйди.

СЕЙДАХМЕТЛИ АВЫЛ.

Сейдахметли авыл бираз тавлар болган ерлерде орынласкан, онда киреятып бираз аьдемлердинъ орамда йыйылганын коьрдим. олар ман арбадан туьсип аманласканда ок йылы карап суьйингенин коьрдим. Авылда савлай бузылган уйлер тамашага калдырды. Мунда тек он аьел яшайды экен. Авыл капалмага карапты Хасан Менъли айтканлай. Биз келгенли бир ярым сабаттен сонъ сув келуьви токтап калды. Мунда соьйтип калатаган куьн де болады экен. Сув мунда бек сыйлы.

Хасан Менъли билмеген зат йок, Зухра Шандиевады, Мая Булгаровады, Асият Кумратовады. Яхья Кудайбердиевти эм сондай баскаларды. Тагы да ол мага бек коьп туьрк ногайлардынъ нышанларын айтты.

Балалар аккан сувды кирлетсе, куьна деп саналган.

Пышактынъ кескин бети йогарга карап турса, ол уйдинъ сыйыры яде койы оьлеек дегенлер.

Бала энъкейип аякларынынъ арасыннан караса, конак келеек дейдилер.

Хасан-Менълидинъ уйине кешки намаздан сонъ сав авыл келди, шоьл акында эситпеге, конаксуьер калай мундагы аз санлы аьдемлер. Хасаннынъ бийкеси Айша неше туьрли зияпетлер этип бажарады, аьр бириси авызынъда ирийди, оьзи айлак мол коллы. Бу кишкей авылда Киргизиядан келген аьел де яшайды Мухаммед Сея атлы бийкеси мен, кишкей авылдынъ мешити де бар. Онда имам Яшар ян косагы Элиф Турсын. Надия атлы суьйдимли кыскакылыдынъ эри болса- азербайджан миллети, Кемал ман Фикрие де бир аьруьв инсанлар, Атидже, Фейзи... Бир аьелдей сосы бавырмалы аьдемлер. Ярты кешеге дейим бир-биримизден айырала алмаймыз. Не шаклы арысам да йолдан, буларды коьргенде коьнъилим коькке ушады. Калай сагыныптылар ата-баба аьдетлерин, аьли де айттагы, деп тилейдилер мага. Мен оннан сайын канатланаман, тойларымыз, байрамларымыз калай озатаганын айтаман.

Экинши куьн эртен уйине ногой шай ишпеге Надия шақырады. Надия бизим Карагас авылдагы Сафура атлы кыскакылыга кусайды, «бир калыптан шыккандай», ога да соны айтаман, ол «Сафура, салам!»-деп видеокамерага кышқырады. Надиядынъ уйинде баьри зат та тамам каладагындай: интернет, скайп, не керек болса, сол бар. Компьютерге янасканда, бир затка аьжейип коьрдим: артында кагыт ящиктинъ ишинде тавык ятыр эди. «Вау, бу не зат?» Бу аьлемет

тавык уйдинъ алдында «кук, кук»- деп кетпей турады экен. Эсикти ашканлай ок компьютердинъ артына кирип, олтырып юмырткалапты. Эгер киргизбесенъ, уйкен юмыртка табады экен, ишинде эки сарысы ман. Соьйтип компьютердинъ артын яратыпты, Надия ога ящик салыпты. Юмырткалап ок та эсиктинъ янына барады, аш, деп. Эне сондай аьлемет тавыгы бар Надиядынъ. Онынъ ялгыз улы Каан ялдамага суьеди, оннан енъуьвши де болыпты. Энсар косагы мал саклайды, уй алдында анъ толы: коькис, баьпий, каз, тавык... Надия бек исли экен: ахыр туьрли затлар согыпты, олардынъ оьрнеклерине караганда ынанып болмайсынъ аьдем коллары ман этилгенине: сондай да ыспайы! Сондай тагы да бир уста бар бу авылда-ол Фикрие. Ястыклары, тоьсемелери кайдай бир ярасык-ав. Оьнер, ама бу оьнерге кайдай бир уйкен сабырлык эм шыдам керек-ав. Туьрли оьрнеклер тигуьв уьшин аьдем шынты суьвретши болув керек, Сейдахметли авылдынъ суьвретши бийкелери оьзлерининъ он санлы кишкенекей авылында ислерин саклап, яшавга куьезленип турадылар.

АНКАРА, 30 ИЮЛЬ

Кулы райцентрга мени Хасан- Менъли бийкеси Айше мен аькелди. Онда Анкарага дейим олтырттылар, аманластык, савболластык. Анкарадынъ вокзалында 66 ясындагы Саами –агай, «Ногай Орда» деген эм сондай баска китаплердинъ авторы йолыкты, метро ман онынъ уйине бардык. Ол мага оьзининъ китаплерин савгалады, каппага ногайша билмейди. Бир- биримизди коьп анъламадык. Бираздан сонъ Мусабий Уйнал бийкеси Сечкин мен келип, Незакет аьптезининъ уйине ифтарга аькеттилер. Незакет абайдынъ бала-

лары. Уныклары, киевлери-баъри де йыйналып авыз ашпага азырленедилер. Олар ман ногай аьдетлер акында коьп соьй-ледик. Баъри затымыз да каляятыр, айхай сени. «Акрабам, тейзем, аркардашым, торыным»-деп соьйлейдилер. Мен оларга: «Аданас, аьпте, синъли, абай,акай, унык, йиен» -деген кимлер экенин анълатаман.Оьзимиздинъ ана тилимиз мунда шет элининъ тилиндей болып калган. Мен буьгуьн Мусабий акайдынъ мисапири болдым.

31 ИЮЛЬ 2013 ЙЫЛ

Буьгуьн меним суьйикли уныгым, кызым Наргиза 2 ясына толады. Оьзим алыста болсам да, юрегим оны ман. Хайырлы ясынъ ман, дуныям. Аллах буйыртса, сен оьскенде туьртеги ногайларынъа тез-тез катнасып, меним йолымды алып, арамызда яратувшылык байланыс юритерсинъ, деп сенемен.

Мусабий мен Сечкин мени Бактышан кыймасыма аькелдилер. Онда болса оьзимди тап оьз уьйимдей сеземен. Доьнди-абай эсик алдында куьлемсиреп йолыгады, мага деп сап-сары ногай шай асып койыпты...

Джемиль Суьтбас эм Рамазан Джан- ногай дернегиниь басшылары аьр бир куьниме, оьзлери айтканлай, прогамма саладылар. Олардынъ аьдемлери де шалт ислейдилер, мени керек ерлерге аькетедилер. Бираздан сонъ Бактышан кыймасым уьйине Мухаррем Йылмаз кирип келди, киргенлей ок: «Мен сизди таныйман, Карагас авылда коьргенмиз бир-биримизди!»- дейди. Сонъ Казгерей- атайды,Марзтет абайды эсине алады. Олар янъы салынаяткан мешитте ногай шынълар шынълаган эдилер конакларга. Мухарремнинъ эсинде ногай конакбайлыгымыз аьруьв сакланыпты.

Мухаррем мен Башкент университетине йолланамыз. Онда бизди бир аьлемет акыллы аьдем куьтеди-ол профессор Суэр Экэр .Бек ярады сосы инсан мага, кайдай терен ойлы, ама соны ман бирге кайдай тань, бавырмалы. Бизди коьргенлей ок оьлди-соьнди. Ногайлардан тил акында макалалар коьп керек деп айтты, оьзлерининь веб-журналын коьрсетти. Суьэр Экэр мен бирге доцент Сема Аслан Демир мен ювык таныстым. Ол туркменлер акында диссертация язады экен. Ставрополь крайда яшайтаган туркмен авылларга барып, олардынь акында мага язып йиберсень калай аьруув болар эди, деп тилейди. Мен не затка тамашам келди: мунда коьп аьдемлер билимли, билим Турцияда бас орында экенин аньладым. Билимли аьдемлердинь басы сыйлы, оьрмети уьйкен. Университетте 3 сабат заман кадер соьйледик, тил ,адабият акында. Суьэр Экэр: «Дуныямыз тар болды, коьриспеге, соьйлемге енъил. Биз баьримиз де туьрк халклары бир-биримиз бен ювык аданас-кардаш. Биз йойылып бараяткан тиллерге уьйкен маьне беремиз, олардынь акында коьп язамыз, тиллерин мутпасын деп шалысамыз»- деп хабарлайды. Ол туьркше соьйлесе де, мен онынь ойын, мырадын бек аьруув аньлайман. Алдын Суьэр военный, подполковник болыпты, аьли болса оьзин аьлимлик дуныясында оьзин «сувдагы балыктай» сезеди.Эне соьйтип сосы аьлим мен заманнынь кайтип кеткенин де сезбей калдык. Мен олардынь интернет журналына ногай йыравларымыздынь суьвретлерин салып, тукумларын, атларын латин алфавити мен язып калдырдым. Мине бизим шоьлде кайдай йыравлар бар, деп оьктемсидим. Башкент унвеситетининь студентлери, баьри туьрк эли коьрсин, билсин Руслан ман Линады, Фатимады, Айгуль, Гуьльназ, Алибий, Ариф, Бегали- баьрин де. Иншалла бир

куён келер: ногай шоьлдинъ йыравшылары баьри де келип мундагы ногайларга йырлагандай. Астраханъ калада озган «Эдиге» яслар куббининъ фестивалининъ суьвретлери де калды онда сыйлы конак болып, олардынъ баьри не де Суьэр бек суьйинди.

Университеттен шыгып Мухаррем мен Арсланбек Султанбеков пан йолыгыспага кеттик. Ол неше куьннен бери обьзининъ продюсери мен видеофильмлер шыгарып юри эди. Телефон ман бир неше кере соьйледик. Арсланбекти мунда танымаган-билмеген аьдем йок. Бир кере оны бир аьскершилик куьбине тувган Элдинъ маьнелигин куьшейтуьв мырат пан концерт бермеге шакырадылар. Зал аьдемнен сыпма-сык, эсикке дейим толган. «Карагас авылыма келгенде» деген йырын йырлап баслаганда, савлай зал оны ман бирге йырлаган. Асау сосы концерт уьшин акша да алмаган. «Тувган Эл» деген сонъ ярамас, дейди. Янъыларда туьрктеги фольклор йыравшылар ишинде интернетте баьриннен де коьп тавыс алып, енъуьви (лидер) болыпты. Асауды мен тагы да баска ягыннан билдим: ол ногайынынъ тарихин бек аьруьв биледи, халкынынъ шынты патриоты. «Саният дуньясына кирсенъ обьзинъ уьшин яшав мутылады»-, дейди. Да, Асаудай талаплар тек халкы, эли уьшин яшайдылар.

Кеште ногайлардынъ дернегинде тагы да бир кере ногайлар йыйылдылар. Олар мени энди Адана, Джейхан, Балыкесер калаларга, олардынъ касындагы авылларга(коьйлерге) йибермеге соьйлестилер. Аданага Анкарадан алып 6 сааьт заман юреди автобус, ама ногайларымды коьруьв уьшин кайда да бармага аьзирмен.

Бу кеше мен тагы да Бактышан кыймасымда конакла-

дым эм эртенги куьн Джем Арслан деген йигит келип мени туьрк язувшылар дернегине аькетти. Мунда баьри туьрк халк язувшыларынынь,шаьйирлерининь китаплери бар. Тек ногайлардыкын коьрмедим. Джем Арслан оьзи туьрк миллети болса да, ян косагы-ногай эм ол ногайлардынь маданияты, адабияты ман бек кызыксынады. Язувшылар дернегинде мен коьнъил уьшин катнасаман, дейди. Оларда ай сайын шыгатаган журнал да бар экен. Сосы журналга онынь бийкесининь тетесиннен эситкен бир ногай эртегиси ле кирипти. Джем оны мага уьйкен оьктемлик пен коьрсетеди. Бала кишкей заманда бийкем мен экевимиз коьширдик , дейди. Джем тек 33ясында болса да, коьп эллерди кезипти .Ол Шамиль мен де бек аьруув дос экен,оны сорайды, мактайды.Джем алар йылда бир кере туьрк язувшыларынынь симфозиумын озгарады экенлер. Онда Иран, Афганистан. Азербайджан, савлай туьрк язувшылары катнасадылар.Турцияда олардынь китаплери шыгады. Мине кайдай яратувшылык ислерин юритеди бу йигерли яс. Джем университетте окыганда коьп туьрк тиллерин уьйренипти, сога коьре ол ногайша да бек аньламлы соьйлейди.

Адана каладынь автобусына мени олтыртаятып, Джем йолавшыларга карайтаган Гюль атлы кыз бан танысып, бизим мисапиримиз, Россиядан келген, деп мени тапшырады. Ол кызалак та гюль десе гюль экен, Аксарай вокзалында токтаганда колымнан етип ас ашайтаган ерге аькетип сыпыратизеди. Танымаган- билмеген ят кызалак сондай сый эткенине бек тамашам келди. Ол оьзи Анкарада окыйды, акша табув уьшин автобуста да ислейди. Эне соьйтип бир Гюль атлы кыз да таптым мунда.

АДАНА. 1 АВГУСТ.

Адана калада мени Фатих Караганди деген язувшы эм доктыр оззининъ бийкеси мен йолыкты эм больница басшысы берген ифтарга аькетти. Ол да ногайлар акында коьп тарих биледи. «Джейхана калага ногайлар 1400 аьел болып келгенлер 1860 йылларда, бек коьп ногайлар кырылган бу калада иссиликтен, туьрли юкпалы маразлардан. Куьнде 15-17 аьдем оьлетаган болыпты..» Фатих бек аьруьв биледи тарихти эм туьрк тилинде хабарлайды, ама мен онынъ коьп созлерин аньламайман. Аданада уйгынланган ифтарга туьрк халкларынынъ дернегининъ басшысы Исмаил-бей акай да келипти, ол мени Джейханга алып кетти, уьйинде 80 ястан озган анасы ман сылуьв бийкеси хош коьрип алдылар. Исмаил Бей Таймас хатыны Нильгун ман бир аьруьв тынык яшайдылар, уьйлеринде юмсак ава, тамларында туьрли суьвретлер илуьвли. Олар бу аьелдинъ саният дуьняга авслыгын коьрсетдилер. Исмаил акайдынъ анасы Минавр -80 ясындагы анай да , баьри де оразада.

Энди меним Турцияды кезуьвим бу бетлерде басланды. Исмаил-акай оззининъ ислеьтаган администрация меканына аькелип, ис йолдаслары ман таныстырды. Сонъ меним басымды етип, ногай авылларга элтемеге деп, эки аьдемге тапшырылды. Олар: Серкан Джан эм бир ногайша аз аньлайтаган ногай атай.Бас деп Серкан- йигерли яс бизди оззининъ анасынынъ синълиси Азизеге конакка элтеди. Ол киеви Месут пан бизди кушак яйып, хош коьрип алдылар. Олардынъ баллы инжирин ашап, мен салкын уьйде кишкей яйладым эм аьелин ногайша уьйрттип басладым: аданас, ини,аьпте, синъли, эней, нагаш акай,ездей,акай, кешек эм с.б. созлерди уьй-

ретип кеттим. Не затка суьйиндим, сосы ногайларымнынъ ана тилин анъламага, билмеге ымтылганларына. Неше соьзлерди язып алдылар, кайта-кайта маьнесин сорадылар, мени йибергиси келмей турдылар. «Тилимизди муттык-ав»-, деп куьрсиндилер. Биз коьп ногай аьдетлерин эске алдык, шоьлимизде буьгуьнлерде кайдай аьдетлер сакланатаганын хабарладымыз. Олардан да эситкенимди айтаймыз.. Бала тувганда молла шақырып оқытадылар. Ат тагадылар. Балага 40 куьн дегенде уьйкен суьзгиш тепшек аладылар. Онда 40 кишкей тас, 40 туьрли шешек, бир алтын саладылар. Сонъ «Ашхадуды»... айтып баладынъ уьстиннен уьш кере юритедилер, юритейтып суьзгиштинъ уьстине сув куядылар. Суьзгиштен сув баладынъ уьстине агады. Маьнеси: шешкейдей ыспайы, тастай берк эм алтындай бай болсын деп. Бек ярады бу аьлемет аьдет мага. Маьнеси терен, ата- бабаларымыз аьр бир затты ойлап-шегип этипти-ав. Соьйтип, маьнели хабарлар тынълап, бир-биримиз бен коьптен коьреспей калган ювык кардашлардай таьтли аманластык.

Энди биз «Еллибе» деген ногай авылга бармага токтастык. Онда ногайша аьруьв соьйлейдилер деп айттылар. Арба алдыга тыгырады, мен тоьгерекке аьжепсинип карайман: йол бойы ажибийдай шашылган, «ай шешеги» сап-сары болып яйылган, ай шешек деп олар куьнайланга айтадылар. Сонъ яп- ясыл даьрийдей болып бамбук тогайлар тоьселип ятырлар. Фыстык (арахис те) коьп шашылыпты. Серкан оьсимликлер атын туьркше айтады, анъламаганда телефоныннан сорады. Ол да сосы не оьсимлик экенин айтып береді. Яшавымда биринши кере коьрдим бамбук кайтип оьсетаганын. Еллибе авылдынъ ортасына келип токтадык, коьп нар тере-

клекр коьрдик, шоккир шешекейге кусап оьседи экен инжир тереклер де. Бизде сосы емислер бек баа, а мунда ийилиптоьгилип оьседилер. Мешиттинъ касында коьп картлар йыйылып туры эдилер. Олар ман аманластык, таныстык, хабарладык. Магмут Кантемирдинъ ата-бабасы Кобаннан келипти бу бетлерге. Джемал Курт- Кырым ногайдан, Лютфи Етиз оьзин крым татардан, дейди. Олардан сорайман, сиз ата-бабадан эситкен болып хабарыньыз барма кайтип келгениньиз, олардынъ хабарлары эсинъизде калмаганма, деп, ама коьбиси бир зат та билмейди. Мунда Джейхан калады курган аьдемлердинъ атларын эситтим: Оьмир-акай, Ариф-акай, Али-акай, Шукри-акай, Кали-акай деген аьдемлер.. Бу авылдынъ аьдемлери Россия ногайлары акында коьп сорадылар, мени авыл мезарына да элтедилер. Мезары болса тамам бир бав, иши сап-салкын. Мезарга бизди авыл администрация басшысы оьз арбасы ман элтеди. Сабантой этеди экен олар, тек ога «тепреш» дейдилер, сонынъ дискин де бердилер. Соьйтип бу авыл ман да аманластык.

КЫЛЫШ КАЯ АВЫЛЫ.

Еллибеден шыгып арбамыз Кылыш каяга карап ювырады. Не уьшин соьйтип аталган деп сорайман. Бу авылда уьйкен кая бар экен, оьзи тап кылышка усайды, соны уьшин соьйтип аталыпты деп анълаттылар мага эм уьйдинъ тоьбесине миндирип сол каяды коьрсеттилер. Мунда ава сузык эди баска ерлерге коьре. Адин акай, Рамазан акай болып мезарга барганда бир коьп ногай тамгалар коьрдим сынтастарда. Олар астенкелердинъ тамгалары эди. Меннен бир акай бу яспа яде кызба деп сорады, олар бу не экенин де билмейдилер. .Ра-

мазан акай ман Адин акай болып мезарда билген дуаларымызды окып, авыл ман да, мезар ман да аманласамыз. Авыл аьдемлери бизди озгараятып тагы да бир неше хабарлар айтадылар ногайлар акында. Армянлар ислам динин алмаган уьшин, оларды коьп сойганлар, дегенди эситтим. Аталарымыз ат сойганда, туьрклер коркып, кой булар ат соядылар, тезден бизди де соярлар, деп касларынан коьшип кеткенлер, дедилер. Соьйтип Кылыш кая да артта калды, ол да бизим ата-бабаларымыз курган бир кесек ер.Орхание коьйине болса 1876 йылда ногайлар Крымнан баслап Румынияга, сонь Турцияга 100 аьел болып келгенлер деп эситтим. Олар да арпа,бийдай, ай шешек, куьн табак оьстирип яшайдылар.

Юрген сайын янъы кужырлы хабарлар эситесинь ногайларынь акында.Султан Чаир (Шейир) авылда 50 ногай аьел бар экен,олар да Румыниядан, Крымнан келиптилер, таза ногайлар. Бандырма каладагы Рамазан- акайдынъ хатыны лезгин, аты Наарын, ама ол да бир зат та билмейди лезгинше. Турцияда аварлардынъ аьели де бар экен. Коьп миллетлер кетиптилер сосы элге, баьриси де юрт тавып, иманларын беркитип яшап калыптылар, тек не пайда тиллерин мутыптылар.

Бандырма каладан Рамазан акай мени уьйкен кемеге олтыртты. Мермер тенъизи мен Стамбулга дейим эки саьат юзип бардым.

Мермер тенъизин юздим туьрк элде,
 Коьк еннеттей коьзиме коьринди.
 Коьк туьсиндей сувы тегис, рахат,
 Коьк пен сув косылгандай саьат.
 Мермер тенъизин коьп юзген ногай-

Ярады соны уьшин ол мага калай.
 Мермер тенъизи эсимде калар.
 Коьк юлдыз болып шоьлимде январ.
 Мермер тенъизининъ сувы Кара тенъызге агады.

ТАГЫ ДА СТАМБУЛ КОБЗ АЛДЫМДА.

Кемеден туьскен ерде мени Вейсель Демир деген ногай куьтип тура эди. Тап биз беттинъ ногайына кусайды, оьзи тап-таза ногайша соьйлейди, ногай айтканлай шемишкедей шертеди. Вейсель Стамбул каладагы ногайлардынъ «Бирлик» организациясынынъ басшысы.1996 йылда курылган биринши «Бирлик», 6 йыл ислеген, 2008 йыл сосы организация экинши кере туьзилген. Соннан бери бу куьнге дейим ислеп турады. Ол мени оьзининъ офисине аькелди. Ол оьзининъ ногайы уьшин яны бек авырыйтаган аьдем экени аян коьринип туры, Туьрк телевидениесине бир неше передачалар аьзирлеген ногайлар акында. Дагыстан президенти Турцияга келгенде, оны ман коьп хабарлаган, коьшируьвши де болган. Вейсель Демир Каясула авылдынъ мешитине туьрк имамларыннан карыж алмага да коьмек эткен. Баьри ногайга да колыннан келген шаклы коьмек этип юреди. Вейсельдинъ 3 аьлемет аьруьв кызлары бар: Равиде, эгизлер: Фердес эм Дженнет. Равиде йьрламага бек суьеди, ол Асаудан анъ дерислерин алып, уьйкен сценага шыкпага мырат этеди. Мен Вейсельден сенинъ атынънын маьнеси калай деп сорайман, «Пайхамбардынъ эсигине келип кайткан»- дейди ол.Атасы Ажболат бек абырайлы аьдем болыпты. Ол Бештавдан Пятигорск каладан Семерик районнынъ Гюльвеген деген авылыннан уьш аданасы ман, 300 ат пан Аравияга, сонъ Турцияга

алты йыл юрип явав айдап аькелипти. Оьзининь атларын араб атлары ман косып куышли этуув уьшин. Оьзи де хаьжи болып кайткан. Акама 20 яс толганда, атам топырак болды. 1933 йыл. Атамнынь бийкесининь аты Равиде болган, анамнынь аты да Равиде, мен де уьйкен кызыма соьбитип ат салдым»- деп хабарлайды Вейсель. Олардынь уьйинде тамда илуувли бир уьйкен суьврет коьрдим, ол Вейсельдинь нагаш атасы Ажбелташ Ногай экен. Онынь акында Вейсель, абасы Гюль бек кызыклы хабарлар айтадылар.

Мынь йыл алдында Бизанс деген император вакытында ер астыннан сув йолы казылган болган. Османлы келгенде, бакыл этип, сол сувды капатканлар, койдынь юнин катыранга былгап сувды бегитип кеткенлер. Османлы империя сол ерди ногайларга береди. Сувдынь хабары болганнан себеп, ногайлар сол сувды излеп 40 куйы казадылар, ама таппайдылар. Сога коьре бу авылдынь аты да «Кырк куйы» болып калады. «Аьше сол ер астындагы сув табылмай калдыма?»-деген соравыма Вейсель куьлемсиреп, булай хабар айтты: «1980 йылда мага 16 яс эди. Кербиш кесеек болып 3 метр ер каздым, казган шуқырымнынь яртысы каты, яртысы юмсак. Тамаша этип тагы бир каздым, ер астыннан туьз кесилген ясыл таслар шыктылар. Бадам карады, тасты коьтердик: уьйкен, уьйкенлиги 1м 70 см, калынлыгы 20 см, коьтерсек астыннан сув шорылдсап акпаспа! 90 ясындагы Ажбекташ нагаш атамыз сувдынь табылганын айтканда 17 ясындагы уландай атылып атка минип, шань боратып кетти. Картлар йыйылып, сувды алып ногай шай асып карадылар, шай таьтли болды. Нагаш атамыз суьйингеннен болар 115 ясына дейим яшаган. Сосы ясына дейим бир де аврымаган, сексен ястан оьткенде сегиз

улан коьтере алмаган агашты Ажбекташ ногай оьзи ялгыз коьтерген. Ялгыз оьзи 30 метр куйы казып, куьн тувмай ту-
рып иске кететаган болыпты. Баьри балаларына, уныкларына
намаз уьйретипти». Эне сондай куьшли болыпты Вейсель-
динь нагаш атасы да.

Вейсельден мен тагы да бир аьлемет хабарлар эситтим
яслардынь бир-бири мен кайтип танысатаганы акында. Ал-
дын ясларда телефон болмаган, таныспага аьлиги заманда-
гындай амал йок, сога коьре олар узатылаяк кыздынь уьйине
кыймаслары йьйналатаган болыптылар, оларды кетеек кыз
шакырады экен.(шакыртув той) Яслар болса тыгылып таса-
дан карап турадыдылар. Яраткан кыз колына хна яккан деп
хабарлайды. Аьлемет!

Вейсельдинь уьйинде мен оьзимди бир енъил сездим:
кызы Равиде, абасы Гюль йырлары ман куванттылар, эгиз-
лери мени кыдыртып, калады кездилер, ярасык ерлерде
суьвретке туьстик. Вейсельдинь абалары да уьйлерине конак
этилер.

Кетеектен бир куьн алдын окувшым Альмира ян косагы
Ибрахим мен мени тагы да оьзлерине алып кеттилер: Кара
тенъиздинь тап-таза сувына малындык, кумга коьмилдик, не
аьлемет аьруув дуныя, деп тап баладай болып завыкландык.
Оннан сонь Альмира Стамбулдынь ярасык ерлерин коьрсет-
ти. Ибрахимге тамашам келди: орысша, ногайша, англисше
соьйлейди, баьри темага да кызыклы оны ман соьйлемеге, а
оьзи кайдай сыйшы.

Эне соьйтип меним Турцияды кезуьвим ызына ювыкла-
ды, оразадынь биринши куьнинде ушпакка минип, шолиме
йолландым, оьзим мен бирге ногайымнынь кень шоьлдей

суыйимин юрегиме сыйдырып кайттым, олардан аяр бирисининъ акында толкынлы сыдыралар язгым келди:

Кайда меним ногайым бар, кайда йок,
 Сав дуньяга тары болып тоьгилген.
 Авыллары, орамлары, уйлеры
 Неше элде мойшак болып тизилген.
 Коьрейим, деп бир кесегин олардынъ
 Мен де бир куьн туьрк элине йолландым,
 Эстен кетпес энъ наьсипли сол куьним:
 Туьрк элинде конак болып сыйландым.
 «Ак ининде» касык боьрек ашадым
 Атайлардынъ тынълап таьтли шынъларын.
 Кызы болып уьш куьн онда яшадым,
 Дуа окып кездим эски мезарын.
 Юксель абай болды тапкан анамдай,
 Салкын уйде асын тизип сыйлады,
 Конъысылар баьрикелип бу уйге,
 Шоьл кызына «Машалла»- деп карады.
 «Кырк куйыда» кирдим уйкен мешитке,
 Аьруьвлиги юрек майым иритти,
 Оьктемсидим Музафер атлы йигитке
 Аллах уьштин коьп куллыклар юритти.
 Болдым онда эркин аслы ифтарда,
 Йолга салдым хадж коьреек аьелди,
 Коьнъиллендим берекетли авылда:
 Яшаганша мутпан татым бу ерди.
 Анкарада Эмиль, Джемиль, Рамазан
 Карындастай сыйлап мени караган.
 «Ата куьле» йогарыга миндирип
 Кыймас болды БетильДуан, Бактышан.

Конияда Мевланага кирдим мен
 Дуа этип юрегимди босаттым.
 Эситкенде бу ваэлийдинъ акында
 Авыз ашып тамашага коьп калдым.
 Абдурахман айтты тизип хабарын.
 Музейинде кездим онынъ коьп заман.
 Толган мунда туърли миллет туристлер,
 Бусырманлар куранларын окыган.
 Кудайыма калай разы боламан
 Коьргениме бу иманлы дуныяды.
 Мевланады коьргенде ок бек суьйдим
 Кония атлы эртегидей калады!
 Сый коьрсетти Абдурахман аданас
 Куран алып, савгалады дуалар.
 Тири оьткир, ойы терен бу йолдас
 Кушак яйып аьр ногайды баалар.
 Сав халкында абырайлы бар кардаш:
 Айта ога: «Бизим Мустафа Алтынташ»
 Бавыр этип колын созган ногайга,
 Ымтылады шоьлде калган тогайга.
 Не ярасык йогардан кешки кала,
 Шыраклары юлдыз болып тоьгилген.
 Ясылшалар еннет бавдай тогайда
 Оьрнек болып суьврет кимик эгилген.
 Бек суьйиндим таныганга Вейсельди,
 Оьнерине оьзелендим мен калай!
 Альмирам ман кирдим Кара тенъизге,
 Куьн астында тазалыктан йылтырай!
 Юрегиме таьтли синъди ногайым,
 Кардашларым, кыймасларым коьп болды.
 Коьргенимди китаьп этип язайым:
 Шуькир Кудайга-мырадым меним толды!

Шоьлим, сени суйемен!

Ногайыма

Элим турса, энли болар яйлагы,
Эсап этсе, эркин болар авлагы,
Биргелеске шашыраган ногайым,
Кенъ елжилдер наьсибининъ байрагы.
Бу куьнлерде керек карув йыймага,
Осаллыкты орып алып кыймага,
Ногай деген шынты атты данъклатып,
Ана ерде атагынъдай сыймага.
Бу куьнлерде сеним керек ярыкка,
Тыпак болсак, тынып мырад калмас деп,
Озь исинде кишкей бизим халкымыз,
Бир тиревсиз оьзи ялгыз калмас деп.

Биз-ногайлар.

Сав дуньяга данъклы эди ногайым,
Тамырларын таза сувдай кенъ яйган.
Толкынласып Эдил бойда тогайы
Йигитлерин Алтын ордага йыйган.
Яйык бойда янлы болган ордамыз
Янган оттан куышли болган явларга.
Элин бир де корлаъпаган эр намыс.
Аталарым уста болган йырларга.
Алты тувыл, неше оьмир оьтсе де,
Тилимизди, динимизди йоймадык.
Мойнымыздан канлы кылыш оьтсе де,
Тизимизге бир де шоьгип калмадык.
Биз-ногайлар! Эм куышимиз бирликте!
Иман йоймай, татым болып яшайык.
Тав суйинсин йыр йырланса шоьлликте,
Ногайларым, кайда болсак катнайык.
Берк дослыкка ыспат болсын йырымыз,
Ушып етсин ер юзинде ногайга.
Яйрасак та, бирге кайнар канымыз.
Суйинейик Кудай берген яшавга.

Яшав керек.

Бу яшавдан ишинъ шыгып безсенъ де, яшав керек!
Етиспевлик еликтирип енъсе де, яшав керек!
Ювык аьдем ер астына кирсе де, яшав керек!
Алгасама оьз колынънан соьнмеге.
Аьр кимге де оьмир керек суьрмеге,
Яхшыды да, яманды да билмеге,
Анъламастан аьжел таска аткышай,
Ер юзинде аьдем болып юрмеге!

Ак шешекей

Ак шешекей оьсе меним еримде
Ак шешекей ак куьнлердей яркырап,
Ак ынжыдай ясыл ногай тоьринде
Козим тоймай, мунълы ойлар тыркырап.
Суюмен мен онынъ юмсақ ийисин,
Мерим канмай сукланаман, ютаман.
Бу яшавдынъ ашшылыгын, терисин,
Ак шешекей, сени коьрсем, мутаман.

Кайдай савга этейим?

Куъмис кумган алар эдим, шайкасанъ, сувы тоьгилер,
Даьриьден коьйлек тигер эдим, ювсанъ, тигис соьгилер.
Шешек сайлап берер эдим, солып коьньил уьркитер,
Саьат савга этер эдим, картлыкка заман аькетер!
Оннан эсе буьгуьн сизге шалдырып йыр йырлайым,
Атынъызды оьмирлерге домбра сазга салайым.

Сав болсын

Терек шашып, салкынында тыншайткан,
Йолашыдан уйкен савап казанган
Сав болсын!

Кыйын шакта колын салып ийнинье,
Аданастай табылган кайгы куьнинье,
Сав болсын.

Дурыслыкты коьзге салып айтаган,
Юрегинде тек ийгилик тутаган
Сав болсын.

Авылдастан киртлемеген эсигин
Сав болсын.

Оьлгенлерин дува этип сыйлаган
Сав болсын.

Байга тувыл, талаплыга бас ийген,
Оьнериньнинь оьскенине суьйинген
Сав болсын.

Кишкей эдим, камыс эди уйимиз,
Басы ушлы сийрек агаш азбарда,
Конъысы ман ортамызда капымыз
Кара тел мен байланмаган заманда.
Берекетке толы эди уйимиз,
Нур шашылып, наьсипли эди куьнимиз.
Заман кетти, озимде де бала бар,
Ак кербиштен кораланган азбарда,
Конъысымыз ким экенин билмеймиз,
Темир капы катып туры ортада.
Байлыгына тутнак болган уйимиз,
Бир зат етпей мыдах болган куьнимиз.

Балаларга

Таза коьзлер, шынты соьзлер, шат сеслер,
Балаларым, аьр куьн сизге келемен,
Неше сыйлар, абырайлар, ток ислер
Сизди меннен айырмастар, билемен.
Сиз бен бирге муньшылыгым мутаман,
Араньызда бала болып калгым келер,
Куьлкинъизди дерислерде ютаман,
Ойынъызга сербет сувдай синьгим келер.
Сиз оьсесиз, картлык келе мага да,
Шагы етсе, таслап мени кетерсиз
Мен турарман карап сизди ягада,
Заман тавып, белки, келип кетерсиз..

Аър ошакка кирсин толып берекет!

Юма куьннен Янъы йылым басланып,
 Янъы нурын дунияга тасласын,
 Мешин йылы пайлап халкка пайдасын
 Ак аспаным ак ниетти хошласын.
 Аър ошакка кирсин толып берекет,
 Келген конак ток коьнъилли йоллансын,
 «Этейим деп баскаларга яъшылык»-
 Аър иманлы эртен турып ойлансын.
 Балалардынъ балдай болсын яшавы,
 Авырымасын, сыркамасын инсанлар,
 Маълиектей ушсын таза авада
 Суьйим акта ян тептирген ак йырлар.
 Бакшалардан байлык болсын аър уьйге,
 Аър кимнинъ де кыйынлары аклансын,
 Кудай оьзи разы болып бу куьнге-
 Ердинъ юзин баьлелерден сакласын!

Биз айтамыз зорлык заман кеткен деп,
Каьриплердинь коьз яслары кепкен деп,
Яшав уьшин халкым исин тоьккен деп,
Аьдемлердинь акыллары оьскен деп.
Кайсымыз да мактанмага устамыз,
Терис затты коьрейим деп шалыспай,
Алгасавда тербияды мутканмыз
Аьр ким оьзи баскаларга катыспай.

Йорав

Авлакларда кызыл гуьллер яйнасын,
Тогайларда эркин маллар отласын,
Орамларда завклы балалар ойнасын,
Сав ногайлар бир-бирине катнасын.
Суьйинейик бу яшавда аьр куьнге,
Кудай берсин берекетти баьр уйге.
Ата-анадан наьлет аьвлет тувмасын,
Эш бир бала етим болып калмасын.
Бав-бакшасы номай болсын ногайдынъ,
Биз иеси болайыкша тогайдынъ,
Ямгыр болып наьсип явсын халкыма
Кир тиймесин ногайымнынъ атына.

Дуныядынъ кайгысына капланып,
Тасып кетип талшыгады юрегим,
Шувылдайды табиатка карланып,
Неше йыллар тыныш турган юрегим.
Кесек заман! Увлы ойлар тувдырды,
Яшамага Ян коркады дегендей,
Биревлерге акша колды ювдырды,
Баскаларга оьтпек танъкы егендей.
Исти суьйген берекетли халкымнынъ,
Кайсы шайтан тоьбесине олтырды,
Есир алып, буйрыгынъа бойсынтып,
Тоьгеректи некесликке толтырды.
О, инсанлар, эсимизди йыяйык,
Туьп тамырдан намартлыкты йояйык,
Берли ийттей эсти йойып, таласып,
Тоьрде яткан карт анады мутпайык.
Аьлсизленип яшавдан баз кешкишей,
Ерде ойнаган куьшсиз саьбий мутпайык,
Бу вакытлар неше кыйын болса да,
Ваьре, ваьре ,аьдемшилик йоймайык.

Айхай сени, яшав кыйын болды деп,
Адалавдан ярлы бакыр янады,
Байлыгымыз энди оьспей батады деп
Элден алдын кисеси терен коркады.
Бу тенъсизлик тамамында не болар?
Аьдемлерди акылыннан састырып,
Ие болып арамызда ким калар?
Осаллардынъ ойларыннан бастырып.
Яде болса авырлыклар оьткерип,
Аксап-токсап заман бакты табарма,
Юреклерге юмартлыгын еткерип,
Гульдей болып яшавларды ябарма.

Элге болган бизге де болар деп,
Тамаша! Сен неге айтасынъ,
Халк хайырсыз калмас деп
Парахат болып ятасынъ?
Сен болмасанъ, мен болмасам,
Элинъ сенинъ ким экен?
Яшавды ягып куьл эткен
Аясыз аьдем тил экен.

Ахыр заман

Ахыр заман келди деп, аьзирленди инсанлар.
 Оьлимнен калайым деп, казылды манъгазылар.
 Ишинде бар баьри зат: ашамага,ишпеге.
 Акшасы бар парахат: отты, сувды оьтпеге.
 Ер астыннан уйлер ясап, кашаяк болды байлар,
 Май шыраклар уйип алды адалаган бакырлар.
 Туькенлерде калмадылар тузлар, йиплер, серниклер.
 Ол аз болса сатылдылар сабынлар эм коьп йиплер.
 Шет эллерде бу казага тасланды миллионлар...
 Дуныя малым не болар деп, кайгырдылар малшылар.
 Балыкларга ас боламыз сав дуныяды сув алып.
 Яханемде биз янамыз коьзимизден кан агып,
 Деген хабар елдей ушты, кушынадай кокырады.
 Сандыраклап аван катты, таьтли уйкы тыркырады.
 Алласы йок майяларга мынълаганлар ынанды.
 Тавга, таска, каяларга ушып-юзип йолланды.
 Непсикорлар акша этти «етти» деген баьле мен.
 Калар энди оьмир бойга ювълмаяк куьнаь мен.
 Ахыр заман аьр аьдемге кашан болса туваяк,
 Табан шуқыр аьр бир кимге тийисли ер болаяк.
 Сол вакыттан, оькинишке, бирев кашып болмаяк.
 Алтын бункер эш бир байды оьлимнен куткармаяк.
 Оннан эсе бир Кудайга ийилип биз яшайык.
 Яшав деген кесек заман-соны бир де мутпайык!
 2013йыл.

Аллага тилек

О, Аллам-ав, карай турып йогардан,
Аспанынъа алып кетши кайгымды,
Азаплыктан акыл сасып каргансам,
Кешир мени, эситпеши каргымды.
О, Аллам-ав, анълай болсанъ аьлимди,
Рахатлыктынъ берши мага таягын,
Душпаныма коьрсетпейим дембиди,
Босагама баспагандай аягын.
О, Аллам-ав, аьр кимдики озьине
Иман йойып тилемеймен мажасыз,
Яшаганша куьнле-куьнлик ой мынан
Аьхирет бар, бирев тувыл ажалсыз.
О Аллам-ав, кабыл эт тилегимди,
Тувра йолдан бир де мени састырма,
Алданувдан, адасувдан коршалап,
Арамлардынъ аягына бастырма

Не пайда?

Кушына тоьсектен, кув ястыктан не пайда?
Авнаткан ойдан юмсаклыгын билмесенъ,
Куьлпилдеген ятарыньнан не пайда?

Еннет емистен, семиз коькистен не пайда?
Сызлатаган сырларыньнан даьмин онынъ сезбесенъ,
Даьмин онынъ сезбесенъ,
Туьрли астан не пайда?

Янынъда яткан ян косактан не пайда?
Манълайынъа яшав тыртык энгенде.
Тасага кетип яс гоьзелди кыскан сонъ,
Ынанаган косагынънан не пайда?

«Алдыма шыгарман биревди!»-деп
Акырып шыккан коьп акшадан не пайда?
Айланган мараз канынъа йыланлай увын яйган сонъ,
Йыланлай увын яйган сонъ?
Айхай сени акшалардан не пайда?

Касынъда куылген кыймастан-достан не пайда?
 Бурылганда куьншиликтен
 Арканъа пышак тыккан сонъ,
 Намарт достан не пайда?
 Юрген йолдан, минген тавдан не пайда?
 Аявлаган аьзизинъ аракыдан акыл йойып,
 Шандак сувда шалкасыннан яткан сонъ.
 Байлыгынъ ман, тагынънан да не пайда?

Сылув кыздан, увыздай улдан не пайда?
 Картайганда ата-анасын каьрип этип,
 Ямбасына каты тийген тахтаметте
 Тарыксыздай койган сонъ,
 Увылдан-кыздан не пайда?
 Корадагы тувардан-койдан не пайда?
 Малы туварып шыгаяк уьй балтасы дуныядан
 Тайган сонъ, котандагы малынънан да не пайда?

Коралап алган коьл дуныядан не пайда?
 Бийик уьйде мекан толып, бала сеси шыкпаса,
 Киртленип турган ыспайлыктан не пайда?
 Ах, бу яшав! Яшавынънан не пайда?
 Суьрингенде куьш тавып, алдыга сен бармаснъ,
 Кудай берген сынавды коьтерип сен болмасанъ,
 Язык болып озган сенинъ оьмиринънен не пайда?
 8.12.2012.

Баъринъизге де
Етимисти,
Рахатлыкты,
Еннет кимик
Куватлыкты
Ердеслерим
Тилеймен

БАГЫСЛАВЛАР

Алтын

«Йойдым, йойдым, алтын йойдым!»-
 Ак айрандай боламан
 «Не ыспайы, коьркли эди»-
 Дөп йыланып айтаман.
 Тигилемен юрген ерге
 Ювыраман, излеймен,
 Ашув кетпей акыл сасып
 Алтынымды коьзлеймен.
 «Алтын» атлы кыймас шыкты
 Тамашага алдыма,
 Ян авырып ол карады
 Кабагыма, касыма.
 «Йойдым», -деймен алтынымды
 Ыза энген соьзиме,
 Оькинишим кара пердев
 Илген меним юзиме.
 Сезгир юрек Алтын кыймас
 Аьлимди тез анълады,
 Сабыр болып юмсак сесли
 Хабарын ол баслады:
 «Алшы эске Чечняды,

Янып соьнген уйлерди,
Ювыкларын йойганларды
Кара кайгы куьнлерди.
Тасландылар неше уйлер
Иелерин йойдылар,
Бесландагы балаларым
Кара ерде тонъдылар».
О йоювлар, канлы коьз яс
Юреклерден агады,
Баасы йок балаларым
Ойнамайды, ятады!...
Коьмекейим толып кетип
Бувынларым босайды,
Алтынымнынъ мунълы соьзи
Каркырамды орайды.
Уяламан оз-оззимнен
Йойганымды мутаман,
Балаларымнан садака деп
Рахат болып айтаман.

Элинага

Кокьтен туьскен юлдыздай, малкылдаттынъ уьйимди,
 Кайтып келген кызымдай кызыклы эттинъ куьнимди.
 Карап сага тоялмай,Кудайга разы боламан.
 Сыр сыбыр ман боьлисип,мунъшылыгым мутаман.

Танъгы шыкка ювынган нурлы, таза баласынъ-
 Юрегиме сен меним йылув берип турасынъ
 Сербет сувдай соьзимди сыдырам ман тоьгейим,
 Юректеги суьйим мен косып оны эгейим.

Увылымнынъ яшавын, сага, кызым, сенейим.
 Саббий тувып суьйинтсе, бу- малек, деп суьейим.
 Аьр куьн сайын алламнан савлык сизне тилейим.
 Насихатым эм куьшим разы болып берейим.

Дунья курып, шатлык коьрип, давлетли болып яшанъыз,
 Аьр бир куьнди бек баалап, алаллыкты сакланъыз..
 Мен сенемен: иманынъыз наьсип шыракболар деп,
 Салган баьри мырадынъыз бу яшавда толар деп.
 21.11.2010.

Алибий Романовка.

Йырла, Алибий, йырла.
Арымай шертип домбыра.
Йырынънан дем алсын кырлар,
Саввлелер себилсин йылтырап.
Йырла, Алибий, йырла,
Кан ювыртып 62 тамырда!
Хайран болып халк тынълар
Сени савлай дуныяда.
Йырла, Алибий, йырла
Йырынънан агып йылгалар.
Турналар бийисин авада,
Сыбырдап йылмайсын сылувлар.
Йырла, Алибий, йырла,
Уянтып, юбантып тогайды.
Яша, Алибий. Яша!
Юрек дарманысынъ сен ногайдынъ!
19.09. 2012. (50 яс Кумбатар)

Юрегимнинъ маразы тагы уянды,
Канатланган коьнъилимди аксатып,
Таза деген сезимлерим урланды,
Непсизликке намыслыгын ашатып.
Юка йипте илинип турган юректи
Ашшы еллер ян-ягыннан яйпайды,
Калтыравга сымырайлы саркылдап,
Кадамсызды кумга булгап ойнайды.
Коьрип юрек есиринде еллердинъ
Аьне-мине уьзиледи усайды,
Бир вакыт та кутылмайган еллерден
Кайсы тувган, айтшы, сени саклайды?

Куьндесим

Куьндесиме куьллей эдим мен сени
Кобк коьйлегин куьлпилдетип шыкканда,
Суьйиминъе шаркты бийлеп коьп сеним
Эсти йыйдым бослык шаркты басканда.
Куьллей эдим савлыгымды босатып,
Сеннен баска биревди де санамай,
Кобьрдим оны юрегимди босатып,
Енъил оздым бир туьйир де ялламай.
Курытаган маразымнан кутылдым,
Баска суьйсенъ капкын болып ябыспан,
Юрек рахат, сабырланып олтырдым,
Душпаным ман окка ок пан атыспан.

Сен тургай эдинь

Ойламадым мараз сага келер деп,
 Енъил елдей юрисинъди аксатып,
 Туншыклыгынъ тамагынъа тирер деп
 Каркыранънын куватлыгын токтатып.
 Басынъ тоьмен, сабыр абыт аласынъ
 Юрек сыгып, мен ынангым келмейди,
 Айхай сени, калай акыл йоясынъ
 Кыйналуудан, эш бир инсан билмейди.
 Адалайман ойларымнын окында
 Ятсам, турсам бир де нава таппайман,
 Каьрип каьйкем, ойлап сенинъ акында.
 Аварадан ас даьмсиздей ютпайман,
 Сен тургайэнь ожагында атамнынъ,
 Яшав бойы бирге тандыр соьндиртпей,
 Бес баладынъ куьезине коьмилип,
 Тил шайраган душпанларды куьлдиртпей.
 Сен тургайэнь берекетке уядай,
 Сол уяды шатлы сестен босатпай,
 Мен койнынъа кирер эдим баладай,
 Коймас эдинъ таьтли асынъ ашатпай.
 Сен тургайэнь, энъ баалы аьдемим,
 Не коьрсем де ялгыз сени йоймайым,
 Бактым, бактым, баьрин оьзинъ байырла,
 Тек тилеймен, анасыз оьксиз калмайым.

Кишкей меним Шамилим малды айлак суюеди,
Агасы ман эртерек таяк алып юреди.
Айт, айт, атай, айт атай! Онда-мунда ювырар,
Котанда койлар уьркитип, кишкей топтай тыгырар.
Козылар коркып кашканда колын яйып мактанар,
Бузав коьзин батлатканда, иркилип бирден токталар.
Тай, тай деймен алдымнан, яман акай, бадырак,
Шамиль шабар козларга, кишкейлерге амырак!
1991йыл

Шамиль соьзлер янъы айтып баслаган
«мама, папа, атай, тетей эм бебей,
Баьри затты бер мага!»- деп йылайды
«Маь, маь, балам...» - бир кара ога бермей.
Кеште болса коьрип коькте коьп юлдыз,
Колын созып йогарыга куьледи,
«Ап, ат, бе, бе»- юлдызларга ымтылып,
Атасынынъ тап мойнына минеди.
«Алгасама, балам меним, оьсерсинъ»-
Коз ясларын суьйип атай суьртеди,
Шагынъ етсе суьйген ерге кетерсинъ,
Йогары да ай йылтырап куьледи.
1992йыл

Эриншек

Дерислер, дерислер, куьн сайын, ай сайын,
Язувлар, сызувлар, бес сайып, он сайып
Олардан тамат Алибек безген,
Ойынга авьлигип окувга кешиккен.
Такыйкань кетти, дерис те битти,
Йолда яйланып заман да оьгти,
Алибек окувга еткен йок,
Оьзининь борышын эткен йок.
Оьскенде билимди аларман,
Алдыма коьп китап йыйнарман,
Сол ойдан тыншайды эриншек,
Осал кылыкка уьйреншек.
Суьйрелип бир шакта уьйине кайтты,
Ата-анага оьтирик айтты,
Дорбасын арманга таслады,
Таьтли асларды ашады
Окув болса калды мутылып,
Авьликти Алибек ойынга ютылып.
Эртен тагы мектебке барар,
Ыстанын тоздырып олтырар,
Сойтип эриншек куьни озар,
Ислемей, окымай Алибек
Баьриннен де артта калар.

Кыймасларым, яслай кеткен арадан,
Артынъыздан халк пан бирге йылайман,
Созинъизди кыска болган куьнлерден
Шашыраган бийдай кимик йыйнайман.
Кыймасларым, бирше юрген тириде
Сиз онда да бирге энди болдынъыз,
Авликтирген сосы ялган дуньяда
Кърисуьв йок, тек эслерде калдынъыз.
Шаклар етсе, касынъызга барармыз,
Сагынудан тоймай сизге карармыз,
Артымыздан калганлар да етерлер,
Тувьп, оьлип, коьп оьмирлер оьтерлер.

Анама.

Бу дунияга мен кышкырып энгенде,
Аьзиз анам кайгысыз бол дегендир,
Апыл-тапыл аяк басып юргенде
Кужырымды дуныядай коьргендир.
Бай-бай айтып каты куллык арада,
Иши куьйип наьсип мага йораган,
Айланганда кан кусканда карадан,
Мени уьшин бел катырып яшаган.
Сав оьмирин баласына багыслап,
Муткан оьзин, япырактай саргайган,
Йибек шашы елкесинде юкарып,
Айдай юзи заман етпей картайган.
Каьрип каьйкем, мен де ана бу куьнде,
Эм тагы да ювык сени аньлайман,
Туйилгенде оьпкеден туншык туйнде
Маслагатты ялгыз сеннен сорайман.

Аллам, сакла анамды.

Аллам, сакла анамды, дуныямнынъ дуныясын,
Тирев болган баьрине-азбарымнынъ каясын.
Сакла онынъ коьзлерин, оьткирлигин йоймастай!
Сакла онынъ соьзлерин, аьдем тынълап тоймастай.
Сакла терен ойларын, насихатын мутпастай.
Сакла юмсак колларын, куьши коьпке таймастай.
Аьр бир тири куьнине сага разы боларман,
Тизге шоьгип, ялбарып намазымды кыларман.
Созшы, аллам, оьмирин, тавдай куьез коьргендей.
Балаларга суьйинип, саьвле севип куьлгендей.
Асыгамыз анага бес ястагы баладай-
Шыксыншы тек алдыга-ким боляк анадай?

Анадынъ кайгысы

Неге тагы куьн туьнъилип йылайды?
 Коьз ясларын ямгыры ман тоьгилтип,
 Куьн мен бирге ана юрек сызлайды
 Бу дуньяга тувганына оькинтип.

Яра! Яра, битпес яра, оьзекте,
 Аьсирет яны, аьзиз улы эректе.
 Каьрип ана суьвретине карайды,
 Соравлары иш куьйдиртип тырнайды.

«Неге, неге, алгасадынъ кетпеге,
 Эрте эди яшавынъ ша битпеге..
 Кайтип энди сенсиз, яным, яшайым?
 Узак туьнде, айтшы, кайтип уйклайым?»

Ынанмайман сени йок деп дуньяда,
 Аьр мезгил де турасынъ коьз алдымда,
 Эсик ашып киреектей коьремен,
 Тек не пайда. Бос босагам-куьемен..

«Ислам! Ислам!»- кышкыраман туьнимде,
 Аьр куьнимде, эсимде эм туьсимде,
 Амалым-ав, акыллым-ав, яным-ав,
 Ярк-ярк этип эш тувмаяк язым-ав.

Колларында аьзиз эди куранынъ,
Юрегинъде бек эдише иманынъ,
Шокырактай таза эди ойларынъ,
Кереккенге ашык эди колларынъ.

Сызгыраган куьллелердинъ ишинде
Кафывлыкка карсы шыктынъ айт неге?
Теньлеринъди душпанлардан коршалап,
Аьзир болдынъ яшавынъды бермеге.

Тыгылмадынъ янды саклап кувыска,
Коркак кимик кашпадынъ эм пыспадынъ.
Тынъладынъ сен йигерленткен тавыска.
Кырсызларга эркин йолды ашпадынъ!

Бас иеди аман калган досларынъ-
Сен олардынъ оьмирлерин сакладынъ...
Аьр заман да йигит бол, деп айтканын
Атанънын сен, Ислам улым, акладынъ.

«Эней!»-деген давыс шыкты занъырап,
Юмсак коллар ысладылар тизлерден..
Калай таьтли карайдылар йиенлер-
Тобгиледи таза нурлар коьзлерден.

«Йок, оьлмеген! Ислам улынъ яшайды:
Энъ аьсирет, тавдай бийик ойларда.
Йок, кетпеген, сизди дайым тынълайды-
Аты онынъ кутылмаяк йырларда.»

Шабадылар Ислам атлы балалар
Бабтирлиги болган атка суьйинип,
«Туршы, Ана, биз созайык колларды,
Уьйкен сый ман алдынъызда ийилип..

Ынан, Ана, бир де ялгыз тувылсынъ,
Янынъда бар кайгы коьрген аналар.
Коз юмганша, яшав сызык биткенше,
Юреклерде яшаяклар балалар!»

*12 ноябрь, 2010 йыл, уллы юма куьн ИсламКойдубаевке
Багысланып язылган.*

Кедеме

Сен тувганда каным меним, терим меним,
 Тынысымды енбил алдым танълыктан,
 Колларыма кишкенекей кевдемди
 Алдым, яным, саъспекледим яслыктан.
 Ах, аьлемет, балам, сенинъ ийисинъ,
 Сербет сувдан артык коьрип ютаман,
 Уннан юмсақ колларынъды ийниме
 Суьйингеннен юрек толып саламан.
 Эсиремен толкынласкан сезимнен
 Энъ наьсипли анаман деп ойлайман,
 Коршалайман сени яман коьзлерден
 Ана сезим терениннен анълайман.
 Сен оьсесинъ, энъ баалы аьдемим,
 Апыл-тапыл абытынъды аласынъ
 Акырыклап аьлсизден сен аврысанъ,
 Кайгырувдан ая-куе боласынъ.
 Айхай сени неше туьрли от коьрдим,
 Яшавымда неше туьрли ой билдим,
 Тек сол отка мен малынып янмадым,
 Тек сол ойда акыл йойып калмадым.
 Карув кетип сесилгенде сенимим,

«Мамам!»- деди куыш келтирген давысынъ
Кушак яйып коькирекке кысылдынъ
«Яша!»-деди омыравда тынысынъ.
Балам, балам, балдай болсын куьнинъ деп
Бир Аллага тилек салдым туьн боьлип,
Кишкой юрек сокса экен дертсиз деп,
Неше юрдим корлыкларга коьп коьнип..
Кедем, коьзим, куьннен куьнге обьесинъ
Коькирекке куьез соннан сыймайды,
Энди мени кушаклап сен обьесинъ,
Сага карап мерим бир де канмайды.
Оьши, меним яшавымнынъ маьнеси,
Коршаларман сени кара корлыктан,
Алла-талам эрек этсин баьлесин,
Алла-талам узак этсин тарлыктан.
Агар йыллар, уьйкен йигит боларсынъ.
Кудай берип мен де етсем сол куьнге,
Бир соравсыз баьрин оьзинъ анъларсынъ,
Юрегинънинъ явабына тынъларсынъ
1992йыл.

Ногай аңлар

Сузык куьннинъ аязын да сезбейсинъ
Занъыраса завкландырып ногай ань,
Бас айланып бир де оннан безбейсинъ
Кустай ушып ак аспанда аьдем ян.
Денинъе дем, даъри увлы мараздан
Куват куйган кушак яйган куьез ань,
Аьне-мине етер усай аньсыздан
Аьлеметин алып сага аса танъ.
Эсиргендей эситкенде аньларды
Сав дунья бесик болып шайкалар,
Домбра сазлы шынты ногай йырлардан
Кокькте юлдыз мукаят та яркырап.
Ногай аньлар оьзегимди сувырып,
Омыравдынъ иссилигин тутаман
Кокьзди юсам коьл ягада ювырып,
Куьн татыган таза ава ютаман.
Ногай аньлар гуьл аттырып юректе
Танъгы шыктынъ тазасы ман ювасынъ,
Йырларымда, ойларымда йылтынлай
Аьр туьн сайын уйкы боьлип тувасынъ.

Шалбуздаг

Тав тубиннен йол йыландай майыскан
Тармасады, я тоьменге туюьседи,
Неше сезим коькиректе таласкан
Хайранлыгым такыйка ман оьседи.
Мен наьсипли инсанман деп ойлайман,
Бу аьлемет дуньяда яшаган,
Сосы ойга суьйингендей Самур йылга
Куьн астында йылт-йылт этип ойнаган.
Шарвили баьтир соьзлери
Йол бойында язылган,
«Эранлар» ваьлий тавы
бусырманды шакырган.
Айтадылар: «Сол тавда
Пайхамбар намаз кылган»,- деп
Эстеликке оьмирге
Тав тесилип калган деп.
Оьте экен сол тесиктен
Бир куьнаьсиз болганлар,
Бар экен оьтемен деп
Сонда кавып калганлар.

Кобп хабарды эситип
Тамашага каламан,
Барсам экен сол ерге деп
Ая-куе боламан.
Аьдем мутып болмастай
Шалбуздаг сейир тавы,
Бу уллы бийикликти
Кудай коьтерген тавып.
Оьктем ялгыз кадалган
Сылув басын коьтерип,
Коьк аспанга ымтылган
Кабыргасы коьгерип.
Шыбыргандай кызыл кан
Шалбуздагтынъ юзиннен,
Сейирликке каламан
Коьркли тавдынъ туьсиннен.
Тоббесинде оьмирге
Ак кар шаштай агарган,
Куьши етпей бийикке
Боран бозлап сызгырган.

Суыйим тавга мингенлер
Наъсип тилеп инсанлар,
Коьк тасларын суыйгенлер
Энькейип иманлылар.
Йылтырайды Шалбуз тавы
Коьздинъ явын алады,
Яным меним тав басында
Юрек намаз кылады.
Тек не пайда тар заманым-
Коьлик шавып барады,
Шоьлдинъ кызын йолга салып
Шалбуз басын бурады.
Шалбуз, Шалбуз
Надир-шахтынъ энъ суыйикли хатыны
Коьк туьс сенинъ тазалыгынъ,
Кызыл – суыйим нышаны.
Еттим шоьлге тавлар артта калдылар
Ама Шалбуз йыйы туьске энеди,
Карув кетип ишим шыкса яшавдан
Колын созып куват мага береди.
2004й.

Тетеме

Балы шакты эске алсам
Тетем яйнап келеди,
Ак тастарын елпилдетип
Кувнак сесли куьледи.
Онъ бетинде ялгыз улы,
Сол бетинде бир кызы,
Уныклары кийгиз тоьрде
Балаларынынъ ызы.
Шыгарады сандыгыннан
Юмсақ томпақ калашлар
Кобйлекке деп саклап койган
Аллы-гуьлли кумашлар.
Авасханга коьк туьслиси,
Рыслыханга кызылы,
Аьр бирининъ бар уьлиси
Сандыгынынъ кужыры.
Ювырамыз тетемизге
Эркелеймиз, ойнаймыз,
Бабтир йырлар, эртегилер
Тыныс алмай тынълаймыз.
Бай боламыз эртегиде

Отгы-сувды объемиз,
Кара юрек явды енъип
Юлдызларга етемиз.
Хабары ман тербиялап
Тетем исти мактайды,
Ийгиден коьрим алсын деп
Аьр дайым да ойлайды.
Асыгады сонъ казанга
Кешки асты аспага,
Атам мынан, анам кырда
Кеткен камыс ормага.
Йылга бойда аязларда,
Кой кыркымда язлыкта
Калай куышли болыптылар,
Атам, анам яслыкта.
Козьди юмып арт бурылсам
Айтар соьзим коьп болар,
Эскеруьвден мен бузылсам
Козь яслардан коьл болар
Бала шакты эске алсам.
Тетем яйнап келеди,
Ак тастарын куьлпилдетип
Салам мага береди..

Саъбийиме (Резванга)

Сен, саъбийим, суъйиклим, савкат болдынъ кудайдан,
Суъйип сени тоймайман сукланып сосы ойдан.
Сувсынымды кандырткан, сызлавымды токтаткан,
Собнеяткан отымды саввле болып яндырткан.
Сырагам артта калды деп, сесилген юрек сарсылды,
Сен тувганда, саъбийим, саарлай яным ашылды.
Созып юмсақ колынъды, сес шыгардынъ еннеттен,
Сав дуныяга айтаман - суъйим йок артық аввлеттен.
2000й.

Анам! десем дунья ярык болгандай, тоьгерекке яйма шувак толгандай,
Каты еллер бирден токтап тынгандай, каралдыга наьсип кусы конгандай!
Аналарды буюгуьн эске алайык, аьсирет аьдем картайганын аньлайык,
Котьнйил авлап ога йолды алайык, аьр куьнине юлдыз болып янайык.
Ана эки табылмайды, ойлайык, энъ де сыйлы савгаларды сайлайык,
Аналарды бийик такка салайык, танъла десе, кеш болмасын, барайык!
Бек наьсипли анасы бар инсанлар, биз анага аьли де кишкей балалар,
40-50 де балам! дейди карт ана, яны дайым бизим уьшин кыйнала.
Яшашынъыз узак оьмир аналар! Сиз турсанъыз ток болады балалар!
Сизинъ тилек кыйналганда дем берер, ойланганда маслагатлар куьш берер.
Оьзимиз де биз аналар болганмыз, коькирекке саьбий кысып салганмыз,
Ана болып сизди куьшли анъладык, юреклердинъ согувына тынъладык.
Юрек айтты: ана деген айдыр деп, каранъада адасканга йол берген,
Юрек айтты: ана деген куьндир деп, куьйген шакта зем-зем сувлы кол берген.
Дуньядагы энъ аьсирет соьзлерди ана болган хатынларга айтаман,
Ана! деген соьз бен турып танъымда, Аллам, сакла анамды деп ятаман.

Анама йыр.

Картаяган юзинъе карап,
Юрегим меним шаншады.
Савлыгынъды куьнде ойлап,
Шатлыгым меним кашады.

Бизим уьшин каьрип анам,
Агарган сенинъ шашларынь.
Бизим уьшин, аьзиз анам,
Сызлаган сенинъ колларынь.

Навасыз болды туьнлеринъ
Аьр баланъа бакты йорап,
Мунъайды неше куьнлеринъ
Аврыганда бизди карап.

Калай болгым келеди
Аьр мезгил деянынъда.
Аьдуьвлеп сени карап
Турар эдим касынъда.

Шашырап кетти балларынъ
Аьр бириси йолын сайлап,
Ювырады уныкларынъ,
Олтырмашы, анам, йылап.

Оьмирин узак эт, деп,
Кудайыма тилеймен.
Котьнъилин авламага
Юмсак соьзлер излеймен.
18 март 2011й.

Яшав ойлары

Бозлавым

Ата ат тагылмагыр, ата болган куьниньде шырагынъ
 ягылмагыр,
 Уйкы деген туьниньде тынышлык табылмагыр.
 Баланъа намарт ювырып, балалыгын сувырып,
 Кир колынъ неге катып калмады?
 Нас юрегинъ неге бирден тонъмады?
 Аьдем тувыл карыскыр!
 Шаркынъа бала орнына юмыранлар ябыскыр,
 Коззинъе куьлки орнына каранъалык коьрингир,
 Яшавынъда бир тувыл, отыз кере суьрингир.
 Оьлуьв сага тыныш зат, оьлмей азап шегерсинъ,
 Оьлмейше бирев де калмаган, сен де бир куьн оьлерсинъ.
 Ер де сеннен йийренер, шукуьрынъ да тар болар,
 Оклай кадап ийнелер кевденъ ерге заьр болар.
 Ак куьршенъки оралып кызынъ келер алдынъа,
 Тек сегиз йыл яшаган арам сенинъ колынъда,
 Ерди басып аз юрди, ойын, куьлки кем билди,
 Теньлери мен аз куьлди, замансыз камыр коьрди.
 Яслай соьнди дуьня, коьзлеринде баладынъ,
 Ата арам болганына ынанмады, йылады,
 Оьлип турган шагында сеси соьнди анадынъ,
 Ызгы кере ата деген арамга кыз карады.
 Мутпас инсан сосы уят ярады...
 Кайтип энди яшайык
 Намыс оьлген дуьняда,
 Балапанлар эзилсе уьйим деген уяда.
 Ай, ай, дуьня, ай, дуьня
 Буьлди, соьнди дуьня.

Узын йол ман мен алдыга бараман,
 Ойларыма оьз-оьзимди суьйинтип,
 Юре турып катып бирден каламан,
 Исси алав бетти бирден куьйдиртип.
 Ян-ягымнан ырылдасып коьп ийтлер,
 Ювыралар коьрип мени явындай,
 Кыршылдаган сис тислери яркырап,
 Ялбыраган тиллери де ялындай,
 Тилди йойып кышкыралмай йоьнькиймен.
 Кыймылдавга ийтлер куьшти бермейди,
 Ойсыз басым бастырылган килгиндей,
 Коргай кимик каткан аяк юрмейди.
 Коркыныштан тырс эсимди йояман,
 Сескенемен уянып турган баладай,
 Навасызлы кувып мени туьслерим,
 Ашыталар битпей калган ярадай.
 Тап туьсимдей таланаман тиллерге,
 Ийги соьзге ийилип кетип ынанып,
 Ялганлыкка атсам ашшы куьллелер,
 Куьллерине каламан-ав боялып.
 Соьзди кувып не зат ыспат этермиз,
 Бу соьзлердинь басы да йок, ызы йок,
 Коьп соьзлерден коьньилсиз курыганды,
 Коьрмегеннинь иши куры, коьзи йок.

Озган куьн кайтпаяк

Буьгуьнги куьн бир де бизге кайтпаяк,
Куванышлы, я кайгылы болса да,
Эки кере аьсирет соьзин айтпаяк,
Ярык куьнлер неше кере янса да.
Бу оьмирди биз бактыдан борышка,
Дуныяга энгенлей ок алганмыз,
Аспандагы сансыз коьп юлдызлардай,
Бирде тымып, бирде кызып янганмыз.
Бу яшавды биз борышка алганмыз,
Неге соны окынларда мутамыз,
Еньейим деп табан тиреп эрисип,
Мутылмастай эрши соьзлер айтамыз.

Бизден калган адет тувыл увыл уйли болганы,
Анадан авлет тувып, осып косак алганы.
Келин кызынъ болсын де ата-анадынъ тилеги,
Яслардыкы яшав болса, ясарып карт юреги.
Кайтип суймен яс уйкенди суйгениминъ суйгенин,
Душпанларга март болмай, коьрип ялган куьлгенин.
Ят ошакка уйренип ак тастарды байладым,
Куллык этип уйим деп тоьгерекке карадым.
Яслыгымнан янъылсам, акыл берип уйреттинъ,
Айланганда акырсанъ, коьз ясымды коьллеттим.
Кайнана ман келини айлак сийрек келис дер,
Соьзине соьз кайтарып биревлери эрис дер.
Суьринген сонъ анълайман: тувыл душпан кайнана,
Баласынынъ яшавына баьле салар кайсы ана?

Юрегимнинъ согувына тынъламай,
Сувык тастай сабырланып турасынъ,
Навасызлы ойларымды анъламай,
Коззлеринъ мен каты мени урасынъ.
Шат куьнлерим шанъга баскан – мутаман,
Юмартлыгым тайган болар юзимнен,
Бир маьнесиз уянаман, ятаман,
Куьлким ялган, сыйы кеткен соьзимнен.
Бас кайгыда, каты коьзди юмаман,
Не этейим? Уьндемейди тоьгерек,
Боп-бос ишим, бир кесекке тымаман
Явап излеп карланады бек юрек.
Кийимимди онда-мунда кезинтип,
Талшыкканнан токсан кере кашаман,
Яслыгым ман явды достан айырмай
Ийги соьзге конъилимди ашаман.
Юрегимде юмарт меним ойларым,
Неше кере намартлыкка урынган,
Бу куьнге дейим шешек кимик йырларым
Сувыклыкка даяналмай куьрыган.

Ашшылыкта адасып оьскен теректей,
Аянаман ашшы эскен еллерден,
Наьсибим деп кайгыма сени сайлаппан
Оьлемен деп суьйген мени эрлерден.

Ишим боп-бос коркаман, неден экен? Билмеймен.
Уьнсизлигим аз болады, куьлмеймен.
Май шырактай яна турып ириймен,
Оьлеменме? Йок, аьли де тиримен.
Ерди басып суьйинишсиз юримен,
Аьрекетлеп, соьйлеп, этип бир затлар,
Конак барьп тил таппаган эри мен,
Шийкентеди яшав мени кири мен.

Талшыкканга тыныш тур деп айтпайман,
Шувырып аккан коьз ясларын сыпырып,
Языксынып артыма да кайтпайман,
Козьди ашып коьрмегендей олтырып.
Ялган созли юмсайтпайман юрегин,
Акыллыдай маслагатын бермеймен,
Мен юмарт деп белсин туьрип билегим,
Каьриплердинь арасында юрмеймен.
Мен оьксиздей бактысызлык ишинде,
Куьнъирт куьним ажал мынан айкасып,
Ярык берген ялгыз кедем эсимде,
Ойларымды намартлыктан акашып.
Каьрип дуныя, куьнле-куьнлик дуныя,
Айкасувлар, ойласувлар, кайгылар,
Аьдемлер де йырткышларга авган сонь,
Ким биледи, бу дуныяда не калар?

**Тилге куьши етпесе
(басня)**

Кешединъ тап куьнинде, нава алган туьсинде,
 Сол баягы конъысы ийт коймай кара мысыкты.
 Ерге ярык туьскенлей асыгыслы кийинип,
 Авызга аткан атыгы тамагында туьйилип,
 Зыранълайды кыймаска сыр-сыбырын тоькпеге.
 Ак мысык пан тил шайрап яман ийтти соькпеге.
 Орындыкта оралып ятыр экен Акбийке
 Ап-ак туьги таралып, аркасын тамга суьйкеп.
 Йырпанъкысын коьргенлей уйкысы бирден тыркырап,
 Хабар куьткен коьзлери йылт-йылт этип явдырап
 Шыкты конак алдына.
 «Хош келдинъ, карагызым, хабарсыз кайыр толгандай,
 Ялккан эди авызым.»
 Яланып ерде болган сонъ кыймаслар тоьрге шыктылар,
 Шышкан этип кувырып, май авыздан шувырып,
 Ялкувларын язбага парахат амал таптылар.
 «Соьзимнинъ басы, сол яман яшатпага бермейди,
 Кешеси йок, куьни йок меннен баска коьрмейди»-
 Дейди кара Агына.

«Узакшыл экен, наьсипсиз, ювыллы еп юрсе де,
Меннен ше ога салам йок, йылмайып кастан оьтсе де»- деп
Яваплайды Акбийке коькиреги кайкалап,
Куймыр коьзи йылтырап, куйрыгын коькке булгалап.
«Юрди мени коьп сайлап, артымнан айлап йылап,
Юрекке буйрык келиспей, болмадым ога йылы карап»
Оьзи-оьзин мактавдан танълайы тамам курыды,
Карагыз да: «Эй-йе»- деп басын ийзеп арыды.
Бир куьн уьйден шыкканда урынды ийтке ак мысык,
Атылып ийт шапканда катып калды, эс сасып.
Кызыл тили ялбырап, ак тислери яркырап,
Сермеп алды мысыкты, копа, бакыр, талшыкты,
Ялынып ийтке карады, тили мен оны ялады,
Ийт те бирден йийренип силкилеп оны таслады.
Коькирек ерге ябысып мысык аста йылысты,
Тыгылып бир кувыста коркканыннан кунысты.
«Тилге куьши етпеген арамызда аз тувыл,
Ерине оны салмасанъ, йиберип турар нас увын».

Неге кеттинъ алдап мени баладай,
Ашувымнан ая-куе боламан,
Алаллыгым эди сага анадай,
Оькинишке бу куьнимде толаман.
Оькинишке бу куьнимде толсам да,
Кыска ой ман сени таслап кетпеймен,
Туьнлеринъе юлдыз кимик янсам да,
Неге бир де коьнъилинъе етпеймен.
Яде болса сенинъ мага суьйиминъ,
Баска енъип, куьшин бирден йойдыма,
Яс канымды курьганша симирип,
Бос сиселей дымалатып койдыма.
Эсириклей сен каныма тойган сонъ,
Ковзлеринъе каьвкей болып коьриндим,
Яслыгымнан таьтли соьзге ынанып,
Анълап турман, каты яман суьриндим.
Ялгыз оьзим, кимнинъ аьлин ким билсин?
Ой бийлеген оьмир озып барады.
Шайкалады шаштан юка коьпирим,
Ашшы еллер шайкап оны урады.

Қуызги салкын сувытады кевдемди,
Тереземнен навасыз ел ыскырып,
Мундай шаклар кемиреди аьдемди
Еликкен ол талшыктырып.
Мундай шакта ялгыз бирев калмагай,
Ашув келип, акыл кетип, аздырып,
Оьпкелерден оьшли юрек болмагай,
Юмартлыгын булгалаклап буздырып.
Ялгыз калув яллатады, о Аллам,
Кесек затка авыр туьслер тойдырып,
Бу мараздан сакламасань оьзиньди,
Кайсы дарман болар оны койдырып.

Яманлык ойлама

Баскады каралап, яманлап, юрегин арамлап, яралап,
Нешик колынъ болады язбага? Ув созли яшавын бузбага?
Дунья ойланар, айланар, намартлык янынъда яйылар,
Яманды яхшылай ким сайлар? Ширигин коьпирлей ол
сынар.

Ойлай-ойлай онъсыз болар соьзлерим,
Йылай-йылай осал болар коьзлерим,
Ялгызлыкта тамырланмас оьнерим,
Излей-излей оьтип кетер оьмирим.
Бу шагымды шайтан алып кетсе де,
Акылымды айландырып титсе де,
Яшавыма кайсы киси кайтарар
Колын созып бас бетимде олтырар.
Айхай сени, ондай аьдем бар болса,
Бу куьнимде корлыклар коьрмес эдим,
Куьли мутып, япырактай саргайып,
Коьзди ашып кайгыдан соьнмес эдим.

Карланганда каным кайнап,
кайтпаска кетер шагым болады
Бар акылды айландырып, соьз шайнап,
юрегимде туьндей дергим толады.
Юрегиме яслай толган дергимнен,
Заман оьтип босанув куьн етерме,
Кобп кайгыдынъ ызы калган бетимде
Шык тазасы суьйип бирден туьсерме.

Шыда, балам, тувар куьнинъ болар деп,
Насихатынъ кулак салып тынълайман,
Тек болмайман ялган оттан ашыйман,
Ашувымнан юрек тевип тасыйман.
Мен де аьдем, тас тувылман, анъласанъ,
Кайтип болар аьдем деген соьйлемей.

Языгынъ мага ийимесин, тилеймен,
Сырларымды сувлай сага тоьккенде,
Есирликке енъилмен деп соьйлеймен,
Юрегиме оькинишим оьткенде.
Акыр мага, болмас аьдем де мага,
Белким сеннен куватлыкты аларман,
Уьлерткидей уьндемеге уьйренип
Корлык енъмей ийманым ман калмага.

Ногай шоьлдинъ аьйдикленген бавында
 Осьиптилер ахыр-туьрли тереклер,
 Берекетли ойнап явган явында,
 Ювыптылар юмартлык пан юреклер.
 Сосы бавга аяк баскан аьдемнинъ,
 Айтадылар, канатланган ойлары,
 Сосы бавда кеше-куьндиз сарнапты
 Еннет куслар суьйим акта йырларын.
 Неше оьмир татым болган яшавга,
 Ахыр заман кан явдырган усайды,
 Аьне терек бийик меннен неге деп,
 Бир наьсипсиз узгыншылык баслайды.
 Маскарама бир куьн сосы мактаншак
 Кайкалатып басын яман коьтерген,
 Бу куьннен сонъ етекшинъиз мен мен деп
 Конъсыларга сувук хабар еткерген.
 Басшылавдан басын йойып тамада
 Каныгувдан карыскырга айланган,
 Ийменуьвден оьсе алмай тереклер
 Яшавларга сеним йойып карланган.
 Зорланувдан шешек атпай аксанълап,
 Яс бутаклар азаплыктан арыпты,
 Бав орнында тегенеклер кадалып,
 Каьвдиреген ялгыз «басшы» калыпты.

Ах, ажал, ажал, не яман сен тажал,
Ясларды аькетуьвди коймайсынъ,
Канларына неге солай тоймайсынъ,
Кара ерге ясырмага асыгып,
Хаьтень минен карс алдыннан йол шыгып,
Кобмекейге, тынысына тас тыгып,
Яс юректи оьш алганлай сен йыгып,
Яшавына мери канмай юргенди,
Ялгызы ман абвлетин бек суьйгенди,
Куьн завкына яйнай берип куьлгенди,
Бир языксыз яншып неге таслайсынъ.
Мине калды доьрт ясында кызалак,
Онынъ соьзин эситпесин-ав кулак,
Сагынаман, анам кайда, дейди ол,
Тек эсинде алып кеткен оны йол.
Сосы йолды етим кыздынъ коьзлери,
Тек неге ди ол уьндемей турады,
Анам дейди явап излеп соьзлери,
Увыртына кутырган ел урады.

Уьндеме дейсиз, уьндеме ашшы соьз якларыма шалганда,
Уьндеме дейсиз, уьндеме, уьндемейин уьлерткидей
куруганда.

Уьндеме дейсиз, уьндеме тувар куьнинь болар деп,
Шагы етсе бас кемирген ювыгынъ аягынъа намаз сенинъ
кылар деп.

Неден керек ярты оьмир озган сонъ савлыгым да сакатлыкка
авган сонъ,

Тыныш яшав бу куьнимде тоздырып, неге ярлык дайым ете
оздырып.

Арыдым аздырткан ашувдан, курыдым куватты шашувдан,
Бездим бу маьнесиз яшавдан.

Козьимди ашып карайман, куйынлай бирерде борайман,
Кайгыга кевдемди орайман.

Ажалсыз азап аламан, коьп дертти юрекке саламан,
Эм тагы янаман, янаман.

О, Аллам, ал мени, разыман, кетейим сага язым ман,
Янайым бирге сазым ман.

Козь яслар

Ким коьрер бу коьз ясларды,
Туншыктырган, эсинъди састырган,
Иманды, динди муттырып
Ашувдан канын кустырган.
Ким коьрер бу коьз ясларды
Оькирткен, оьмирди кестирткен,
Кумлыкта канъырап калганлай,
Каьвкейлей коьргенди уьркиткен.
Ким коьрер бу коьз ясларды
Ярасык коьзлерди уьнъилткен?
Картайтып, каксатып замансыз
Языксыз коьрге киргисткен.

Аяк асты тырсылдаган юка буз аьне-мине уйылады усайды,
Сисе кимик меним кишкей юрегим соьзден сисип,
сарсылады усайды.

Каным сорып касарткылай соьз мараз табан салып
тирескенге усайды,

Сувык, сувык сувырады оьзегинь, етпис эки тамырынъда
ювырып.

Алла талам этсе мага коьмегин сол сувыкты алар эдим
сувырып.

Сынык апас бу дуньяда дурыслык
Тобгеректе эки юзлик яйылса,
Алла кимик баалаган аьдеминъ
Оратылып обътирикте йойылса.
Кыйын экен бу яшавда ынанув,
Суьюв, куьюв, баска акта ойланув,
Суьемен деп сайлап алган бирев мен,
Мырат деген узын ерге йолланув.
Енъил экен есирине туьспеге,
Бас айланты, коьз каматкан аьйлединъ,
Неге, неге ят аьдемдей ялгызлык
Юрегимде ер калдырмай бийлединъ.

Бири-бирине усаган озадылар куьнлер,
Коркыныш каркыранъ курсаган ягадылар туьнлер,
Айлар кетедилер алдавлы авысып
Йьллар ътедилер инсан ман шабысып.
Кеткенди, калганды енъеди заман,
Бирев айтпайды «шуькир» деп, «таман»
Баъри сол непсисиз юрувьде,
Ким туьзелер яшав авырувыннан.

Меним яшавым

Не зат экен эшавымнынъ маънеси,
Энъ де уйкен наъсиби эм баълеси,
Душпанымнынъ куьйдиреген куьллеси,
Дос дегеннинъ ийги соъзи, иллеси.
Тогьгеректе юрек ашып дос дегеним
Козгге куьлип, сырттан урган намарт экен,
Яманлыкка яхшылык пан яваплаган
Шынтысы ман бу дуныяда юмарт экен.
Яшавларга сына салып соъз юриткен,
Сымырайлы куьлкиси куьлши экен,
Эки коьздинъ бирисине ынанма деп,
Айткан аьдем акыйкатлай сыншы экен.
Айхай сени, бу денъершик дуныяда
Наъсипке де, кайгыга да шерет экен.

Шыгалмайды куьннинъ коьзи яркырап
Токтамайын йылавыннан авадынъ,
Тек басады йогарыдан туманлык,
Авырлыгы буьлип турган дуныядынъ.
Ярык саввле коьп ямгырдан корланып
Булытларда тасаланып турады,
Табиат та танъкы куьнге тарланып,
Тобемизде буршагы ман урады.

Алла талам, берме мага алтын, куьмис,
Байлык берме,
керек тувыл непсикорлык,
керек тувыл барлык ушин янга зорлык,
Бир тилегим – аямайын бер ден савлык!

Куьйиз коькте коьгершинлер коьринди,
Коьнъилимди куьнъирт куьндей кемирип,
Кыймас-кусым канат кагып касымда,
Куьбирдене коьз ясымды келтирип.
Касымнан кеткен коьгершиндей кыймасым,
Коькшил коьктен касуветсиз келдинъме?
Коькирегинъ кисениннен куьлпилдеп,
Калганлардынъ кайгыларын коьрдинъме?

Йылайман

Яс йигитлер баз кешип бу яшавдан
 Асылып оьлсе, йылайман,
 Эр кисилер аьел таслап
 Ишки енъип яйкалсалар, йылайман.
 Сылув кызлар йокшылыктан
 Туьз йолыннан тайыссалар, йылайман,
 Аналардан арам тувган аьвлетлер
 Ялкувлыктан яманлыкка доьнип кетсе, йылайман.
 Аталардан етим калган увылдынъ
 Сагынышлы коьзим коьрсем, йылайман,
 Аьлбелидей кызын йойган анадынъ
 Йолак энген юзин коьрсем, йылайман.
 Еликкен ийтлей кутырып
 Динин муткан инсан коьрсем, йылайман.
 Яшавында кыдырувдынъ орнына
 Яс аьвлетлер тутнак коьрсе, йылайман.
 Бу яшавдынъ янывуна ян аврып
 Явап таппай, йылайман, о йылайман.

«А» дан «Я» га дейим ойлар.

- «А» Алла - тамам акыл берсин,
Сол пайдады халкым коьрсин.
- «Б» «Бала» - яшав маьнеси,
Тиймесин баьле куьеси.
- «В» Вакыт кетип барады
Юзге ызлар салады
- «Г» Гуьллер атсын каралдыда,
Ыспайлык пан суьйинтсин,
Гуьлди тутып яс йигитлер
Сылув кызлар бийитсин.
- «Д» Дуныя - ялган, ямагат,
Калмасын артта яман ат.
- «Е» Ел эседи, ел эседи аявсыз,
Баьрин буза биревден де соравсыз,
Бу дуныяда болмай бир зат йоравсыз.
- «Ж» Жахиль аьдем соьйлеп билмес,
Соьйлеп билген ога куьлмес.
- «З» Зубаржат тас, маржан тас
Хатын суьйген яркын кас,
Неге солай болады?
Эр киси эш аньламас.
- «И» Ис ялкувды таркатар,
Яман йолдан токтатар.
- «Й» Йылкы, тувар, отар кой
Ата-баба байлыгы.
Коьрим болып ясларга
Кеньейсин мал ййлагы.

- «К» Куда мынан кудагай -
 Суьек алыс ювыклар.
 Татым болып эки аьел
 Суьйинтсинлер уныклар.
- «Л» Лашын кустынъ коьзи обькир,
 Карт кисидинъ юреги сезгир.
- «М» Мал болганнан пайда йок
 Мырадынъа етпесень,
 Таьглидинъ баасын билмессинъ
 Ашшысыннан обьтпесень.
- «Н» Намазлыкка аяк баскан
 Ялган соьйлеп боларма?
 Намартлыкка колын созган
 Шынтылыкка кайтарма?
- «О» Оймак салып бармаклар
 Исли болган аналар,
 Обькинишке, азаяды
 Коьрим алган балалар.
- «Обь»Обьксиз бала коьнъил куьйдирер,
 Обьгей ана кара кийдирер.
- «П» Патша болсын, бакыр болсын, аргы дуныя бир этер.
- «С» Рагимлик керек байларга
 Коьзди юммай кол созбага.
- «Т» Табан шуқыр ятаяк еримиз, ювык болмасын ога
 куьнимиз.
- «У» Урлык шашкан - аслык алар, урлап яшаган - курып
 калар.

- «У» Уыйкен юрек уьркитер, толы аяк тоьктирер,
Уыйкенсуьвдинъ ызы бар, яздынъ кувган кысы бар.
- «Ф» Фарид, Фазиль, Файзулла ногай йигит атлары,
Болмасыншы, я алла, атларынынъ татлары.
- «Х» Хайрай дунья, кызыклы, тек баасын билейик,
Тувра йолдан тайыспай ойнайык та, куьлейик.
- «Ш» Шыт болса да кийгеним кут болсыншы сезгеним.
- «Ы» Ыспайлык аьруьв коьзге, акыл аьруьв куьезге.
Экеви бирге косылса, наьсип кирер уьйинъызге.
- «Э» Элинъ болсын эсинъде элгезер болып юргенде.
- «Ю» Юмырык каты болса да, юрек юмсак болсын.
- «Я» Яным меним навасыз эш парахат турмайды,
Эрклик бердим мажасыз ян кайтадан тувмайды.

Тарпаныма тартып салып тарткыды
Тартыншаклык таслап бирден кевдемнен,
Таъвекел мен бактыма мен атылдым
Таъвесилмес такат берген кедем мен.
Телбегиди босатпаска шалысып,
Тегершигим такырлыкта айланды,
Термилгенде яшав ушин таласып,
Тентиреклеп аякларым янланды.
Тонъдым, талдым, тоъзимликтен арыдым,
Туъним толды коъп ойларга навасыз.
Тырнакланган, тармасаган дуныямда
Туъньилелер коъп сораулар явапсыз.

Яманлыкка яншылма

Ялбараман яным сага талшыгып,
Яманлыктынъ яп капысын катырып,
Ябалмасанъ язык болар янынъа,
Ялганлыклар синъип калар канынъа.
Янъылганда ял алмага олтырып,
Яшарман деп ягымлы сен уйклама,
Ялгыз озинъ яралардынъ иеси,
Ягып ойлар, мутарман деп таслама.
Ялынаман, яманлыкка яншылма,
Язмышыма яйсызлыкты язган деп,
Ятак кимик осалланып йылама
Ярысувдан яс куьнлерим тозган деп.

Асыгынъыз, ювыклар

Асыгынъыз, алыстагы ювыклар, авыр мараз бийлеп алган
каскага,

Агын оны еткергенше аспанга, азаплыга сонъгы соъзлер
айтпага.

Асыгынъыз, алыстагы ювыклар, акыйкатлык айбатлыгын
алганга

Авырувдынъ алавында абдырап, акыл кетип, аяв билмей
янганга.

Аксакаллар, олтырынъыз касында, акыр юрек сонъгы кере
согады,

Арысыннан айырылган арбадай аксап-токсап кара ерде
калады.

Актарылып ап-ак суъти тоьгилди, арманышлы кетип калган
авьлеттинъ,

Ата-анадынъ аваз этип йырларын аямайын, алла-талам, не
эттинъ?

Отыз йыл артта

Отыз йыл да ойнап кетти ел болып,
 Сезбей калдык йылысканын йыллардынъ
 Ясларымыз явырыны яйдай эр болып,
 Шашларына кырав туьсип кызлардынъ.
 Нелер куьтти, нелер бизди куьтпеди.
 Аьр биримиз кеттик йол ман язылган.
 Маьселелер, айхай бир куьн битпеди.
 Яшав деген туьрли йолдан согылган.
 Ама бир де картаймады юреклер.
 Бала болдык коьрискенде тенълер мен.
 Куьледилер эскеруьвден тентеклер
 Кыдыраган йырды йырлап туьнлер мен.
 Табиатка бара эдик кыдырып,
 Ябысканга эшки болып ябысып.
 Янган отта ер алмады кувырып.
 Кенъ шоьлимде ювырув ман шабыскан.
 Тыпак эдик бир аьелдей баьримиз:
 Тувган куьнде, байрамларда йыйылып.
 Энди болса баска яшав каьримиз-

Аьр кайсымыз кенъ дуныяда йойылып.
Бирге окыган кыймасларым, досларым.
Артта калган отыз йылга кайтайык.
Юлдыз яккан яслыктынъ бу йырларын
Кайтабастан тагы да бир тынълайык.
Эскерейик энъ де таьтли шакларды,
Бир вакытка бала болып алайык.
Энъ суьйикли дерислерде олтырып,
Сонъ ювырып танапыска шыгайык.
Оькинмейик яслык бизден кетти деп,
Бу яслыкты савгаладык балларга.
Оькинмейик йыллар бастан оьтти деп.
Суьйинейик пайда берген колларга.
Эстеликлер бир де оьлмей яшарлар
Кевдемизде отлы юрек урганша.
Яслык йыры бир де соьнмей занъырап
Ерди басып аьдем юрип турганша.

Ер

Единъ уьсин таптайдылар аяклар,
Ердинъ уьстин тоздырады туяклар.
Ер астыннан сувырып сув аламыз,
Кобк отын да йылгын этип ягамыз.

Ер береген емис, елек ашаймыз..
Ер уьстинде малымызды саклаймыз..
Ер байлыгын байыраймыз дайым да.
Бирдей коьрер ер ярдысын, байын да.

Ер шыдамлы, ол, оьзекте, шыдамлы.
Ер коьтерер, ол ша бизде бек янлы
Ийгиди де, яманды да аркага,
Тек мутамыз ога разы болмага.

Ата ерим, ана кимик сеним салып суьйген ерим.
Бавырына юмсак баскан бавырмалы тоьсек тоьрим.
Куьбирденме терис этсек, билмей калып, биз оьткерсек.
Юреклерге иман кирип, ийилермиз дайым сага..
Сен береген авкытларга йоктыр, эште, бир де баа.
25 увыт 2011 йыл.

Ногай хатын.

Ак явлыгы елпилдеп, ала коьйлек куьлпилдеп.
 Коьзлерден нур сепкилеп ногай хатын барады..
 Суьйими бар юзинде, куьези бар соьзинде.
 Ензил юрип барады-хатын тувган еринде.

Тогерекке карайды,ава сесин тынълайды.
 Кус сазларын анълайды, яны онынъ йырлайды.
 Наьсибине суьйинип, Кудайына ийилип,
 Ак аспаннан дем алып, табиаттан эм алып.

Ногай хатын барады, аьрувликке сукланып
 Карайдылар инсанлар ийгиден коьрим алып
 Куьези дар юзинде, куванышы соьзинде
 Наьсип нуры озинде-хатын тувган еринде.

Бугуьн хатын байрамы, колында шешек байламы.
 Яшав завкы яйнайды-шоьли оны кутлайды.!

ДОБРТЛИКЛЕР

Меннен алдын баска суыйген юрегинъди куъллеймен,
Окынларда оьпке уыйип каты сага соьйлеймен,
Кайсы суыйим уыйкен экен, ойлай турып билмеймен,
Ашув келсе, акыл кетип, сени, ярым, суыймеймен.

Дурыс затты айтаман деп куьнаьга тез каламан,
Бу шымтыйган шынтылыктан бас алалмай тураман.
Ялган соьзлер ярадылар юректи, мен олардан неше йыллар
янаман,
Тамырында алал болган инсанга оьтирикти оьркенлетип
болама.

Язалмайман авырувдан, арувдан,
Коя куллыктан бир зат калмай карувдан,
Бир пайдасыз алтын куялар озады,
Юрегимнинъ алавы да тозады.

Бакша шашып карайым, бакшага моллык йорайым.
Куя болсыншы анасы, сув болсыншы атасы.
Йога болып баасы- ногай коьрсин пайдасын..

Акша болса-калтай табылар.
Коялик болса, дос табылар.
Ярлы болган шет кагылар-
Сокпак ога мутылар.

Ялгыз аьдем - янсыз аьдем, ялгыз аьдем - аьлсиз аьдем,
Куьнъирт коьнъил, коьз яслы кайзап турар албаслы.
Кайнар, тасыр кызыл кан, сабыр болсанъ - басар шанъ,
Бесев болар ялгыз танъ, йылав болар аьруьв анъ.

Мараз уьйде, терезединъ туьбинде телмирмесин эки коьзи
саргайып,
Ялгыз балам...
Берли куьйде доьрт там кутык ишинде озганларды ойлы
коьзи оьткерип,
Куьтпе салам...

Ак кагыттынъ мини йок неди болса язбасанъ,
Баскалардынъ иши йок, оьзинъ яшав бузбасанъ.

Эситемен онъ якта эм сол якта туърли хабар узун акша
акында,
Байлык барды тоьгеректе коьп мактап, мисетсинмей
акшасыздынъ артыннан.

Йыйы-йыйы яшавдан иш шыгады, каранъалык тереземди
кагады,
Яллаткандай якларыма согады, бир маьнесиз яс оьмирим
озады.

Юрек сезимлери

Эр юрек

Эр кисиди намарт дейлер коьбиси адасканда ашувлардан тутанып,
Ол юргенде баскалар ман обьбисип, хатын юрек калган емис корланып.
Сансыз туьнлер ялгыз калган хатыннынъ эр кисиге бир каргысы етпеген,
Неше туьрли коллар сезген эркектинъ оьмириннен биринши суьйим кетпеген.
Аьше неге енъсик ога аьели? Баскаларга йыйы карав таслайды,
Шаш агарып кырк-эллиге етсе де, тап йигиттей янъы яшав баслайды.
Эр юреги бала кимик дейдилер, ийги соьзге аьр заман да амырак,
А хатын ша? Тас па онынъ юреги? Неге оннан яшав бакты бек узак?
Эх, хатынлар, яшав сизди тоьздирген, бала уьшин суьймегенди суьймеге,
Коьп кайгылар сыгып тамак бездирген, куьресуьвде уьйренгенсинъ куьлмеге!

Мен коркаман сени йоймага
Добрт тамда ялгыз калмага,
Кешедә шийкенип турмага,
Ястыгым коьз яс пан ювмага,
Мен коркаман сени йоймага
Кушакты коньсатып калмага,
Таньымда сенсиз уянмага,
Яшавда тиревсиз турмага.
Мен коркаман сени йоймага
Куьлкисиз, куьезсиз курымага,
Туьнимде туьсимнен уянмага,
Сувсыз шешеклей солымага.
Мен коркаман сени йоймага
Канатсыз, такатсыз ушпага,
Сенимди, суьйимди таьвесип
Етимлей ялгыз калмага.

Суыйим таяк
Тар муыйисте илинген
суыйим таяк,
Туьси авган, ярасыгы йойылган,
Ким аявлап оны колга алаяк?
Суыйим таяк етим кимик мутылган.
Ап-ак кувдай, аьйдик кыздынъ колында,
Сосы таяк куьлп-куьлп этип яйнаган.

Алгасама Аман кал деп айтпага,
Шалт бурылып, кери карап кайтпага,
Яшавымыз болмады деп куърсинме,
Созлеримди терисиннен туъсинме.
Анъла мени, аявлым анъла мени
Ал ниет пен анълаганша тынъла мени,
Яшав йибин шалысарман уъзбеске,
Халк алдында кайгы хабар туъзбеске.
Ах, арууъ деп, суъйинмесин явларым,
Не язык деп туънълмесин досларым,
Энъ кыйыны – кедем етим калмасын,
Оъгей колда силкинууъде болмасын.
Кобы сезимлер, баъри бирден оълмеген,
Сезимлерим ийгиликке соънмеген,
Кел, ялгызым, коъзимизге карайык,
Энъ туъбиннен берк наъсипти татайык.

Ногай йырлар*Карындас*

Доьрт аданас арада
айдай ялгыз карындас,
аьр соьзиньди айтканда
кайтип олар тынъламас.
Доьрт тиревинь доьрт яктан
Келер дайым коршалап,
Ювык тувыл, узактан
Аяп сени, аявлап.
Аданаслар арада
Сылув тувган карындас,
Куьлкинь дарман ярадан
Карап сага арымас.
Аданаслар арада
Айбат юзли карындас,
Бол наьсипли дайым да
Бол дайым да сен яп-яс.
Алла-талам аьр заман
Ашсын сенинь бактынъды,
Йылувлык пан аьдемлер
Суьйип айтсын атынъды.

Ак карлар

Ак карлар ушалар авада
 Артымда ойларым тагы да
 Яслыгым йойылган ягада
 Ак карлай сувыган ойлар да

Ак карлар.,
 Ап-ак кардай болады
 Бирерде ойлар
 Ак карлар, айланасыз басымда
 Карлар, ак карлар,
 Суыйм акта сувыган йырлар.

Мен сеннен кайтпаска кеткенде
 Арада бактымыз биткенде,
 Ау карлар кушака ораган,
 Сувыгы суыйимди сувырган.

Эсимде бораган ак карлар,
 Куьртикке капланагар йоллар.
 Арады ак карлар битеген,
 Ак карлай сезимлер ириген.

Кетемен сеннен.

Кетемен сеннен, неше кере кетемен,
Эринимди каты тислеп обътемен,
Кайгылардан, оыпкелерден, оышлерден
Тилим-тилим талшыктырган туьслерден.
Кетемен сеннен, кетемен тагы
Картайып, тыртайып, саргайып,
Мени мен бирге кетеди агып,
Йылларым яшавга мунъайып.
Бир кайгыга ер уьстинде аз болар,
Юрек сырым кыйналганга саз болар,
Меннен сонъда корлык, зорлык бар болар,
Юмартлыкка бу дунья тар болар.
(йырлайды Зульфия Аджигеримова)

Дуниямнынъ дуньясы

Атам, Анам - эки колым
Яшавымды буърленткен
Коз алдыда уллы йолым,
Кобъилимди оърленткен.

Атам, Анам - бир юрегим
Юйрикли тез соктырган.
Кешелерде Шолпан туьннен
Сырларымды сораган.

Атам, Анам - сый байлыгым,
Юрегимди йылыткан.
Калкып толган коьп танълыгын
Кишкей Янга уйыткан.

Атам, Анам - яшавымда
Шынтылыктынъ уясы,
Аллы-гулли бакты бавым -
Дуниямнынъ дуньясы.

Ерим меним

Ерим меним,
Сен анамсынъ асыраган,
Бала шакты
Куьлпилдеткен тоьримсинъ.

Яманлыкта
Кымтап мени коршалаган,
Яшавымды
Нурландырган коьримсинъ.

Оьс деп, ерим,
Оьрленирдинъ оьзимди
Аспанынъда
Яйрап яркын юлдызлар.

Куьн саьвлеси
Сукландырып коьзимди,
Бавырында мен калдырдым
Йол ызлар.

Оттай исси сага юрек суьимим,
Бу сезимди сувытар куын боларма?
Сенсинъ меним яшавымда уьмитим,
Сенсиз юрек, айт, шатлыкка толарма?

Ногай халкым

Эдил бойда яйлаган, эркин халкым яшаган.
 Отарлары яйраган, мынълап йылкы саклаган.
 Кымыз куйып аякка йигитлери симирген.
 Атланып аргымакка ккылыш илген суьнъги мен.

Топарласып шапканда калтыраган кара ер,
 Тускап окты атканда сескенмеген ногай эр.
 Елдей эскен явларды ягып кеткен баьтирлер.
 Куйындай келген душпанды кан кустырган йигитлер.

Сав дуныяга айтылган атаклы Алтын орда,
 Неше халклар бас ийген ногай ханнынъ алдында.
 Сондай уллы халкымда Эдигедей яслар бар,
 Ак аспаннынъ астында Янбийештей кызлар бар..

Ата-бабам калдырган кан ювырткан дестанлар.
 Тыпак болып аклайык оьсиетти, ногайлар!
(йылайды Ариф Темиров)

Балаларыма

Яшав мага савга этти саъбийлерди,
 Наъсип нурга толтырады куънлеримди.
 «Йигитим!»-деп суъйинемен увылыма,
 Карап бир де тоялмайман мен кызыма.

Балаларым, оъмиримнинъ сиз маънеси,
 Тиймесинши бу яшавдынъ бир баълеси.
 Коршаларман канат яйып аър заман да,
 Сизинъ уьшин мен юремен бу йолымда.

Танъга турсам, юзинъизге мен карайман.
 Малек кимик бетинъизди мен сыйпайман.
 Кайтип сизсиз яшар эдим эш билмеймен.
 Колды яйып Кудайыма «Савбол!» деймен.

Уъйкен болып мырадларга сиз етерсиз,
 Коьп йылларды, коьп сынавды сиз оьтерсиз.
 Тек яхшылар шыксын сизинъ алдынъызга.
 Халкым меним оьктем болсын атынъыз бан.
 (йылайды *Насият Капиева*).

Янъы йылым, янъы йырым

Янъы йылым, янъы йырым, сазларым,
 Аваслык пан увыс-увыс шашайым,
 Юбанынъыз кыймасларым, досларым,
 Янъы йылдынъ юмартлыгын ашайым.

Тобгерек як толсын шынты дослыкка,
 Юреклерде битпес суыйим айлансын,
 Исте элим шалысады шатлыкка,
 Кешиккенше намарт явы, ойлансын.

Кенъ аспаннынъ аклыгын биз суьемиз,
 Тазалыгын, ашаклыгын авадынъ -
 Аъзиз элдинъ баасын да билемиз,
 Эситпейик сесин авыр казадынъ.

Яманлыкка янган отты ашарсынъ,
 Эркинликти сав дуньяга савгалап.
 Яманлыкты янган отка тасларсынъ,
 Мырыдына етпей калсын,адалап.

Эгер суыйсем

Эгер суьсем арт-алдыма караман,
Яхшыма деп, яманма деп сораман.
Терислигин сокыр кимик коьралман,
Халк соьзине хайран болып тынъламан.

Эгер суыйсем оьз-оьзимди мутарман,
Юрегимде тек суыйгенди тутарман,
Аьр бир соьзин сербет кимик ютарман,
Аьр куьн сайын шешек болып атарман!

Эгер суыйсем, акыйкатлай суьермен -
Суйгениме аспан анъдай синъремен.
Суьюв соьзин алтын такка илермен,
Аьр бир уыйге саьвле болып кирермен.

Бизим суьйим.

Бизим суьйим- бу яшавдынъ савгасы
Бийик коьктен саьвле болып себилген.
Биз билемиз: йокты онынъ баасы
Юреклерге сербет сувдай ол синьген.

Наъсип деген

Яркыраган куьн коьзине
Тиклеп караялмайсынъ.
Бу яшавда шынтылайын
Наъсипли болалмайсынъ.

Наъсип деген сийрек кустай
Айланганда конаган.
Еннет ерде елден эсип
Барма оны таныган?

Кайда аьше толы наъсип?
Кимди онынъ иеси?
Наъсиплимен дей биревлер
Озса да оьмир куьресип
(йырлайды *Фатима Нурлубаева*)

Эсинъдеме?

Эсинъдеме, экевимиз боьлмеде
Аьруьв анъды турагалып тынъладык?
Уьндемейин баьрин айткан куьзгиде,
Куьн етти деп анъсызлыктан анъладык.
Эсинъдеме, коьз ясларым кеткени?
Сорамадынъ, мен бир зат та айтпадым.
Не зат эди яшавымда куьткеним,
Неге экен мен артыма кайтпадым.
Мине тагы аьруьв анъды тынълайман,
Коккирекке кысып турган балам манн,
Кень куьзгиге карай турып анълайман:
Картаяман, йок аьли де баламан.
(йырлайды Зульфия Аджигеримова)

Карт хатыннынъ йыры.

Самайымды кокытып, санап йыйган дуныям,
 Тизлеримди курытып, тырнап йыйган дуныям.
 Аяларым катлатып, аяп йыйган дуныям,
 Тамырымды коьптирип, тавлап йыйган дуныям.

Козлеримди систирип, сайлап йыйган дуныям,
 Колларымды кестирип, кыйналып йыйган дуныям.
 Ян елкемди талдырып, тасып йыйган дуныям
 Туьн уйкымды калдырып, калгып йыйган дуныям.

Энди буьгуьн картайып, босаганда тизлерим,
 Савлык йойып, саргайып, ватылганда тислерим,
 Ясланганда коьзлерим, куьш йойганлар соьзлерим.
 Ят атайдынъ баласы, кайкалатып яс басын
 Ярмай оьтим алады, оьз буйрыгын салады.
 Басыма ие шыгады.

Колын салып белине, аясын кагып тоьсине,
 Кан явдырып коьзине, уьйретеди акылга
 Кижинълеп куртка бакырга.
 Ахыр заман келипти: эдап элден кетипти.
 Тар заманлар етипти: тербия ерге синьипти.
 Мен йыламай ким йылар? Кара халкым буьлипти!
30 канътар, 2012 йыл.

Кызыма

Адувлеп сени оьстирдим йылы ошактынъ касында
 Бир зат та сезбединъ, кызым, канатларымнынъ астында.
 Суьйиндим аьр бир соьзинъе, карап тоялмай юзинъе.
 Сени уьшин юрек куьйди, сени уьшин яллап юрдим.

Кызым, кызым. Аьзиз кызым.
 Уяньды таслап ушасынъ,
 Кызым, кызым, сылув кызым,
 Кушагымды босатасынъ.

Тилеймен мен Кудайыма, наьсип берсин, кызым, сага.
 Сенемеен бек косагынъа, саьвле себер деп йолынъа.
 Барган еринъ суьйип алсын, ата-анадай аясын.
 Баллар тувып, дунья курып, сени баьри коршаласын.

Кызым, кызым, малек кызым.
 Ата-анадан тилек кызым.
 Эдаплы келин боларсынъ,
 Баьрине де сен ярарсынъ.
(йырлайды Фарида Шомаева).

Анама йыр

Яшавынъды, аьзиз анам, ялгыз мага багысладынъ,
Таьтли уйкынъды сен боьлип,
Аяп мени асырадынъ.
Исси куьнде куьндик болдынъ.
Сувык куьнде ошак болдынъ.
Юлдыз болып йол коьрсеттинъ,
«Ийги бол»-деп сен уьйреттинъ.
Айдай сенинъ сылув юзинъ,
Таьтли мага аьр бир соьзинъ.
Карап сага тоялмайман.
Кыйынынъды муталмайман.
Суьрингенде баскыш болдынъ.
Мырадыма ашкыш бодынъ.
Аьр ойымды сен анъладынъ.
Суьйиминъ мен сен орадынъ.
Эркелеп обстим касынъда.
Бала шагым балдай болып.
Турсам, анам, мен касынъда.
Обтеди куьним анъ болып.
Канатларым сен ушканда.
Малегим дайым янымда.
Яшашы, аьсирет анам,
Аврымай бир де дуныяда.
(йырлайды Магира Кульчимаева).

Ана ман аманласув.

Аьр заман да алгасап, авылыма кайтаман,
Анам шыгып алдыма кушагыма аламан.
Козьлерине мен тоймай бек сукланып карайман
Ана куьтип турганга наьсипли деп ойлайман.
Йылы-юмсак асларды ашашы деп ол берер,
Калай оьстинь балам, деп, мери канмай ол суьер.
Олтырармыз экевмиз ашып юрек сырларын.
Анама деп йырларман онынь суьйген йырларын.
Авыр болган йолымда ана йылув сеземен.
Анам яшап ойымда неше туьйин шешемен.
Оькинишке тагы да алыс якка кетемен.
Анамнынь тилеги мен мырадыма етемен.
(йырлайды Руслан Яриков)

**Оьмиримди багысладым халкыма.
(ятлавлар)**

Биз-ногайлар.

Сав дуньяга данъклы эди атымыз

Тамырларын таза сувдай кень яйган.

Толкыласып эдил бойда тогайы,

Йигитлерин Алтын Ордага йыйган.

Яйык бойда янлы болган ордамыз

Янган оттан куышли болган явларга!

Элин бир де корлатпаган эр намыс!

Аталарым уста болган йырларга.

Алты тувыл, неше оьмир оьтсе де,

Тилимизди, динимизди йоймадык!

Мойнымыздан канлы кылыш оьсе де,

Тизимизге бир де шоьгип калмадык.

Биз-ногайлар!

Эм куьшимиз бирликте!

Иман йоймай, татым болып яшайык!

Тав суьйинсин йыр йырланса шоьлликте,

Ногайларым, кайда болсак, катнайык.

Берк дослыкка ыспат болсын йырымыз,

Ушып етсин ер юзинде ногайга,

Яйрасак та, бирге кайнар канымыз,

Суьйинейик Кудай берген яшавга!

Кийгизим.

Атам сенде ял алып-ав тыншайган

Нышанлар.

1. Сол коьзинъ кышыса-суьйинесинъ.
2. Онъ кулагынъ шынъласа, бирев сени мактайды, сол кулагынъ шынъласа, бирев сени яманлайды.
3. Онъ коьзинъ илсе-яхшылыкка, сол коьзинъ илсе-яманлыкка.
4. Табанынъ кышыса, ювыраяксынъ.
5. Баьпишинъ шешкенде бир-бирине минсе, йолланаяксынъ.
6. Бурнынъ кышыса- ишките, байрамга.
7. Тилинъ кышыса-урсыска.
8. Иегинъ кышыса-эт ашаяксынъ.
9. Бетинъ кызарып, исси болса-бирев сени эсине алаятыр.
10. Онъ аянъ кышыса-акша шыгаяк, сол аянъ кышыса-акша туьсеек.
11. Туз тоьгилсе-урсыска, баьлеге.
12. Карга кыста уьйге карап кышкыrsa-кар яваяк, язда уьйге карап кышкыrsa- ямгыр яваяк.
13. Кораз кышкыrsa-конак келеек.
14. Ийт улыса-яманлыкка.
15. Толы казан тоьгилсе-берекет ушады.
16. Уьйге йылан кирсе-оьлтирмей коьзине суьт тоьгип шыгармага керек, йылан болып бирерде уьйге малеклер киреди деп айтадылар.
17. Эгер азбарда турган ат иесин коьрип осырып басласа, олар йолланаяклар.

18. Эгер ат авызын кенъ ашып эсинесе- уый иесине яхшылык боляк.
19. Эгер юрип бараяткан ат суъринсе, иеси «бисмилля» деп, онъ колы ман онынъ коъзлерин сыпырув керек, шайтанлар кашсын деп.
20. Аттынъ куйрыгын, ялынын кеспе-иеси авырыр.
21. Атлыдынъ артыннан ийти ювырса-кувмага ярамайды, ол яхшылык йорайды иесине.
22. Авыр аяклы хатын шашын кессе-баласы авырувлы болар.
23. Бала тапкан хатынга мойын ашатканлар, мойны берк болсын деп.
24. Бала тапкан хатын40 куьнге дейим уьйден шыкпаган, 40 тесикли деп саналган.
25. Ас коьп ашалган ерде берекет коьп болар.
26. Йолавшы шыккан аьдемнен «кайда барасынъ?» деп сорама, не ерге барасынъ деп сора.
27. Койлар уьйирилип турган болса, ортасыннан боьлип кетпеге ярамайды олардынъ арасында малеклер юредилер, сескенмеге болады дейдилер.
28. Уьйге карап суьринсенъ-конак келеек. Кырга карап суьринсенъ- оьли шыгаяк «бисмилля», деп кери ызынъа кайтып уьйге кирип шык.
29. Кийим кийгенде онъ беттен басламага керек, шешкенде сол беттен.
30. Ас ашаганда «бисмилля» деп онъ беттен баслав керек.
31. Колды белге салып турмага ярамайды.
32. Малды каранъада сатпага ярамайды, наьсип кетеди.
33. Мал сатканда куйрыгыннан бир туьгин болса да алып калув керек, мал ман бирге берекет кетпесин деп.
34. Ат савгалаганда ювенин калдырмага керек наьсип кетпесин деп.

35. Каранъа туьскенде кырга кокыс шыгарып тасламага ярамайды, азбар, уый сыпырмага да ярамайды.
36. Биринши кере анъшыламага шыккан анъшы анъ урса-биревге бермеге ярамайды .
37. Сыйыр савылатаган шелекти тоьнътерип салмага ярамайды, берекет тоьнътериледи.
38. Биревге суьт берсенъ тоьнътерип бермеге ярамайды шелектинъ туьбинде бираз калдырув керек, берекет кашады.
39. Юзык юыктан ийт, мысык алмас арасы ийт пен мысыктай болмасын деп.
40. Алты айга дейим балады уьйде ялгыз калдырмага ярамайды.
41. Кыркына дейим балады кисиге коьрсетпеге ярамайды.
42. Бос бесикти шайкамага ярамайды, бала йылавык болады.
42. Куйып ямгыр явса-ерге пышак таслаганлар.
43. Оьлген аьдем сени туьсинде шакырса-оьзи мен аькетпеге суьеди, бир зат берсе аьруув.
44. Баладынъ аягынынъ астын суьймеге ярамайды-тынълавсыз болады.
45. Кешеге кир савытты ювмай калдырсанъ эртенге дейим уьстинде шайтан ойнап шыгады.
46. Уьйге конак келгенде кишкей баладынъ бетине куье якканлар-коьз тиймесин деп.
47. Кайнаяткан казанды пышак пан былгасанъ-кызынънын кайнанасы яман болар.
48. Авыр аяклы хатын айланганда бир байынынъ коьйлегин кийсе, толгак тийгенде енъил болар.
49. Эгер уьйде урсыс коьп болса, мысык кутармаган суьтти авылдастынъ босагасына тоькпеге керек.
50. Баладынъ авызын суьйме-сакав болар.

51. Каранъа туьскенде балады уьйден шыгармага ярамайды.
52. Эр кисидинъ йолын кеспеге ярамайды.
53. Авыр аяклы хатынга эшекке эм коянга каламага ярамас, баласы эрши болар.
54. Кумырсадынъ инин бузсанъ-ямгыр явар.
55. Каранъада сувды шарпылдатып тоькпеге ярамайды.
56. Тузды аягынъ ман басув уьйкен куьна.
57. Саьрсемби куьн уьйден йолавшы шыкпага ярамайды.
58. Балады бесикте ялгыз калдырсанъ-янына сыпыргыш салув керек.
59. Соганнынъ,сармысактынъ эм юмыртка кабыгын якпага ярамайды-ярлы боласынъ.
60. Белдеменьди белден шешсенъ баланънын кыйыны каты болар.
61. Киси келгенде уьй сыпырсанъ,ога сыпырылып кет, деп айткандай боласынъ.
62. Кешеде биялага карамага ярамайды.
63. Киевге шыгаяк кыз казаннан ас ашаса-тойында ямгыр явар.
64. Оьлидинъ акында соьйлеяткан аьдем шуьшкирсе,онынъ ийнине кагув керек, оьли аькетпесин деп.
65. Ерден шешекей уьзсенъ, тамыры ман уьзбе.
66. Оьли шыккан уьйди йылына дейим янъьыртпага ярамайды.
67. Сакат аьдемди эриклесенъ-оьзинъ де сондай болмага боласынъ.
68. Аягынъды эсик бетке берип уйкламага ярамайды.
69. Киевге бараяткан кыз азбардан шыкканда артына тас таслаганлар, тастай батып калсын деп. Йолавшы шыгаяк аьдемнинъ артына сув сепкенлер, сувдай болып артына кайтып келсин деп.

70. Кешедә акша бермеге ярамайды, акшанъ йок болады.
71. Бир яман зат коьрсенъ, тфу-тфу Алла бермесин, деп айтув керек.
72. Ерге ойнап пышак туьссе-уьйге эр киси конакка келеек, каншы туьссе-хатын киси келеек.
73. Ас ашаятканда тилинъди тислесенъ=бир ерде сени яманлаятырлар.
74. Кисиге, туькенге акша берсенъ,буькленген бетин ога карап, ашык бетин оьзинъе карап бермеге керек-акша кайтып келсин деп.
75. Бир заттынъ акында соьйлеятканда бирев шуьшкирсе-айтылгаан соьз ушын дегенлер.
76. Каралдыга келип манъкагус кышкырса-яанлыкка, оны кувмага керек.
77. Авыр аяклы хатынга 6 айга дейим эрши айванларга карамага ярамайды.
78. Бир гастамал ман бир йорыктан эки аьдем сыпырынмага ярамайды.
79. Эки аьдем бир-бири мен туьйиссе, конак келеди деп айтадылар.
80. Кийимди билмей терисиннен кийсенъ бир яхшылык болады дегенлер.
81. Биревге терис коьзинъ мен карасанъ,коьзинъе терискен шыгады дейдилер.
82. Коьзге терискеншыкса-кулланылмаган ийнеди боьркке илип коьз алдында тутканлар.
83. Тырнак астына ак тап шыкса, бир янъы кийим киеексинъ дегенлер алдын.
84. Тырнакты уллы юма кесуьв керек.
85. Саьли куьн тырнак кескеннинъ савлыгы кетер.
86. Дуьйсемби куьн тырнак кессенъ-савлыгынъ беркир.
87. Юма сонъгы куьн тырнак кессенъ, яманлык кетер.

88. Саърсемби куьн тырнак кессень,кавыфлык келер.
89. Киши юма куьн тырнак кессень, Алладынь алдында куьнабли боларсынъ.
90. Каты куьн тырнак кессень-байлык кетер.
91. Кирпигинъ туьссе-коьз тиеди.
92. Эрининънин янында менъ болса,киевинъ куьшли суьер.
93. Тилинъди билмей тислесень-сени бирев яманлятыр.
94. Оьзинъ коьрип болмайтаган ерде менъ шыкса-наьсипли болып яшайсынъ.
95. Менъ ийнинъде болса-куллыкшы боласынъ.
96. Менъ коьз янында болса-яшавда коьп йылаяксынъ.
97. Отгы осал яккан кыздынъ эри эриншек болар.
98. Куймагы юмсак келиннинъ хасиети де юмсак болар.
99. Ишеяткан шайынъды тоьгип турсанъ-киевинъ ишкиши болар.
100. Сыйыр эгиз бузав тапса, биревин баскага савгалав керек.
101. Йолга шыкканда алдынъа эр киси шыкса-йолынъ болады.
102. Йол шыкканда алдынъа толы шелекли аьдем шыкса-йолынъ болады.
103. Кеде баладынъ шашын кесип корага таслаганлар мал коьп болсын деп.
104. Янъы бузавлаган сыйырдынъ увыз суьтин авылдасларга пайлаганлар.
105. Кесилген тырнакларды, шашты ерге коьммеге керек.
104. Сыпыргышты турагалтып салса, душпан коьп болады.
105. Балады бесикке салаяктан алдын мысыкты салув керек бесикке, мысыктай болып куьрылдап ятсын деп.
106. Авыр аяклы хатын сагыз шайнаса, баласы йылавык болады дегенлер.

107. Ерден, уйден тавып алган дувады аккан сувга таслав керек.
108. Кырк куьн кеткен сонъ баладынъ ишки коьйлегин ийтке кийдиргенлер: ийт акылы калсын деп эм ийттей куьшли болсын деп.
109. Биревдинъ азбарына бос шелек пен кирмеге ярамайды.
110. Биревдинъ азбарына бос шелек пен кирип сувын аькетпеге ярамайды, шелектинъ ишине бир кишкей зат сама салув керек.
111. Бирев сага савыт пан бир зат аькелсе, савытын бос шыгармага ярамайды.
112. Кеште акша берсенъ, ерге таслап бер.
113. Ийт оьлсе, авызына май салып коьммеге керек.
114. Уьйге бала биринши кере келсе, бос шыгармага ярамайды.
115. Савыт бузылса, яхшылыкка деп айтпага керек.
116. Секер тоьгилсе, яхшылыкка.
117. Уьйге от туьссе, бир уьйкен келепир келеди дегенлер, сога коьре отка оькинме дегенлер.
118. Куьйген оьтпекти ашав уьйкен савап дегенлер.
119. Суьттен эмшеги сисип аврыган хатыннынъ коькирегине эгиз тапкан кыскаяклыдынъ баьпиши мен урганлар.
120. Авыр аяклы хатын йолда яткан арканнан абыткаламага ярамайды, бала тувувы кыйын оьтеди.
121. Келген киси эсик касында силейип турса, уьйге кир, кысты узак этесинъ дегенлер.
122. Отка туькирмеге ярамайды.
123. Оьтпек салганда ортасын теспесенъ, тынысымды шыгармадынъ, тынысынъ битип калсын, деп каргайды дейдилер.
124. Ялгыз оьскен теректинъ астына уйкламага, тыншаймага ярамайды, ялгыз каласынъ.

125. Куыйген агашты уйге киргизбеге ярамайды, кайгы аькелмеге болады.
126. Юзык юыкка пышак, каншы савгаламага ярамайды, арасы яман болады.
127. Уйде сызгырмага ярамайды, йылан киреди.
128. Кешеде куышли кышкырмага ярамайды.
129. Оьликтинь уьстиннен баспага ярамайды, басканнынъ аягы курымага болады.
130. Пышак ерге туьскенде кадалса, мал сойыляк дейдилер.
131. Мал сойганда коьзине карамага ярамайды, онынъ коркынышы аьдемге коьшпеге болады.
132. Эсинегенде авызды явып эсине керек, авызга шайтан кирмеге болады.
133. Кеше яман туьс коьрсенъ, туьс туьлкидинъ богы деп айтпага керек.
134. Уйде бузылган савытты сакласанъ, яшав бузылады дейдилер.
135. Биялага карап ашасанъ, ыспайлыгынъды ашайсынъ дегенлер.
136. Кыз бала казаннан шомака ман ас ашаса, киевининъ бурны шомакадай уйкен болар деген бурынгылар.
137. Ятып турган аьдемнинъ уьстиннен абыткаламага ярамайды-яшавы кыска болады дейдилер.
138. Уй сыпыраятырганда сыпыргышты аьдемге тийдирмеге ярамайды-куьшин сыпырасынъ дегенлер.
138. Ярты кешеде биялага карамага ярамайды.
139. Аьдем тувган куьннинъ биринши куьнин кайтип озгарса, сав йылы соьйтип озар дейдилер.
140. Сылкылдавык тутсанъ-бирев сени яманляткан болады.
141. Босагада олтырма-авырысынъ.
142. Эрген уянганда ок ерге онъ аягынъды бас, сав куьн йолынъ енъил болар.

143. Куъздн коьк куьлтиресе, куъз йылы болаяк.
145. Теректеги япыраклар кеш туьсселер, кыс сувык болаяк.
146. Бир куьннинь ишинде эки туьрли сыпыргыш пан уьйди сыпырсань-ярлы боларсынъ.

